

**YENİ ATLANTİS VE KUTADGU
BİLİG'DE EUDAİMONİZM**

Abdulkadir ÇÜLÜK

**Yüksek Lisans Tezi
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Prof. Dr. Osman ELMALI
2020
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Abdulkadir ÇÜLÜK

YENİ ATLANTİS VE KUTADGU BİLİG'DE EUDAİMONİZM

TEZ YÖNETİCİSİ

Prof. Dr. Osman ELMALI

ERZURUM- 2020

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "Yeni Atlantis ve Kutadgu Bilig'de Eudaimonizm" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
 Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

18/06/2020

Abdulkadir ÇÜLÜK

* LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE

.....
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi **MADDE 6– (1)** Lisansüstü teze ilgili **patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda**, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz **makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış** ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR DİZİNİ.....	VIII
TEŞEKKÜR.....	IX
ÖNSÖZ	X
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AHLAK FELSEFESİNİN BİR KONUSU OLARAK EUDAİMONİZM

1.1. EUDAİMONİZM.....	7
1.1.1. Kavramsal Çerçeve Eudaimonizm Ve Mutluluk	7
1.1.2. İnsan Eylemlerinin Son Ereği Olarak Mutluluk (Eudaimonia)	8
1.1.3. Felsefe Tarihi Açısından Mutluluk Anlayışları	9
1.1.3.1. Sokrates Öncesi Mutluluk Anlayışı	11
1.1.3.2. Sokrates Ve Sokrates Sonrası Mutluluk Anlayışı.....	12
1.1.4. İslam Düşüncesinde Mutluluk Anlayışı	17

İKİNCİ BÖLÜM

FRANCİS BACON VE YUSUF HAS HACİB' İN HAYATLARI, ESERLERİ VE YAŞADIKLARI DÖNEMLER

2.1. FRANCİS BACON' IN HAYATI, ESERİ VE YAŞADIĞI DÖNEM.....	24
2.1.1. Francis Bacon'ın Hayatı	24
2.1.2. Bacon' un Düşünce Dünyası	26
2.1.2.1. Bilgi Anlayışı.....	26
2.1.2.2. Toplum Ve Siyaset Anlayışı.....	27
2.1.2.3. Din Anlayışı.....	28
2.1.2.4. Ahlak Anlayışı	28
2.1.3. Yeni Atlantis Adlı Eseri	29
2.1.3.1. Esere Genel Bir Bakış.....	29
2.1.3.2. Eserin Kurgusu	29
2.1.3.3. Eserde Adı Geçen Yer Ve Kavramların Kısa Analizleri	30
2.1.4. Bir Ütopya Olarak Yeni Atlantis	31
2.1.4.1. Felsefi Bir Terimi Olarak Ütopya.....	31
2.1.4.2. Dünyayı Yeniden İnşa Etme Arzusu Olarak Ütopya.....	32

2.1.5. Yeni Atlantis Ütopyasının Tarihsel Arka Planı Ve Yazıldığı Dönemin Başlıca Özellikleri	34
2.1.5.1. Dönemin Siyasi Ve Toplumsal Özellikleri.....	35
2.1.5.2. Dönemin Dini Ve Ahlaki Özellikleri.....	35
2.2. YUSUF HAS HACİB'İN HAYATI, ESERİ VE YAŞADIĞI DÖNEM	36
2.2.1. Yusuf Has Hacib'in Hayatı	36
2.2.2. Yusuf Has Hacib'in Düşünce Dünyası.....	38
2.2.2.1. Bilgi Anlayışı.....	38
2.2.2.2. Toplum Ve Siyaset Anlayışı.....	38
2.2.2.3. Din Anlayışı.....	39
2.2.2.4. Ahlak Anlayışı	39
2.2.3. Kutadgu Bilig İsimli Eseri.....	40
2.2.3.1. Esere Genel Bir Bakış.....	40
2.2.3.2. Eserde Bulunan Karakterlerin Kısa Analizi	41
2.2.3.3. Eserin Kurgusu	42
2.2.3.4. Eserin Önemi Ve Yazılış Gerekçesi	43
2.2.4. Bir Siyasetname Olarak Kutadgu Bilig	45
2.2.5. Kutadgu Bilig'in Tarihsel Arka Planı Ve Yazıldığı Dönemin Başlıca Özellikleri	46
2.2.5.1. Dönemin Toplumsal Ve Siyasi Özellikleri.....	46
2.2.5.2. Dönemin Dini Ve Ahlaki Özellikleri.....	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ ATLANTİS VE KUTADGU BİLİG'DE EUDAİMONİZM

3.1. YENİ ATLANTİS' DE EUDAİMONİZM' İN İZLERİ	48
3.1.1. Yeni Atlantis'te Mutluluğa Giden Yolun Yapıtaşları.....	48
3.1.1.1. Yeni Atlantis'te Bilim	49
3.1.1.2. Yeni Atlantis'te İnanç.....	50
3.1.1.3. Yeni Atlantis'te Adalet.....	52
3.1.1.4. Yeni Atlantis'te Ölçülülük.....	52
3.1.1.5. Yeni Atlantis'te Sevgi Ve Dostluk	53
3.1.1.6. Yeni Atlantis'te İyilik Ve Erdem.....	54
3.1.1.7. Yeni Atlantis'te Güçlü Devlet	55

3.1.1.8.Yeni Atlantis'te Politik Düzen, Yöneten Ve Yönetilen.....	56
3.1.1.9.Yeni Atlantis'te Dürüstlük.....	58
3.1.1.10.Yeni Atlantis'te İffet Ve Onur.....	58
3.1.1.11.Yeni Atlantis'te Sağlık.....	59
3.1.1.12.Yeni Atlantis'te Aile, Kadın, Evlilik.....	59
3.2. KUTADGU BİLİG' DE EUDAİMONİZM' İN İZLERİ	60
3.2.1. Eserde Siyaset, Ahlak Ve Mutluluk İlişkisi.....	60
3.2.2. Eserde Mutluluk Kavramıyla İlgili Temel Metaforlar.....	62
3.2.3. Kutadgu Bilig'de Mutluluğa Giden Yolun Yapıtaşları	63
3.2.3.1. Kutadgu Bilig'de Erdem	63
3.2.3.2. Kutadgu Bilig'de Akıl.....	65
3.2.3.3. Kutadgu Bilig'de Adalet	67
3.2.3.4. Kutadgu Bilig'de Ölçülülük.....	69
3.2.3.5. Kutadgu Bilig'de Siyasal Mutluluk.....	70
3.2.3.6. Kutadgu Bilig'de Egemenliğin Kaynağı	70
3.2.3.7. Kutadgu Bilig'de Egemenliğin Sınırlandırılması.....	71
3.2.3.8. Kutadgu Bilig'de Doğruluk.....	72
3.2.3.9. Kutadgu Bilig'de İyilik	72
3.3. YENİ ATLANTİS VE KUTADGU BİLİG'DE EUDAİMONİZM	73
3.3.1. Yeni Atlantis Ve Kutadgu Bilig'in Mutluluk Anlayışlarının Karşılaştırılması..	74
3.3.1.1. Zaman Mefhumundaki Farklılığın Mutluluk Anlayışına Etkisi	74
3.3.1.2. İnanç Mefhumundaki Farklılığın Mutluluk Anlayışına Etkisi	75
3.3.1.3. Kültür Mefhumundaki Farklılığın Mutluluk Anlayışına Etkisi	76
3.3.1.4. Yönetim Anlayışındaki Farklılığın Mutluluk Anlayışına Etkisi	77
SONUÇ	79
KAYNAKÇA.....	82
ÖZ GEÇMİŞ	86

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ
YENİ ATLANTİS VE KUTADGU BİLİG'DE EUDAİMONİZM****ABDULKADİR ÇÜLÜK****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Osman ELMALI****2020, 85 sayfa****Prof. Dr. Osman ELMALI**

Bu çalışmada 1580' li yıllarda yaşamış olan İngiliz devlet adamı Francis Bacon'un ütopyası olan Yeni Atlantis adlı eseri ile binli yılların başlarında yaşamış olan Türk düşünür ve devlet adamı Yusuf Has Hacib'in siyasetname niteliğindeki Kutadgu Bilig adlı eserinden hareketle her iki düşünürün eudaimonia kavramına bakış açıları karşılaştırılmıştır. Bir diğer ifade ile Yeni Atlantis ve Kutadgu Bilig'de eudaimonia kavramının izleri sürülmüştür. Eudaimonia kavramının mutluluk kelimesine karşılık geldiği göz önünde bulundurulursa her iki düşünürün mutluluk anlayışları ve mutluluğa ulaşma yöntemleri irdelenmiştir.

Bireylerin ya da toplumların mutluluk algılarında benzerliklerin ve farklılıkların olabileceği gibi, onu arama ve elde etme biçimleri bakımından da benzerlikler ve farklılıklar oluşabilmektedir. Genellikle bu benzerlik ve farklılıklar zaman, inanç, kültür ve yönetim biçimlerinin farklılıkları ile ilintilidir. Nitekim çalışmamız için seçtiğimiz bu iki eser, saymış olduğumuz bu dört kavram açısından birbirleri ile farklılık arz etmektedir.

İnsanın var olduğundan beri aradığı mükemmel iyi nedir? Bu soru Antik Yunan'dan bu yana "eudaimonizm" diye isimlendirilen felsefenin bir konusu olmuştur. Çalışmamızın da ana başlığı olan bu kavramı inceledikten sonra her iki eserin önerdiği mutlak iyinin ne olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Ardından her iki eserin de yazıldığı zaman, toplum, kültür ve inaç farklılıkları göz önünde bulundurularak onların savunduğu mutlak iyinin benzerlikleri ve farklılıklarını kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir.

Sonuç olarak ise, Yeni Atlantis ve Kutadgu Bilig'de Eudaimonizm düşüncesi karşılaştırılarak en yüksek iyinin ne olduğu problemine verilen cevapların belirlenmesi amaçlanmıştır. Her iki eserden hareketle evrensel ahlakın temel kavram ve problemlere bakış açılarının benzerlikleri ve farklılıkları incelenmiştir. Ayrıca bu eserlerin

eudaimoniaya ulaşabilme yolundaki normları aę, din, kültür ve yönetim biçimi farklılıkları göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, Eudaimonizm, Mutluluk, Kutadgu Bilig, Yeni Atlantis, Erdem, Bilgi, Akıl.

ABSTRACT**MASTER THESIS****EUDAIMONISM IN NEV ATLANTIS AND KUTADGU BİLİĞ****ABDULKADİR ÇÜLÜK****Advisor: Prof. Dr. Osman ELMALI****2020, 85 pages****Prof. Dr. Osman ELMALI**

In this study, the view of the eudaimonia of both thinkers based on the work of the political thinker Kutadgu Bilig of the Turkish thinker and statesman Yusuf Has Hacib who lived in the 1080s and the utopia of the British statesman Francis Bacon who lived in the 1580s. angles are compared. In other words, the traces of the concept of eudaimonia have been traced in New Atlantis and Kutadgu Bilig. Considering that the concept of Eudaimonia corresponds to the word of happiness, understanding of happiness and methods of achieving happiness of both thinkers are examined.

There may be similarities and differences in individuals 'or societies' perceptions of happiness, as well as similarities and differences in the way they seek and obtain it. Generally, these similarities and differences are related to the differences of time, belief, culture and management styles. As a matter of fact, these two works we have chosen for our study differ from each other in terms of these four concepts we have counted.

What is the perfect good that man has been seeking since its existence? This question has been the subject of a philosophy called "eudaimonism" since Ancient Greece. After examining this concept, which is the main topic of our study, we tried to determine what the absolute good suggested by both works. Then, when both works were written, considering the differences in society, culture and belief, the similarities and differences of the absolute good they defended were analyzed comprehensively.

As a result, by comparing the idea of Eudaimonism in New Atlantis and Kutadgu Bilig, it is aimed to determine the answers to the problem of what is the best. Based on both works, the similarities and differences of the perspective of universal morality on basic concepts and problems were examined. In addition, the norms of these works on reaching eudaimonia have been evaluated by taking into consideration the differences of age, religion, culture and management style.

Keywords: Morality, Eudaimonism, Happiness, Kutadgu Bilig, New Atlantis, Virtue, Knowledge, Reason.

KISALTMALAR DİZİNİ

- b. : Beyit/Beyitler
Bs. : Baskı
C. : Cilt
Çev. : Çeviren
Ed. : Editör
İ.A. : İslam Ansiklopedisi
K.B. : Kutadgu Bilig
Mad. : Madde
s. : Sayfa
ss. : Sayfa Sayısı
S. : Sayı
SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü
T.D.V : Türkiye Diyanet Vakfı
TDK : Türk Dil Kurumu
Vb. : Ve benzeri
y.y. :Yayın Yok
Yay. :Yayınları
Y.A :Yeni Atlantis

TEŞEKKÜR

Yaklaşık on yıldır hayatımın her aşamasında ve yüksek lisans dönemimde ilgi, alaka ve tecrübeleri ile bana yön veren, özellikle de bu tezin ortaya çıkmasında desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, bana yeni ufuklar kazandıran, bilgilerinden ve tecrübelerinden yararlandığım, tez danışmanım, sayın hocam, *Prof. Dr. Osman ELMALI*' ya, teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Farklı bakış açıları ve zengin düşünce anlayışı ile içeriğin oluşmasında sunduğu katkılardan dolayı sayın *hocam Prof. Dr. Ömer ÖZDEN*' e de ayrıca teşekkürlerimi iletiyorum.

Ayrıca çalışmanın her aşamasında göstermiş olduğu ve manevi destekle beraber, son okuma ve eksiklerin giderilmesi gibi önemli katkılarından dolayı, varlığını hiçbir zaman eksik etmeyen biricik eşim *Eylül*'e, hiçbir zaman ödeyemeyeceğim şükran borcumu bir kere daha dile getiriyorum.

Ve oğlum *Erdem*'e...

ABDULKADİR ÇÜLÜK

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Yeni Atlantis ve Kutadgu Bilig'de Eudaimonizm düşüncesi karşılaştırılarak en yüksek iyinin ne olduğu problemine verilen cevapların belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla, her iki eserden hareketle evrensel ahlakın temel kavram ve problemlere bakış açılarının benzerlikleri ve farklılıkları incelenmiştir. Ayrıca bu eserlerin eudaimoniaya ulaşabilme yolundaki normları çağ, din, kültür ve yönetim biçimi farklılıkları göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir.

Ahlakın temel problemleri arasında tartışıla gelen mutluluk anlayışı da kendisi hakkında tam bir tanımın yapılamadığı başka bir kavram çeşididir. Nitekim onun ne olduğu ve ona asıl ulaşılabilceği, tarihten beri insanoğlunun kafasını kurcalayan bir soru haline gelmiştir.

Ahlakın bir alt kavramı olarak karşımıza çıkan eudaimonia kavramı, mutluluk kelimesinin karşılığı olup olmadığı düşüncesinden başlayarak ona ulaşmadaki usul ve kavramların çeşitliliği toplumların ve bireylerin farklı mutluluk algıları ile birleşerek meseleyi girift bir bilmece haline getirmiştir.

Eudaimonizm kavramı birçok açıdan felsefenin bir problemi olarak ele alınmıştır. Bu çalışmada ise Yeni Atlantis ve Kutadgu Bilig eserleri üzerinden, birey ve toplumların en yüksek iyiyi belirlemede çağın, dinin, kültürün ve yönetim biçimlerinin etkileri ele alınıp, örneklerle temellendirilmesi sağlanmıştır. Ayrıca bu iki önemli eserin ilkinin ütopya, ikincisinin ise siyasetname örnekleri içerisinde anılmalarının yegâne sebebi, her ikisinin de ideal olanı arama ve ortaya koyma gayeleri olmuştur. İşte bu çalışma, aynı zamanda onları bu gayeye götüren sebepleri inceleme ve benzerlik/farklılık karşılaştırması yapma fırsatı bulmuştur.

Toplumda yaşanan hızlı değişimler, birçok problemi de beraberinde getirmiş ve bunlar sürekli olarak artmaya ve çözüm beklemeye devam etmiştir. Bu problemlerin neden olduğu şeylere çözüm bulma çabası ahlakın konusunu oluşturmuştur. Ahlak bilimi, bu problemlere çözüm ararken eleştirel yaklaşımla eski gelenek ve kavramları yeniden inceleme ve irdeleme yolunu tercih etmiştir.

Bizler de çalışmamızın ana karakterini oluşturan eudaimonia kelimesine giriş yapmadan önce ahlak kelimesinin anlam analizi üzerinde durduk. Ahlakın ve ahlak

felsefesinin tanımlarını kapsamlı bir biçimde ele aldıktan sonra, ahlak biliminin bir konusu olan eudaimoniayı ele aldık. Eudaimonia ve mutluluk kavramlarını inceleyip birbirleriyle olan münasebeti ortaya koymaya çalıştık.

Eudaimonianın kavramsal analizinden sonra, Antik Yunan düşünürlerinden başlayarak çeşitli filozofların mutluluk anlayışlarını hatırlattık. Ardından İslam filozoflarının mutluluk algılarını ele alarak birinci bölümümüzü sonlandırdık.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise, Rönesans döneminin filozofu olarak bilinen hatta modern felsefenin kurucuları arasında ismi geçen Francis Bacon'ı ve Türk İslam geleneğinin başyapıtlarından birisi olarak bilinen Kutadgu Bilig adlı eserin müellifi, Yusuf Has Hacib'in hayatlarını ele aldık. Onların hayatlarını ayrı ayrı anlatmaya çalıştıktan sonra aynı başlığın ilgili bölümlerinde ütopya ve siyasetname kavramlarını kapsamlı bir biçimde anlatmaya gayret ettik.

Her iki müellifin de ayrı ayrı düşüncelerini hatırlatarak Yeni Atlantis ve Kutadgu Bilig adlı eserlerin detaylı bir biçimde tanıtımını yaptık. Yaşadıkları dönemlerin düşünce yapısını ve siyasi durumunu ele alıp aktardıktan sonra ikinci bölümümüzü de bitirmiş olduk.

Son bölümümüzü ise çalışmamızın ana konusunu oluşturan bölüm olarak belirledik. Bu kapsamda her iki düşünürün ayrı ayrı eserlerini eudaimonia ışığında inceledik. Öncelikle Yeni Atlantis'te eudaimonianın izlerini arayarak, Bacon'ın bilim, inanç, adalet, ölçülülük, sevgi, dostluk, iyilik, erdem, devlet anlayışı, dürüstlük ve iffet gibi kavramlara yüklediği anlamların tespit ve tahlilini yaptık. Aynı şekilde Yusuf Has Hacib'in de bu kavramlar hakkındaki görüş ve değerlendirmelerini kapsamlı bir biçimde ele aldık.

Üçüncü bölümümüzün ikinci ve en önemli kısmını oluşturan başlığımıza gelince, burada her iki eserden çıkarmış olduğumuz mutluluk anlayışlarını ve bu mutluluğa ulaştırma unsurlarını karşılaştırmalı bir biçimde inceledik. Bu incelemeyi yaparken dikkat ettiğimiz asıl husus, dört farklı başlık halinde karşımıza sonuç olarak çıktı. Bunlar; zaman farkı, inanç farkı, toplum farkı ve yönetim anlayışı farkı. İşte bu bakış açılarıyla mutluluğun belirlenmesindeki farkları ve benzerlikleri ele alarak, Yeni Atlantis ve Kutadgu Bilig'de eudaimonianın izini sürdük.

Ayrıca ifade etmek gerekirse, çalışmamızda eserler ve müelliflerinin düşüncelerini incelerken kronolojik sıralamaya tabi tutulmamasında ki maksat, savımızın ispatı için bir yöntemdir. Çünkü batı kültürünün mutluluk anlayışı ile doğu kültürünün mutluluk anlayışlarını ele alırken sadece seküler bir mutluluk anlayışının yetersizliğini ispatlamak adına dünya ve ahret mutluluğunu savunan bir başka mutluluk anlayışıyla karşılaştırdık. Bu nedenle öncelik olarak eksik gördüğümüz mutluluk anlayışını irdeleyip ardından yeterli gördüğümüz mutluluk anlayışıyla kıyaslamak adına önceliğimizi Francis Bacon'a ayırdık. İşte bu yüzden yetersiz olandan yeterli olana ulaşma yöntemini tercih etmemiz, kronolojik sıralamayı bozmuştur.

Umuyoruz ki çalışmamız bir nebze de olsa felsefe dünyasına katkı, insanlığa ise mutluluk getirir.

ERZURUM - 2020

ABDULKADİR ÇÜLÜK

GİRİŞ

Ahlak, felsefenin üç temel problem alanlarından birisidir. Gündelik dilde ahlak, huy, karakter ya da insan doğası anlamlarına gelen Arapça 'hulk' kelimesinin çoğuludur. Türkçe'de tekil anlamı ile kullanılan ahlak sözcüğü din, huy, tabiat ve karakter manalarına gelir. İngilizce'de ahlakın karşılığı olarak kullanılan "moral" kelimesinin kökeni ise Latince "moralis" kelimesidir.¹

Kavram, felsefi açıdan incelendiğinde, belli zaman içerisinde, belli bir insan topluluğunun kabul etmiş ve benimsemiş oldukları, toplum ve birey arasındaki ilişkileri düzenleyen normların tamamı olarak ifade edilir.² Bu açıdan ahlak; "Bir kimsenin iyi niteliklerini ya da kişiliğini ifade eden tutum ve davranışlar bütünü, huy"³ olarak da açıklanabilir.

*"Ahlak, farklı tanımları yapılabilmesine karşın son amaç olarak, belirli kurullarla toplumda düzenin sağlanmasına yardımcı olmak, insanları -birey veya topluluk- mutlu etmek, onların mümkün olabildiği kadar, birbirlerine zarar vermelerini engellemek için toplum, birey ya da varlığına inanılan metafizik bir otorite tarafından oluşturulmuş/ konulmuş kurulların bütününe ifade eden bir kavramdır."*⁴

Antik dönem Yunan filozoflarının felsefe anlayışlarının temelini ahlak problemi oluşturmuştur. Neredeyse tüm antik çağ filozofları bu konu hakkında düşünmüşler ve çeşitli anlayış biçimleri ortaya koymuşlardır.

Sözgelimi, Protagoras (M.Ö. 482-323) doğruların ve yanlışların insandan insana değiştiğini savunarak, genel geçer bir doğruyu reddedip, ahlakın sübjektif olduğunu ifade etmişken, Sinoplu Diyojen (M.Ö. 412-323) erdemli bir hayata tüm istek ve arzulardan uzak kalarak ulaşılabileceğini savunmuştur. Haz veren şeyin iyi, acı veren şeyin ise kötü olduğunu ifade eden Aristippos (M.Ö. 435-355) hedonist bir ahlak anlayışıyla karşımıza çıkmıştır. İnsanın temel amacının erdem ve ahlak olduğunu ve bu

¹ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefeye Giriş*, (3. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2010, 209.

² Bedia Akarsu, *Felsefe Terimler Sözlüğü*, (5. Baskı) İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1994, 18.

³ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, (4. Basım), Paradigma Yayınları, İstanbul 2000, 17.

⁴ Osman Elmalı, *George Edward MOORE'de ETİK*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2007, 17.

amaca ise bilim ile ulaşılabileceğini savunan Sokrates (M.Ö. 469-399) faydacı bir anlayış ile felsefe tarihine yeni bir ahlak anlayışı kazandırmıştır.⁵

Bu ve buna benzer birçok filozof ahlak kavramı üzerinde durmuş, “*İnsan ne yapmalı? Nasıl yaşamalı?*” sorusuna cevap aramıştır.

İslam Felsefesi açısından ise ahlak kavramı, İslam filozoflarının birçoğu tarafından “*nefiste yerleşik olan yatkınlıklar*” olarak açıklanmaktadır. İşte burada ahlakın temel vazifesi; nefisler hakkında öğütler sunmak ve nefse iyi eylemler yapma konusunda telkin ve tavsiyelerde bulunmaktır. Bundan dolayı ahlakın, insanların toplumda ortaya koyduğu tavır, davranış ve eylemlerin ahlaki olana ilişkin malumat verdiği; olması gereken üzerinde tartıştığı ve farklı düşüncelere ışık tuttuğu söylenebilir.

Sekizinci yüzyıldan itibaren İslâm toplumlarında meydana gelen siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik değişimler karşısında, Müslüman filozoflar arasında, birçok ilmi konunun belirmesi gibi, giderek farklı ahlâk anlayışları da ortaya çıkmaya başlamıştır. Kader problemi, irade, insanın sorumluluğu, özgür iradenin ilâhî kudretle ilişkisi, iyi ve kötünün mahiyeti, doğru yanlış ilişkisi, adalet gibi sorular kafaları kurcalamaya başlamıştır. İslâm felsefesi açısından, bu soruları ve bu soruların ortaya çıkardığı problemleri, cevaplamaya çalışmaktan doğan ahlaki görüşleri, tefsirden kelâma, hadisten belagat ilmine, tasavvuf metinlerinden İslam hukukuna, edebiyattan siyasete ve nihayet felsefeye kadar muazzam derecede çeşitlilik oluşturmuştur. Bunlardan, felsefe, kelâm ve tasavvuf alanlarında ele alınan ahlâk görüşleri bilhassa çok önemlidir.⁶

Yunan felsefesinin ahlâk metinleri, tercüme faaliyetleri sayesinde İslâm filozoflarına ulaşmıştır. Özellikle dokuzuncu yüzyıldan itibaren Yunan kaynaklarından ilham alınarak İslam felsefesine kazandırılan, Huneyn b. İshak’ın Nevâdirü’l-felâsife (Filozoflardan Özdeyişler) adlı eseri belki de bu alanın ilklerinden biri olma özelliği taşımaktadır. Bununla beraber Kindî’nin Elfâz-ı Sokrât (Sokrat’ın Vecizeleri) adlı eseri, ya da Âmirî’nin es-Sa’âde ve’l-is’âd (Mutluluk ve Mutluluğa Yönelme) adlı eseri bu alanın ilk örnekleri olmuşlardır diyebiliriz.⁷

⁵ Coşkun Can Aktan, *Ahlak Ve Ahlak Felsefesine Giriş*, Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi, Cilt. 1, Sayı. 1, 2009, 43.

⁶ Macit Fahri, *İslam Ahlak Teorileri*, (Çev.: Muammer İskenderoğlu, Atilla Arkan), Litera Yayıncılık, İstanbul 2014, 17-26.

⁷ Fahri, 93-94.

Fakat İslâm ahlâk düşüncesini etkileyen en önemli çeviri kaynağı olarak, hiç şüphesiz Huneyn b. İshak tarafından tercüme edilen Aristoteles'in "*Nikomakhos'a Etik*"i dir. Fârâbî ve İbn Rüşd bu eseri şerh etmiş olup, "*mutluluk*", "*erdem*", "*adalet*" gibi konular başta olmak üzere birçok konuda yeni yaklaşımlar ortaya koymuşlardır.⁸

İslâm filozoflarının ahlak anlayışlarını ele alırken, meseleyi Antik Yunan Felsefesine müracaat etmeden okumak eksiklik olacaktır. Fakat bununla beraber, bilhassa İslam kültürünü ve coğrafi farklılıkları göz önünde bulundurduğumuzda İslam filozoflarının da kendilerine özgü ve başarılı felsefi düşünceler ortaya koymayı başardıkları göz ardı edilemez bir gerçektir.

Ahlakta felsefe, bir diğer ifadeyle ahlak felsefesi insan/toplum yaşamının ahlaki boyutlarıyla ilgilenen bir felsefe disiplini dir. İnsan yaşamındaki ilke, değer ve yargılarla ilgilenen bu felsefe disiplini ahlakın konusunu inceler.

Meseleye başka bir açıdan yaklaşacak olursak, ahlak felsefesi; felsefenin sınırları içerisinde olan ahlak kavramını, hangi davranış biçimlerinin insanı iyiye götürdüğünü akıl yolu ile araştırması halinde ortaya çıkaracak bilimin adıdır. Böylece ahlak felsefesi insan davranışlarının felsefesini yapmaktır. Bu yönü ile ahlak felsefesi psikoloji ilmine dayandırılrsa bile psikoloji ilmi ruhsal olayların insanda yaşattığı etkiyi olduğu gibi incelerken ahlak felsefesi olması gerekeni inceler. Aklın deneysiz bir şekilde olguların üzerine çıkıp, olması gereken ahlak idealleri ile ilgilenmesi durumunda ahlak felsefesi bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹

Ahlak felsefesinin ilk çalışmaları Antik Yunan felsefesinde Sokrates, Platon, Aristoteles, Protogoras ve Sofistler ile birlikte başlamıştır. Protogoras'ın "*insan her şeyin ölçüsüdür*" sözü, felsefe tarihindeki ahlaki önermelerin başında gelir. Buna rağmen ahlak felsefesinin sistematüğini oluşturan kişi olarak Sokrates kabul edilir. Bu açıdan birçok filozofun ilham kaynağı, Sokrates'in ahlak öğretileri olmuştur.¹⁰

Sokrates'in felsefi düşüncesinin temelini ahlak problemi oluşturur. Sokrates'in ahlak felsefesinin çıkış noktası ise erdem ile bilginin aynı oldukları görüşüdür. Sokrates herkes tarafından geçerli sayılan ve herkeste doğuştan bulunan genel geçer bilginin varlığını kabul ederek, evrensel ahlak ilkelerinin geçerliliğini bu noktaya

⁸ Fahri, 114-115.

⁹ Nurettin Topçu, *Ahlak*, (2. Baskı), Dergah Yayınları, İstanbul 2010, 138.

¹⁰ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, (8. Baskı), Remzi Kitapevi, İstanbul 1996, 43.

dayandırmaktadır. Felsefi anlayışında evrensel ahlak yasasına ulaşmayı amaçlayan Sokrates, sorgulanmamış bir hayatın hayat olmayacağını savunarak bilgiye ahlaki bir nitelik kazandırmıştır.

Ahlakın tanımlarından yola çıkarak, insanların hem bireysel hem de toplumsal açıdan birbirleri arasındaki ilişkileri düzelterek ve onları denetleyecek bir takım ahlaki norm, siyasi kural ya da metafizik yaptırım ve ilkelere ihtiyaç duyulduğunu söyleyebiliriz.

Söz konusu bu yaptırımlar ya da genel anlamıyla ahlak kuralları, yasalar gibi belli bir siyasi güç tarafından uygulanmamaktadır. Bu kuralların uygulanıp uygulanmadığını toplumsal otorite kontrol etmektedir. Fakat burada bir takım problemler karşımıza çıkmaktadır. Ahlak felsefesinin bir bilim olarak cevap aradığı problemler; ‘*Ahlak kuralları hangileridir?*’, ‘*Bu kuralları kim ve nasıl belirlemiştir?*’, ‘*Ahlaki kuralların amacı var mıdır?*’, ‘*Var ise nedir?*’ sorularıdır.¹¹

Belki de insanlığın var oluşundan bu yana tartışılan bu problemlerin bir felsefe disiplini olmasının en belirgin özelliği, bu problemlere verilen cevapların çeşitliliğidir. İşte bu çeşitlilikten dolayı birçok farklı ahlak anlayışı doğmuştur. Kendi içerisinde bile çeşitlilik arz eden bu anlayış biçimleri, birçok ahlak problemine farklı yaklaşımlarıyla kendi temel prensiplerini ortaya koymuştur.

Bu nedenle ahlak felsefesi kendi içerisinde kaçınılmaz bir sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Bunları kısaca hatırlamak aşağıda ele alacağımız konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Söz konusu olan bu çeşitli ahlak anlayışları, normatif, pozitif, objektif, subjektif, eudaimonist (mutlulukçu), altruist (özgeci), teolojik ve rasyonalist vb. başlıklar halinde şekil kazanmıştır. Fakat bunlarla beraber, irade özgürlüğünü reddeden Spinozacı ahlak felsefesi, iradeyi tamamen ortadan kaldıran Schopenhauercu ahlak felsefesi, güç ve erk istemine dayanan Nietzscheci ahlak felsefesi ve bunların içerisinde bazı farklılıklar gösteren varoluşçu ahlak felsefesi gibi yorumlar da mevcuttur.¹²

Felsefi açıdan ahlaki normları ve değer yargılarını inceleyen meta-ahlak, normatif ve pozitif ahlak olarak iki kategoriye ayrılmıştır. Normatif ahlak, yapılması istenen

¹¹ Osman Elmalı, *Bertrand Russell'da Ahlak Felsefesi*, Ataç Yayınları, İstanbul 2005, 10.

¹² Ali Osman Gündoğan, *Felsefeye Giriş*, (2. Baskı), Dem Yayınları, İstanbul 2016, 119.

davranışlarla, yapılması istenmeyen davranışları ifade ederken, pozitif ahlak, olması gereken yerine toplum içerisinde mevcut olan ahlaki normları ele alan farklı bir ahlak anlayışıdır. Her iki ahlak anlayışı da meta-ahlakın konusunu oluşturmaktadırlar.

Objektif ve sübjektif ahlak anlayışları daha çok ahlakın evrensellik boyutuyla ilgilenmektedir. Bu açıdan objektif ahlak toplumda herkes tarafından kabul edilebilecek normların olabileceğini savunurken, bu normların herkes tarafından kabul edilmesinin imkân dışı olduğunu savunan ahlak ise sübjektif ahlak olarak isimlendirilir.

Çalışmamızın sınırları içerisinde bulunan ve insan davranışlarını yöneldikleri amaca göre değerlendirmesi açısından teolojik ahlak ise başka bir ahlak anlayışı çeşididir.¹³ Bu anlayış biçimi incelendiğinde antik dönemle başlayan bir mutlulukçu (eudaimonizm) ahlak anlayışı karşımıza çıkar. İnsanın mutluluğunu esas alan bu ahlak anlayışı bu yönde kendi değer yargılarını kendisi belirlemektedir. Ödev ahlakı ise sadece kişinin kendi mutluluğunun temini için değil, toplumsal bir mutluluğun temini ile de ilgilenen bir diğer ahlak anlayışıdır.

Fakat eudaimonist (mutlulukçu) ahlak anlayışı her ne kadar kişisel mutluluk anlayışının bir ürünü olarak ortaya çıkmış olsa da, on sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren hem bireysel hem de toplumsal mutluluk normları oluşturan bir disiplin haline gelmiştir.

Ahlakın tanımını yaparken ona *"Son amaç olarak, belirli kurullarla toplumda düzenin sağlanmasına yardımcı olmak, insanları -birey veya topluluk- mutlu etmek, onların mümkün olabildiği kadar, birbirlerine zarar vermelerini engellemek için toplum, birey ya da varlığına inanılan metafizik bir otorite tarafından oluşturulmuş/konulmuş kurulların bütününi ifade eden bir kavramdır"*¹⁴ demiştik. Ahlak felsefesini ise, hangi davranış biçimlerinin insanı iyiye götürdüğünü akıl yolu ile araştırması halinde ortaya çıkan bilim olarak tanımlamıştık. Başka bir ifade ile de insan davranışlarında iyi olanı araştıran ve onu iyiye yönlendiren hasletleri tespit noktasında ele alan bir bilim olduğunu ifade etmiştik.

Her felsefi bilim dalında olduğu gibi, ahlak felsefesinde de bazı temel kavramlar ve problemler vardır. Bireylerin ya da toplumların mutlu olmasını sağlayacak ve onu

¹³ Recep Kılıç, *Ahlakın Dini Temeli*, (7. Baskı), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012, 6.

¹⁴ Elmalı, *Bertrand Russell'da Ahlak Felsefesi*, 22.

yegâne hedefe ulaştıracak olan davranışları belirlemede karşımıza çıkan bu kavram ve problemleri burada ele almaya çalışacağız.

Bu bağlamda ahlak felsefesinin temel kavram ve problemleri olarak ifade edebileceğimiz, doğruluk, iyi ve kötü, erdem, özgürlük ve imkânı, sorumluluk, vicdan, nefis, hayır ve şer, ölçünlük, adalet, yönetme, yönetilen olma, haz, acı, cesaret, akıl ve buna benzer birçok kavram sıralanabilmektedir. Ayrıca ahlaklılığın amacını ve ahlaki eylemi ise birer problem olarak görmemiz mümkündür.¹⁵

İşte, Francis Bacon'un *Yeni Atlantis* isimli ütopyası ile Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig* isimli siyasetnamesini, ahlak felsefesinin bir problemi olan *eudaimonia* kavramı ışığında ele alarak karşılaştırmaya çalıştık. Her iki eserinde asıl amacının insanı mutluluğa ulaştırması noktasından hareketle diyebiliriz ki ona ulaşmanın yolları farklılık arz etse de son amaç mutluluktur.

¹⁵ Ahmet Cevizci, *Felsefe*, (2.Baskı), Sentez Yayıncılık, İstanbul 2008, 288.

BİRİNCİ BÖLÜM

AHLAK FELSEFESİNİN BİR KONUSU OLARAK EUDAİMONİZM

1.1. EUDAİMONİZM

1.1.1. Kavramsal Çerçeve Eudaimonizm Ve Mutluluk

Yunanca bir terim olan *eudaimonia* kelimesi “*eu*” iyi, “*daimon*” tanrısallık ve ruh anlamında kullanılıp mutluluk kelimesinin karşılığı olarak sunulmuştur.¹⁶ Hem maddi, hem manevi koşullar bakımından iyi olma durumunu ifade eden bu kelime aynı zamanda kişinin kendisi ile barışık olmasını ifade ettiği gibi çalışmamızın da kilit cümlesi olan “*arzulanır ve huzurlu bir hayata sahip olma*” durumunu karşılayan felsefi bir terimdir.

Mutluluk kelimesi ise sözlükte, bütün özelemlerin eksiksiz bir şekilde ve sürekli olarak yerine gelmesinden duyulan kıvanç ve haz anlamlarına gelmektedir. Türkçe’de “*mut*” kökünden türeyen bu kelime, aynı zamanda ongunluk, kut ve bahtiyarlık anlamlarını taşır.¹⁷ Arapça “*saide*” kökünden türeyen saadet kelimesi; mutlu, kuvvetli ve uğurlu olmak gibi manalara gelirken bizdeki mutluluk terimini karşılamaktadır.

Genel anlamı ile “*insan eylemlerinin ve çabalarının nihai ve en yüksek amacı olan hâl, yaşamdaki en yüksek değer ya da hedefe ulaşma durumu*”¹⁸ olarak tanımlanan mutluluk kavramı, insanın doğumundan başlayarak aradığı bir amaçtır. Başka bir açıdan mutluluk, “*insanların sürekli arzuladıkları ve hiçbir zaman vazgeçemedikleri bir eğilim olarak tanımlanabileceği gibi hayra nail olma, mesut ve bahtiyar olma, insanın haz duyacağı bir hal içinde olma olarak da değerlendirilmiştir.*”¹⁹ Bunlarla beraber mutluluk kelimesinde ilk akla gelen düşünce, isteklere kavuşma durumudur.

¹⁶ Doğan Özlem, *Etik Ahlak Felsefesi*, Notos Kitap İstanbul 2014, 46.

¹⁷ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, (11. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011, 1716.

¹⁸ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2005, 1202.

¹⁹ Asiye Acaboğa, *Din-mutluluk ilişkisi*, Yüksek Lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2007, 5.

1.1.2. İnsan Eylemlerinin Son Ereği Olarak Mutluluk (Eudaimonia)

İnsan davranışlarının son ereğini mutluluk (eudaimonia) olarak gören, bu felsefi düşüncenin atası olarak kabul edilen Demokritos, kişinin mutluluğunu dış dünyada değil, bilakis kendi iç dünyasında araması gerektiğini vurgular.²⁰ İşte bu bakış açısıyla kişinin kendi mutluluğundan bahsediliyor gibi görünen bu anlayış biçimi felsefenin gelişim serüveniyle beraber kendisini daha iyi ifade edebilecek evrensel ve sosyolojik bir konu haline gelmiştir.

Eudaimonist ahlak anlayışı da kendi içerisinde çeşitlilik arz eder. İnsanın en yüksek amacının mutluluk olduğunda hem fikir olan bu anlayışın temsilcileri, mutluluğa ulaşmadaki yöntem fikrinde ayrışmaktadırlar.

Söz konusu bu ayrışım, hazzı (hedonizm) ahlak anlayışı ile yararçı (utilitarizm) ahlak anlayışlarını doğurmuştur. Birinci anlayışın temsilcisi olan Epiküros ile kendisinden önce gelen, Kirene Okulu'nun kurucusu olduğu düşünülen ünlü filozof Aristippos bu düşüncenin ciddi temsilcilerindedir. Fakat burada ifade etmek gerekiyor ki her iki filozof da mutluluk üzerine hedonist bir yaklaşım sergilemiş olsalar da düşüncelerindeki ince ayrıntılar bu hazzı anlayış biçiminde bile çeşitlilik oluşturduğunu gözler önüne sermektedir.

Söz gelimi “*iyi kavramı açık ve basit bir kavramdır; o da zevktir.*” diyerek, zevki son amaç olarak gösteren, mutluluğu da bu zevkin sonucu olarak ele alan Aristippos'a karşı Epikür farklı bir bakış açısı sergilemiştir. Nitekim o, bedensel zevklerden çok ruhsal zevklerin asıl mutluluğu oluşturacağını ve arzu-dürtü uyumunun bir sonucu olarak ruhun dinginliğinin mutluluğu sabit kılacağını savunmuştur.²¹

İkinci anlayış olarak ele aldığımız yararçı (utilitarizm) anlayış ise mümkün olabilecek çok sayıda kimsenin, ulaşılabilecek en yüksek mutluluğunu öngörmektedir. Bu anlayış yararlılık ilkesini bir ahlak ilkesi olarak kabul eder. Şöyle ki; bir eylem, muhatabı olan bireye ya da topluma, en büyük yararı getirdiği takdirde ahlakidir. Bu eylem maksimum mutluluk, minimum üzüntü getiriyorsa yine ahlaki sayılmaktadır. Fakat Elmalı ve birçok ahlak filozoflarına göre bu tür ahlak anlayışında kutsal değerlere, diğerkâmlığa, içten ve yüce kavramlara asla yer verilmez. Çünkü sonuçlara

²⁰ Elmalı, *Bertrand Russell'da Ahlak Felsefesi*, 14-15.

²¹ Elmalı, *Bertrand Russell'da Ahlak Felsefesi*, 16.

götüren tali yolların ahlakiliğini ölçmek için, sonuçlardan başka herhangi bir norm söz konusu olamaz.²²

Eudaimonia, Antik Yunan'da, maddi ve manevi koşulların iyi durumda olmasını ifade eder demiştik. Elmalı, *"İlk çağda ahlak normunu temellendirmek için filozofların ön gördüğü ana öge, genellikle, ruhun iyi durumda olması, daha doğrusu insanın içsel rahatlığı anlamındaki eudaimonia olmuştur."* diyerek ruh dinginliğinin mutluluğa bağlı olduğunu ifade etmiştir.²³ Ona göre bu kelime mutluluk anlamına eşdeğerdir.²⁴

Antik dönemde kişilerin tek tek mutluluğa ulaşma biçimi araştırılırken aydınlanma döneminden itibaren toplumsal mutluluğu arama yollarına gidilmiştir. Bu durumla beraber toplumların mutluluğunu sağlayacak unsurlar, filler veya kurumlar filozoflar tarafından tartışılmıştır. O halde bireysel olarak ruhun dinginliğe varmasının ve toplum içerisinde toplumla uyum halinde yaşayabilmesinin temel şartı, insan eylemlerinin son ereği olan mutluluğa ulaşması gerekmektedir diyebiliriz.

1.1.3. Felsefe Tarihi Açısından Mutluluk Anlayışları

Genel anlamı ile eudaimonianın mutluluk kavramına karşılık geldiğini gördük. *"Yaşamdaki en yüksek iyiye ulaşma durumu"*²⁵ olarak tanımlanan mutluluk, bu yönüyle eudaimonia ile aynı amacın iki farklı telaffuzudur. İnsanın doğumundan başlayıp ölümüne kadar peşini bırakmadığı yegâne amaçtır. Başka bir açıdan mutluluk, *"insanların sürekli arzuladıkları ve hiçbir zaman vazgeçemedikleri bir eğilim olarak tanımlanabileceği gibi hayra nail olma, mesut ve bahtiyar olma, insanın haz duyacağı bir hal içinde olma olarak da değerlendirilmiştir."*²⁶ Bunlarla beraber mutluluk kelimesinde ilk akla gelen şey, isteklere kavuşma durumudur.

İnsan yaşamı için bu kadar ehemmiyetli olan bu gerçeğin, felsefe disiplini ve diğer bilimler tarafından ele alınıp irdelenmesi olağan ve gereklilik arz eden bir durumdur. Fakat tüm bunlarla beraber mutluluğu teorik çerçevede temellendirme, onu bir kavramlar kategorisinde ele alıp inceleme görevi felsefe bilimine aittir. Elbette ki

²² Elmalı, *Bertrand Russell'da Ahlak Felsefesi*, 17.

²³ Elmalı, *George Edward MOORE'de ETİK*, 11.

²⁴ Elmalı, *Bertrand Russell'da Ahlak Felsefesi*, 15.

²⁵ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 1202.

²⁶ Acaboğa, *Din-mutluluk ilişkisi*, 5.

M.Ö. sekizinci yüzyıldan başlayarak M.S. beşinci yüzyıla kadar olan süreç içerisinde Yunan ve Roma kültürünün bir ürünü olan Antik Çağ felsefesi, mutluluk kavramına kayıtsız kalmamıştır. İnsanın mutlu bir hayat sürebilmesi için yapması gerekenlerin tespitindeki farklı düşünceler ve yöntemler, Antik Çağ filozoflarını bu dönemin ahlaki sorularına yöneltmiştir. Antik dönem felsefe okullarında mutluluk kavramı üzerine ortaya atılan düşünceler ve bu kavrama temel teşkil eden erdem, haz, adalet gibi alt kavramlar birçok filozof tarafından tartışılmış fakat tanımlamalarda hemfikir olunamamıştır. Ancak, erdem ve bilgeliğin mutluluğu sağlayacağı düşüncesi çoğu filozofun ortak düşüncesi olmuştur. Mutluluğa ulaşmak için geliştirilen düşüncelerin yanında, mutluluğun ne olduğu tartışması, meselenin bir diğer yüzü haline gelmiştir. Mutluluğa metafizik bir anlam yükleyip onu "*ruh dinginliği*" olarak görenlerin yanı sıra hazzın ve istemenin gücü olarak da düşünen filozofların olduğu ifade edilmiştir.²⁷

Mutluluk öncelikli olarak bireyin en nihai amacıdır. Fakat bireyin mutluluğunun bireysel olarak sağlanması toplumsal mutluluğun bir ön şartı olmasına rağmen bu genel bir mutluluk için yeterli değildir. Bu nedenle birçok filozof bu yetersizliği gidermek adına bireyi, toplumu ve devleti kapsayan bir mutluluk anlayışının oluşması için bireysel mutluluk (eudaimonia) düşüncesini siyasi ve toplumsal boyutlara taşımaya çalışmışlardır.

Buraya kadar mutluluğun kelime anlamını açıklayıp, felsefenin bir konusu olarak ortaya çıktığını ifade ederek, filozoflar tarafından yorumlanmasındaki olası farklılıkların saptandığını anlatmaya çalıştık. Sonra onun bireysel boyutu olduğu gibi toplumsal ve siyasi bir kavram olarak da incelenmiş olduğunu hatırlattık. Bir sonraki konu başlığımızda ise Sokrates, Platon ve Aristo gibi öne çıkan Antik Yunan filozoflarının ve İslam düşünce dünyasının mutluluk kavramına bakış açılarını kısaca aktarmaya çalışacağız.

²⁷ Orhan Hançerlioğlu, "Kavramlar ve Akımlar", *Felsefe Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2012, IV, 191.

1.1.3.1. Sokrates Öncesi Mutluluk Anlayışı

Mutluluk kavramının, bir problem olarak felsefe sahnesindeki yerini Sokrates ile beraber aldığı kabul edilse de, "*presokratik dönemde*"²⁸ metafizik otoritelerin veya toplum tarafından kabul gören düşünce adamlarının da, bireylere ve topluma ahlak öğretileri sunarak insanlığın ilk günden beri nihai amacı olan mutluluğa (eudaimonia) nasıl ulaşılabileceğine kafa yorduğu bilinmektedir. Bu ilk dönem ahlak öğreticileri arasında önemli bir yere sahip olanlar, "*Yedi Bilgeler*" olarak bilinen, ilk ahlak öğreticileridir. Yunan felsefesinin ortaya çıkmasından kısa bir süre önce kendilerine Yedi Bilge denilen ve kendilerinden sonra gelecek olan filozoflara felsefi düşünce zemini hazırlayan bu grup, Yunan felsefesinin ilk düşünürleri olarak kabul edilmektedir. Bunlar, Miletli Thales, Mityleneli Pittakos, Lindoslu Kleobulos, Preneli Bias, Khenaili Myson, Solon ve Spartalı Khilon' dur.²⁹ Her biri, doğru yaşamayı ve mutlu olmayı öğütleyen bir takım veciz sözler söylemişlerdir. İnsanın bu dünyadaki konumu ve ödevinin ne olduğu, doğru olan yaşama biçiminin hangisi olduğu gibi insana dair önemli soruları ilk soran kişiler olmuşlardır. Bu nedenle, onları ahlak felsefesinin kurucuları arasında görmek yanlış olmayacaktır.³⁰

Yedi Bilge düşünürleri, temelde karmaşık olan yaşamı yalınlaştıracak, sadelik ve doğallığı tavsiye etmişlerdir. Her şeyde ölçülü olmayı öneren öğütler geliştirmişler ve bu öğütlerde hazdan uzak bir yaşamla mutluluğa ulaşılabileceği mesajını vermeye gayret etmişlerdir. Kleobulos, "*En iyisi ölçüyü kaçırmamaktır.*" derken, itidal ahlakının insanı mutlu edeceğini ve hatta ölçsüzlüğün toplumu maddi ve sosyal olarak zarara uğratabileceğini vurgulamıştır. Çok konuşmanın ahlaki bir eylem olmadığını vurgulamaya çalışan Kleobulos, başka bir yerde insanları sık sık dinlemek gerektiğini de hatırlatmıştır. Pittakos "*Kazananın gözü doymaz.*" cümlesi ile sayfalar dolusu ahlak öğretilerini tek cümleye indirgemıştır.³¹

Felsefenin ilk öncüsü sayılan Thales'ten biraz sonra yaklaşık olarak M.Ö 580-500 yılları arasında yaşadığı düşünülen Sisamlı Pythagoras'a kadar pratik hayata ve ahlaki ilkelere dair problemleri ele alan başka bir filozofa rastlanmamaktadır. Pythagoras'ın

²⁸ Osman Elmalı, H. Ömer Özden, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, (2. Baskı), Arı Sanat, İstanbul 2012, 9.

²⁹ Elmalı, Özden, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, 31.

³⁰ Tuncar Tuğcu, *Batı Felsefesi Tarihi*, Alesta Yayınları, Ankara 2000, 23

³¹ Elmalı, Özden, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, 32.

evrene ve sayılara dair düşüncelerinin yanı sıra, sınırlı da olsa ahlaki düşüncelere yer vermiş bir filozof olduğu söylenmektedir.³²

Mutluluğu insan eyleminin son ereği olarak kabul eden anlayışın ilk nüveleri Herakleitos'ta (M.Ö. 540-480) görülmüştür. Herakleitos ve Antik Çağ filozoflarının ahlak anlayışları öncelik olarak mutlu bir hayat sürdürebilme arayışı olduğu için bu konuya öncelik tanımışlardır. Kişinin doğaya ve akla uygun davranarak mutlu olabileceğini savunan filozof "*Eşekler samanı altına tercih eder.*" ve "*Domuzlar temiz su yerine pis sudan hoşlanır.*" ifadelerini kullandığı cümlelerinde, bu düşüncesini ispat etmeye çalışmıştır. O tutkularla başa çıkmanın zor bir iş olduğunu söylemiştir. Bu durumda insan, bedensel hazlara aldanmadan, kendini tutabilmeyi ve ölçülü yaşamayı tercih etmelidir. Çünkü ona göre ölçülü olmak büyük bir erdemdir ve bu sebeple de nihai mutluluğun ön şartıdır.

Mutluluğun ahlaki ilkelere dayandığını savunan ve "*Doğru bir yaşamının dayanakları nedir?*" sorusunun sahibi Abderalı Demokritos (M.Ö. 460/70-370) da insana ve insanın mutluluğuna ilişkin meseleleri ele alan, hatta eudaimonizm düşüncesinin babası olarak adlandırılan bir filozoftur.

Sokrates öncesi döneme ait belli birkaç düşünürün mutluluk kavramına dair genel görüşlerini göstermeye çalıştığımız bu kısımda, mutluluk arayışının antik dönemlere dayandığını gördük. Siyasal, toplumsal ve ferdi bir mesele olan mutluluk kavramı birçok düşünürün ana felsefesi olmuştur. Bundan hemen sonraki başlık altında ise, Sokrates ve sonraki dönemin düşünce dünyasında, mutluluğun yerini tespit etmeye çalışacağız.

1.1.3.2. Sokrates Ve Sokrates Sonrası Mutluluk Anlayışı

Felsefe açısından mutluluk kavramı adeta iki zıt düşünceyi meydana getirmiştir. Sokrates, mutluluğu, erdemli olmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan "iyi" kavramıyla açıklamaktadır. Ona göre, bir tek iyi vardır; o da erdemdir. Erdemin eksikliği kişiyi mutsuz eder. Bundan dolayı, erdeme aykırı eylemler kötülük olup, erdemli olmayan kişi ise kötü olmaktadır. O devletin sarsılmaz bütünlüğünü sağlamak ve toplumsal

³² Elmalı, Özden, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, 40-41-42

mutluluğu oluşturmak için insanın mutluluğu konusunu irdelemiştir.³³ Buradan da anlaşılmaktadır ki devletin birlik ve bütünlüğü bireylerin ve toplumun mutluluğunda gizlidir.

Elmalı ve Özden'e göre Sokrates'in ahlak anlayışında erdem, akli doğru yerde kullanabilenlerin kazanımıdır. Yani, bu ifadelerle aklın ve bilginin erdem olduğunu ortaya atan filozof insanın neyin iyi ve neyin kötü olduğunu bilmesinin onu kötü olandan uzak tutacağını ve bu durumda ise erdemlilik elde edebileceğini savunmuştur.³⁴

Tüm bunlara göre diyebiliriz ki; Sokrates'in ahlak anlayışının temelinde "*erdem ve bilgi*" kavramları bulunmaktadır. Ona göre erdem ve bilginin bir arada olduğu her yerde mutluluk, onların olmadığı yerde ise mutsuzluk hâkimdir. Yine bu düşüncesini ise "*kimse bilerek kötülük yapmaz*"³⁵ ifadesiyle Sokrates'in kendisinden öğrenmekteyiz.

Sokrates'in öğrencilerinden Aristippos ve daha sonra da Epiküros, haz, mutluluk ve iyi yaşam arasında ilişki kurmuşlardır. Mutluluğun yegâne kaynağı olarak ele aldıkları haz, en yüksek iyiyi temsil etmekte ve normatif olarak tüm fiillerin hazza yönelmesi gerektiği inancını taşımaktadırlar. Haz temeline dayanan bir ahlak inşa eden hazcı filozoflar mutluluğa götüren hazların gerçekleştirilmesini, erdemliliğe dayandırmışlardır. Onlara göre hazza koşmak acılardan ve mutsuzluktan kaçmak anlamına gelmiştir. Bu durum ise insanı erdemli kılmaktadır. Tüm bunlarla beraber Epikürcü mutluluk ahlakçıları, mutluluğun erdemliliği doğurduğuna inanırken tam bu noktada karşılıklarına başka bir mutluluk düşüncesi çıkmaktadır. Bu farklı anlayış, Stoacıların, Seneca ve Epiktetos'un mutluluk anlayışlarıdır. Bu ikinci anlayış ise hazların yok edilmesi suretiyle mutluluğa ulaşılabilen düşüncesidir.³⁶

Platon da mutluluğu açıklarken onu erdem kavramına dayandırır. İlk başta hocası Sokrates gibi erdem bilginin olduğu, onun da mutluluğa erişmenin yolu olduğuna ve aynı zamanda bunun öğretilebilir olduğuna inanmıştır. Ancak zamanla, olgunluk dönemi diyaloglarında bu düşüncesi tamamen değişmiştir. Erdemin doğrudan öğrenilebilecek bir şey olmadığına kanaat getirmiş, erdemi insanda var olan potansiyel olarak görmüş, bunu da ruhun ölümsüzlüğü ile temellendirmeye çalışmıştır. Nitekim

³³ Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, (Çev.: H. Vehbi Eralp) Sosyal Yayınlar 1998, 44

³⁴ Elmalı, Özden, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, 101.

³⁵ Elmalı, Özden, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, 101-102.

³⁶ Topçu, 73-74-75.

Platon, erdemi birçok İslam filozofunun da kabul ettiği ruh anlayışına göre belirler. Bu bağlamda Platon'a göre insanda üç meleke bulunmaktadır. Bunları; akıl, öfke ve şehvet olarak adlandırmaktadır. Aklın erdemini bilgi (hikmet) olarak belirlerken, öfkenin erdemini yiğitlik (şecaat) ve şehvetin erdemini ise iffet (itidal) olarak tanımlar. Bu üç erdemin bir arada oluşu ile ortaya çıkan şeye doğruluk ve iyilik erdemleri adını verir. İşte Platon'a göre mutluluk ancak doğruluk ve iyilik erdemleri oluşumu ile meydana gelir. Ona göre haz, mal-mülk, şöhret ve benzeri şeyler mutluluk değildir. Aklın erdemine uygun hareket eden ve adaleti gerçekleştiren bir insan ya da topluluk, bu sayede mutluluğu elde eder. Kısaca Platon, mutluluğun doğruluk, iyilik ve adaletten, mutsuzluğun ise kötülük, ölçsüzlük ve adaletsizlikten kaynaklandığını söylemektedir. Adalet erdemini felsefe anlayışının mihenk taşı yapan filozof, bu düşüncesi ile ideal bir toplum ve devlet yapısı ortaya koymanın formülleri ile ilgilenmiştir.³⁷ Platon'un eudaimonia alanında yazdığı düşünceleri metafizik ve fizik teorileriyle paralellik arz etmektedir. Bu onun felsefesini sistematik felsefe yapan en önemli özelliğidir. Bireyi “en yüksek iyi” ye götürecek olan erdemleri kavramsal açıdan ortaya koyan ve mutluluğa ulaşma yollarını bizlere göstermeye çalıştığı eserlerinde kullandığı diyalog yöntemi, bu sistematik felsefe anlayışının bir kanıtı olmuştur. Platon'la ilgili önemle belirtmemiz gereken bir durum daha vardır. O bireyin mutluluğundan ziyade toplumun tamamını kapsayan bir mutluluk algısı oluşturmak istemiştir. Üstelik ona göre bireysel mutluluğun fayda sağlamadığı gibi, toplumsal olanın zararına bir durum teşkil etmesi tehlikesine karşın, mutluluk anlayışını ferdiyetçi bir anlayıştan ziyade toplumsal faydaların oluşması anlayışı üzerine taşımıştır.

Aristo'nun mutluluk anlayışı kendisinden önceki filozofların anlayışı ile paralel gitmekle beraber onlardan farklı olarak akli ön planda tutan bir mutluluk anlayışına sahiptir. Ona göre akıl mükemmel olanı bulup çıkaracak ve insanı mutluluk mertebesine ulaştıracak yegâne araçtır. Aristoteles, mutluluk kavramını açıklarken onu beş kısma ayırmaktadır. Bunların ilki, beden sağlığının ve duyu organlarının iyi olmasıdır. Yani insanın işitme, koklama, görme, dokunma ve tat alma duyuların sağlıklı olmasıdır. Bir diğeri zenginlik ve benzeri şeylere sahip olmaktır. Böylece insan yerine göre harcar, onunla iyilikler yapar, iyilikseverlere destek olur ve layık olanlara yardım eder. Bu sayede o kişi, erdemlerini artıran işler yaparak, övülmeyi ve saygıyı hak eder. Bir diğeri

³⁷ Elmalı, Özden, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, 103.

mutlu olma biçimi ise insanlar içinde şöhret sahibi olmak ve erdemliler arasında ün kazanmaktır. İşlerinde başarılı olma da ayrı bir mutlu olma biçimidir. Bu ise yaptığı, düşündüğü ve fiiliyata döktüğü her şeyden sonuç alması ve arzuladığı şeylere ulaşmasıyla gerçekleşir.³⁸ Mutluluk problemi, Aristoteles'ten sonra çok daha fazla ilgi çeken bir konu haline gelmiştir. Antik dönemden günümüze kadar mutluluğun tanımı net bir şekilde açıklanamamıştır. Aristoteles; “*mutluluğun ne olduğu üzerinde anlayamıyoruz, bilge kişilerin açıklaması ile kitlelerin açıklamaları ve yaşadıkları birbiriyle uyumuyor*” diyerek kavram hakkındaki çeşitli yaklaşımların sebebini bir kere daha ifade etmiştir. Aristoteles mutluluğu, insan yaşamının yegâne amacı olarak görmektedir. Hayatta kalındığı sürece harcanan tüm çaba ve gayret mutlu olabilmek içindir.³⁹ Sağlam düşünceli, iyi görüşlü, dininde sağlam inançlı olma, yanılmalardan uzak, yanlış adım atmama, kendisine bir fikir sorulduğu zaman onun üstesinden gelebilecek cevaplar verebilme gibi özelliklere sahip olabilen kimse, Aristoteles'e göre mutluluğu yakalamış kimsedir. Aristoteles *Nikomakhos'a Etik* isimli eserinde şöyle demiştir;

Mutluluğun en iyi şey olduğunu söylemede anlaşma var gibi görünüyor, ama bundan öte onun daha açık olarak ne olduğunun söylenmesi arzu ediliyor. Belki insanın işinin ne olduğunu kavrarsak, bu gerçekleşebilir. Çünkü nasıl bir flütçünün, bir heykeltıraşın ve her ustanın, genellikle de bir işi ve yaptığı onların iyi olması, onların işiyle ilgili görünüyorsa, insan için de böyle düşünülebilir; onun olan bir işi varsa elbet! Marangozun, ayakkabıcının belli işleri ve yaptıkları vardır da, insanın bir işi yok mudur? Yani doğal olarak işsiz mi? Yoksa gözün, elin, ayağın ve genellikle parçaların her birinin bir işi görüldüğü gibi, insanın da bunların ötesinde bir işinin olduğu ileri sürülebilir mi? Bu acaba ne olabilir? Yaşamak bitkilerle ortak görünüyor, biz ise insana özgü olanı arıyoruz. Öyleyse beslenme ve büyümeyle ilgili yaşamı da bir yana bırakmalı. Bunun arkasından duyulara sahip yaşam geliyor, ama bu da at, öküz ve bütün hayvanlarda ortak görünüyor. O halde geriye akıl sahibi olanın — bunun da akla boyun eğen olarak, bir de akla sahip olan ve düşünen olarak — bir tür eylem yaşamı kalıyor. Mutluluk.⁴⁰

Epiküros ve Epikürcü düşünceye göre sadece hazlara giden yolların açılması mutluluğa ulaşılabilmesi için yerterlidir.

³⁸ Elmalı, Özden, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, 143-144-145.

³⁹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, (Çev.: Saffet Babür), BilgeSu, Ankara 2014, 18-21.

⁴⁰ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 21,22.

İlerleyen zamanda Sokrates'in erdem anlayışının bir adım ötesine giden Spinoza, mutluluğun erdemliliğin mükâfatı olmadığı, bilakis mutluluğun erdemin ta kendisi olduğu görüşü meseleyi farklı boyutlara taşımıştır.

Yakın zaman filozoflarından olan ve bir ahlak tertipçisi sıfatı taşıyan Kant, mutluluğu ödev ahlakı ile bir arada işlemiş ve meselenin boyutunu biraz daha genişletmiştir.

Tüm bunlarla beraber daha ismini sayamadığımız onlarca eski ve yeni dönem filozofları, mutluluk kavramı hakkında binlerce söz söylemiş ve insanlığın nihai ereği olan mutluluğa nasıl ulaşılabileceğini bireylerin ve toplumların gözleri önüne sermeye çalışmışlardır.

Felsefi düşünce tarihinde, çok yönlü ve derinlikli düşünme geleneğinin mihenk taşı sayılan filozoflar, ahlaki felsefenin bir konusu olan mutluluk kavramı hakkındaki görüşlerini teorik olarak temellendirmenin gayreti içerisinde olmuşlardır. Bu temellendirmeyi yaparken bile pratik olanı göz ardı etmemiş, insanda *'en yüksek iyi'* olan mutluluk kavramına dair görüşlerini, olan ile olması gereken arasındaki ince ayrıntı üzerinde dikkatle ele almışlardır.

"Nasıl mutlu olabiliriz?" sorusuna cevap aramayı ahlak sistemlerinin odağına yerleştiren filozoflar gerek toplumsal kanunlar üzerinden, gerekse metafizik otoritelerin vahiy ettiği kanunlar/kurallar ya da emir ve yasaklar üzerinden bir kavram değerlendirmesi yaparak bireyin ve toplumun mutluluğa ulaşmalarına sistematik cevaplar hazırlamışlardır.

Şunu ifade etmek isteriz ki; batı dünyasının düşünce yapısında bu kadar önem arz eden bu mutluluk kavramı, elbette ki dünya nüfusunun yaklaşık üçte biri tarafından ilahi ve son din olarak kabul edilen İslam inancının da önemli bir konusudur. Nitekim İslam, onun kural ve kaidelerine uyulması durumunda, bireye dünyada ve ahirette mutluluğu vaat etmiştir.

İslam'da birey ve devlet tarafından korunması gereken ve adına "zarurat-ı hamse" denilen beş temel esas vardır. Bunlar sırasıyla; Canın korunması, aklın korunması, dinin korunması, neslin korunması ve malın korunmasıdır. İşte bu esasları korumadaki nihai gaye bile İslam dininde bireyin ve toplumun tamamının mutluluğunu temin etme gayretinden kaynaklanmaktadır. O halde bu kadar ciddiyet ve önem arz eden bu kavram

hakkında, İslam felsefesi düşünürlerinin görüş ve önerilerinin olmamasını düşünmek haksızlık ve dikkatsizlik olacaktır. Nitekim çalışmamızın ana karakterlerinden birini oluşturan Yusuf Has Hacib'in kendisi de bir Türk İslam filozofudur. Bu bağlamda İslam felsefesinin mutluluk kavramı hakkındaki düşüncelerini münferit bir başlıkta incelemek yerinde olacaktır.

1.1.4. İslam Düşüncesinde Mutluluk Anlayışı

Yukarıda, felsefi bilginin ve ahlaki düşüncenin amacı olarak insanların ve toplumların mutluluğu elde etmesini sağlamak olduğunu ifade etmiştik. Platon ve Aristoteles'in felsefi düşüncelerini önemseyen ve İslam düşüncesinde Meşşâî geleneğinin kurucuları olarak anılan filozoflarımız da felsefeyi, düşüncenin tanımını, mutluluğu elde etme (tahsilu's-saade) olarak tanımlamış ve ele almışlardır. Dünyada elde edilen bu bilginin ahirette en üst karşılığı ise "saadetu'l-kusva"dır. Bu bakış açısı ile felsefe ve dinin amacı birbirleri arasında paralellik arz etmektedir.

Mutluluk, iki şeyle meydana gelmektedir. Bunlardan ilki nazari hikmetle kazanılan hak ilimleri ile beraber sahih itikadı tahsil etmek, diğeri güzel ahlâka ve güzel amellere sahip olmak suretiyle kötü ve çirkin olan davranışlardan uzaklaşmaktır. İşte bunlar ameli hikmetle kazanılır ve yine onunla geliştirilir. İnsan denilen varlık, ilminin gereği olarak amel eden bir kimsedir.

Dünyada refah, mutluluk ve saadeti, ahirette ise felahı sağlayacak olan bu temel ilkeler, din üzerinden peygamberler kanalıyla hayata kazandırılır. Zira Peygamberler, iyi, ahlaki, güzel ve doğrunun nasıl ortaya konulacağını göstererek, ahirette mutlak kurtuluşla beraber en yüce mutluluğa ulaşmanın teminatını verirler. Peygamberlerden sonra ise bu temel ilkeleri topluma kazandırma görevini filozoflar ve âlimler üstlenmiştir.

Bu bağlamda İslam düşünce dünyasına felsefi ilkeleri kazandıran belli başlı filozoflarımız olmuştur. Tıp, matematik, fizik, geometri, zooloji, sanat, mimari ve daha birçok bilimde görüş beyan eden, hatta bu bilimlerin gelişmesinde azımsanmayacak kadar katkıları bulunan bu İslam filozofları, felsefe, siyaset, devlet, yönetim, sosyoloji, psikoloji, adalet, hak, özgürlükler ve mutluluk gibi toplumun yaşam biçimini ve ahlaki değerlerini incelemiş ve sayısız görüş beyan etmişlerdir.

Biz çalışmamızın bu kısmında bazı İslam filozoflarının mutluluk kavramı üzerine neler söylediklerini ele alıp aktarmaya çalışacağız.

Birçok meselede görüşler beyan etmiş, hatta kelimenin tam manası ile İslam coğrafyasında ilk filozof sıfatına layık görülmüş, "Feylesufu'l Arap" unvanı ile bilinen Kindi, ahlaki bir mesele haline gelmiş olan mutluluk kavramı üzerine ciddi çalışmalar yapmıştır.⁴¹ Kindi insanın iki dünyada da mutlu olabilmesini psikolojik yetiler üzerinden ele almıştır. İnsanın erdemli bir hayat sürdürebilmesi durumunda elde edeceği mutluluğu, ancak nefsinin aklının yönetimine sunması ile sağlayabileceğini savunmaktadır. Kişi nefsinde oluşan düşünme, öfke ve şehvet güçlerini itidalli bir şekilde, akla uygun olarak kullandığı takdirde, hikmet, şecaat ve iffete dönüştürür. Sonuç olarak bu üç özelliğin ilki insanı bilgeliğe, ikincisi dingin bir ruha, sonuncusu ise ölçülülüğe ulaştırır. Elde edilecek olan bu üç özellik (bilgi, dingin ruh, ölçü), insanı erdem sahibi kılar. Bu durumda ise erdeme ulaşan bir kimse mutluluğu da elde etmiş olur.⁴² Platon'un mutluluk/erdem ilişkisini olduğu gibi savunan filozof, ayrıca ruhun sağlığını korumanın da bir erdem olduğunu kendi ifadelerine eklemiştir.

Bir Türk filozofu olan Farabi 870 yılında Maverâünnehir' de Farab kentinin, Vecis kasabasından doğmuştur. Hayatının tamamı ilim ve bilim tahsili ile geçmiştir. 950 yılında Şam'a gittiği ilim yolculuğunda oradan dönememiş ve vefat etmiştir.⁴³ "Muallim-i sani" unvanı ile meşhur olan filozofa "*Sen mi daha bilgelisin, Aristo mu?*" sorusu sorulduğunda; "*Eğer ona yetişseydim onun en seçkin talebesi olurum.*" cevabını vermiştir.⁴⁴

O, insanı ay-altı âlemin içerisinde en üstün varlık diye niteler. Her bir fertte olduğu gibi nihai gaye olarak bir yetkinliğe erişmek üzere var kılındığını ve o yetkinliğin, diğer bir ifade ile genel amacın ise mutluluk olduğunu ifade etmiştir. Fakat Ona göre mutluluk, her insanın yaşamını benzer biçimde şekillendiren, tüm bireylerin ise ortak biçimde erişebileceği mümkün bir yetkinlik değildir. Onun felsefesinde insan, bir yönünü maddenin, diğer yönünü de düşüncelerin teşkil ettiği bir bütünlüğün adıdır. Farabi diğer filozoflar gibi mutluluğu bir erdem zeminine oturtmuş olsa bile, onun

⁴¹ Hüseyin Karaman, *İslam Felsefesi Tarihi*, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, Rize 2014, 77.

⁴² Mevlüt Uyanık, Aygün Akyol, *İslam Ahlak Felsefesi*, Elis Yayınları, Ankara 2013, 351-352.

⁴³ H. Ömer Özden, *Türk Düşünce Tarihi*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2014, 42-43.

⁴⁴ Karaman, 83.

erdem anlayışı biraz daha farklılık arz eder. O, erdemi arayan bir mutluluk anlayışını belirlerken bunu, ideal devlet, ideal toplum ve ideal insan üçlemesi ile birlikte ele almıştır. Farabi mutluluğun net bir şekilde iyilik olduğunu ve bunun elde edilmesi ve korunması için ise yararlı olan her şeyin iyi olduğunu kabul eder. İyiliklere faal akılla ulaşılabilceğini söyleyen filozof onların gök cisimleri tarafından verildiğini savunmuştur.⁴⁵

Farabi'de mutluluk en son yetkinlik olmakla beraber en yüksek iyidir. Diğer bütün iyiler ve bütün yetkinlikler kendilerinin dışında bir amaca ulaşmak isterler. Fakat mutluluk sadece kendisi için talep edilir. Farabi iradeye dayalı bir fiil olması sebebiyle mutluluğu, zanna dayalı mutluluk ve gerçeğe dayalı mutluluk olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Zenginlik, haz ve halk tarafından önemli görülen şöhret, zanna dayalı mutluluk çeşitleridir. İkincisi ise salt kendisi için istenen ve başka bir amaç güdülmeyen mutluluktur. Farabi'ye göre gerçek mutluluk budur. Son olarak Farabi mutluluk kavramını izah ederken ruhun maddeden ayrılması olarak nitelendirmiştir. Fakat bu dünyada gerçekleştirilemeyecek olan bu mutluluk çeşidine ise son mutluluk adını vermiştir.⁴⁶

Râzî'nin *et-Tıbbü'r-Ruhani* eseri İslam felsefesinin ilk kapsamlı ahlâk kitabıdır. Bu eser, akıl ve hevâ ilişkisini incelemiştir. Ona göre akıl, insanlara Allah tarafından hem dünya hem de ahiret hayatının mutluluğunu sağlaması için verilmiştir. İnsanın diğer canlılardan üstünlüğü de budur. Aklın karşısında, insanın maddi yönü dediğimiz ve onu her vakit perdeleyen şey hevâdır. Aklın düşmanı olan hevâ bu yönü ile kötülüğün de kaynağıdır.⁴⁷ İnsan, akılı bulandıran ve onu felakete sürükleyen nefsâni istekleri bastırabilirse yine o aklın kişiyi mutluluğa ulaştırabileceğini söyler.⁴⁸ Fakat Râzî'ye göre hevânın bastırılması düşüncesi insanın dünyadan el çekmesi anlamına gelmemektedir. O, bu konuyu haz ve elem bağlamında izah eder. Bu ikilemin içindeki problem, ölçü ve bireysel yeterlilik ile ortadan kaldırılabilir. Yani insan dünya hayatında sağlığını koruyacak ve eleme dönüşmeyecek kadar haz ve lezzetlerin peşinde olacaktır. Akıl ve mutluluk ilişkisi bağlamında baktığımızda, Râzî'nin mutluluk anlayışı Kindî ile paralellik arz etmektedir.

⁴⁵ Uyanık, Akyol, 364-365.

⁴⁶ Yaşar Aydın, *Farabi*, İsam Yayınları, İstanbul 2008, 110-111-112.

⁴⁷ Karaman, 175.

⁴⁸ Uyanık, Akyol, 359-360.

Özellikle tıp alanında yazmış olduğu eserleri tüm dünyada tıp literatürüne girmiş olan İbni Sina bir Türk İslam mütefekkiridir. O, elbette ki diğer filozoflar gibi birçok alanda ilmi düşüncelere sahiptir. Özellikle siyaset, toplum ve ahlak alanında ciddi çalışmalar yapan filozof mutluluk kavramı meselesi hakkında da münferit düşüncelerini bizlere nakletmiştir.⁴⁹ Onun düşünce dünyasında mutluluk kavramı geniş bir yere sahiptir. Mutluluk hakkında Platon ve Aristo'dan etkilenen İbni Sina iyi, güzel ve doğrunun birleşmesi ile oluşacak bir mutluluğu savunmaktadır. O, doğruyu temsil eden faal aklı, ahlak ilkelerinin esası olarak gömüştür. Filozofa göre erdem iki türdür. Bunlardan ilki nazari erdemdir. Bu yüksek iyiliğin temellüküne alışmak demektir. Mükemmel idealin teemmülü olarak ise Allah' a tahakkuk etmiştir. İkinci erdem ise ameli erdemdir. Bu gayret ve süreklilikle elde edilecek olan erdem çeşididir. Sonradan kazanılabileceğini vurgulayan filozof ikinci erdemde birincisine yükselmenin faal akılla elde edilebileceğini savunmuştur.⁵⁰

Ahlak düşüncesi noktasında kelimenin tam manası ile İslam felsefesinin olmazsa olmazı haline gelmiş olan İbn Miskeveyh'in mutluluk anlayışı, ahlak felsefesinde ortaya attığı diğer görüşlerindeki gibi farklılık ve önem arz etmektedir.⁵¹ İbn Miskeveyh'e göre, mükemmel olmanın amacı tam bir mutluluktur. Erdemleri kazanmaktaki amaç, tam mutluluğu yakalamaya çalışmaktır. İyilikleri elinde bulduran insan, mutlu insandır. Bunlarla beraber İbn Miskeveyh, Aristoteles'in kitabının başlangıç kısmında ele aldığı iyilik ve mutluluk arasındaki fark probleminin üzerinde durmuştur. İbn Miskeveyh, iyiliği açıklarken Aristoteles'in iyilik tanımından etkilenmiştir. Ona göre iyilik, insanlar tarafından amaçlanan son gayedir. Fakat mutluluk, ona ulaşmak isteyene olgunluktur. O halde mutluluk bir nevi iyiliktir. Öyleyse insanlardan her biri için mutluluk izafidir, belli bir öze sahip değildir. Çünkü ona yönelenlerin amaçlarına göre değişiklik arz eder.⁵² İbn Miskeveyh, iyiliği kısımlar halinde incelerken Aristoteles'in iyilik hakkındaki çeşitliliğinden faydalanır. Bunların ilki üstün iyilikler olup, özü itibarıyla sahip olanları şerefli kılan, hikmet ve akıldır. İkinci olarak güç halinde olan iyiliklerdir. Güç halindeki iyilikler akla ve hikmete ulaşmayı sağlayan yatkınlık ve arzudur. Son olarak ise iyilikler için yararlı şeyler diye kategorize edebileceğimiz

⁴⁹ Özden, *Türk Düşünce Tarihi*, 59.

⁵⁰ Özden, *İslam Felsefesi Tarihi*, 91.

⁵¹ Uyanık, Akyol, 148.

⁵² Uyanık, Akyol, 186-187.

çeşididir. Özleri itibarıyla istenmeyen fakat iyiliklere ulaşmak için araç olarak istenen şeylerdir.⁵³ Ona göre iyilikler, gaye ve gaye olmayanlar şeklinde sınıflandırılmıştır. Bunlar da kendi arasında sınıflandırılmış olup, gaye olanların bazısı tam gayedir, fakat bazısı tam gaye değildir. Tam gaye olanlara örnek verilecek yegâne hedef mutluluktur. Tam olmayan gayeler ise sağlık ve zenginlik, hazlar ve benzeri şeylerdir.⁵⁴ İbn Miskeveyh, Aristoteles'in görüşleri temelinde, diğer filozofların görüşlerini de dikkate alarak kendine göre mutluluk görüşünü şu şekilde aktarmaktadır;

“İnsan, melek adı verilen iyi ruhlara uygun olan ruhi bir fazilete sahip olduğu gibi, ruh ve cisimden mürekkep olduğu için hayvanlara uygun olan bedeni bir fazilete de sahiptir. O hayvanlara uygun olan bedeni iyilikle bu aşağı âlemde kısa süre kalır. Onu imar edip düzene sokar. Kamillik yönünden bu mertebeye erişince yüksek âleme geçer ve orada meleklerle iyi ruhların eşliğinde sonsuzca kalır. Duyulur olan her şey, yüksek yerde de olsa, aşağı âleme aittir; akledilir her şey ise, aşağı yerde bile olsa, yine yüksektir.”⁵⁵

Yine o, “Tehzibü'l-Ahlâk” adlı eserinde, mutluluğa ve sevgiye ulaşmanın erdemlerini ise şöyle ele alır;

"Dostluk, ülfet, yakınlarla ilişkiyi sürdürme, ödüllendirme, iyi muamele, bir şeyi güzelce yerine getirme, sevgi, dindarlık, kin gütmemek, kötülüğe iyilikle karşılık vermek, bütün durumlarda insanlıktan ayrılmama, düşmanlıkları terk etmek, doğru olan kimselerin davranışlarından söz etmek⁵⁶...

gibi erdemleri sıraladıktan sonra;

Müslüman için yararlı olmayan her sözü terk etmek, bayağı ve düşük insanların sözleri karşısında hareketsiz kalmamak, insanlar arasında her türlü dilenciligi meslek edinen kimselerin sözüne itibar etmemek, helal kazanç sağlamak için aç gözlülük etmemek, çoluk çocuk geçimi için kazanç uğrunda kötü yollara başvurmamak⁵⁷...

gibi kötü şeyleri sıralayarak adeta bir yaşam rehberi sunmaya çalışmıştır.

Bir ahlak filozofu olarak İbn Miskeveyh'in mutluluk, erdem ve iyilik kavramlarını kısaca ele aldık. Elbette ki onun bu kavramlar hakkındaki görüşleri bunlarla sınırlı

⁵³ Uyanık, Akyol, 187-188-189.

⁵⁴ Karaman, 180.

⁵⁵ İbn Miskeveyh, *Tehzibü'l-Ahlâk*, Ankara 1983, 80.

⁵⁶ İbn Miskeveyh, *Tehzibü'l-Ahlâk*, 80.

⁵⁷ İbn Miskeveyh, *Tehzibü'l-Ahlâk*, 80.81.

değildir. Fakat konumuz çerçevesinde ele aldığımız bu görüşler bile bize mutluluk hakkında oldukça yeterli malumat kazandırmıştır. Onun genel ahlak ilkelerini ve görüşlerini daha iyi kavrayabilmek için yazmış olduğu eserleri iyi okumak ve üzerinde durmak gerekmektedir.

Gazzali'den önceki İslam filozoflarının ahlâk felsefelerinde bir Aristoteles hâkimiyeti söz konusu iken, Gazzali'nin farklı bir düşünceyle hareket ettiğini ve bu doğrultuda da farklı çözümlerinin olduğunu görmekteyiz. Onun felsefesinde İslam esaslarının daha merkezi bir konumda durduğunu fark etmekteyiz.⁵⁸ Gazzali de diğer filozoflar gibi, ahlâkın dört erdem üzerine kurulu olduğunu savunur. Bunlar sırasıyla; hikmet, şecaat, iffet ve adalettir. Güzel huy ya da erdem, işte bu dördünün ölçüsü ile ortaya çıkan şeydir. Ancak, eğer bir kimse bunların hepsini değil de bir kısmını bünyesinde barındırıyorsa o kişi güzel huylu değil, ancak kendisinde bulunan iyi bir erdem bakımından güzel ahlâklıdır. Makbul olan her zaman itidal, ölçülülüktür. Ona göre ortanın altı veya üstü rezalettir. Gazzali ahlâkın gerçekleşmesi için sürekliliği de olmazsa olmaz görür. Ahlâkın nefiste yerleşmiş olması onun için en temel şarttır. Örneğin bir kimseye cömert ya da eli bol denilebilmesi için o kişi malını bir seferlik veya ihtiyaç halinde vermiş olması asla yetmez. Bunu yaparken, bu halin onda tabiat haline gelmiş olması gerekir. Gazzali ahlâkın değişiklik arz edebileceğini söyler. Ancak bu değişim insanda mutlak anlamda kötü huyların ortadan kalkacağı manasına gelmemektedir. Ayrıca insanlar terbiye edilme hususunda tabiatları farklılıklar gösterir. Bu farklılığın asıl nedeni fitri olabileceği gibi aynı zamanda sonradan kazanılmış ve alışkanlık haline gelmiş olabileceğinden kaynaklanır. Ona göre de insanlar toplum içinde yaşamaya muhtaçtırlar. İnsanoğlunun fitraten medeni olduğunu savunur. Ama ona göre akıllı kişi bedeninin ihtiyaçlarıyla, orta yol sağlayacak bir şekilde, ihtiyacı nispetinde meşgul olmalıdır. Hem mal hırsı, hem bencillik, hem de tembellik dünyada haksızlık, husumet, düşmanlık ve kargaşanın çıkmasına sebep olmuştur. Yani mutsuzluğun asıl sebebi dünyaya dalmaktır.⁵⁹

Sonuç olarak özetlemek gerekirse; Kindi için akıl, ahlâklı ve erdemli olmanın koşuludur. Çünkü amel etmek için bilmek, bilmek içinde akıl yürütmek gerekmektedir. Ebû Bekir er Razi'ye göre de akıl, insana Allah tarafından her iki dünyanın da

⁵⁸ Fahri, *İslam Ahlak Teorileri*, 302-303.

⁵⁹ Fahri, 298-300.

mutluluğunu sağlaması için verilmiştir. İnsanın diğer canlılardan üstünlüğü ise aklın rehberliğinde sağlanır. Farabi düşüncesinde mutluluk, ahlâkın uzak hedefini oluştururken, yakın hedefini bilgi ve iyi davranışlar oluşturur tezini savunuyordu. Ama bu tavrının sebebi, mutluluğun önemsiz olması düşüncesi değil, bilakis araçsız, amaç olmasından kaynaklanıyordu. Farabi’de de mutluluk için bilgi, dolayısıyla da akıl olmazsa olmazdır. Farabi, Kindî’nin akıl düşüncesini, ahlâk ve mutluluk ile olan ilişkisini çok daha açık hale getirir. Kindî’nin mutluluk felsefesinde topluma dair bir mutluluk ahlakı üzerinde durulmamıştır. İbn Miskeveyh’in Farabi’nin görüşlerine katkı sunduğu şey ise, toplumsal bütünlüğün imkânını, sevgi felsefesiyle açıklaması olmuştur. İbn Sina’da mutluluğun akıl ile olan ilişkisinin daha sistemli ve net bir şekilde görürüz. İbn Sina, Farabi’nin ahlaki fikirlerini sistemleştirir ve felsefesinin temelini nefsin yetkinleşmesi olarak ele alır. Gazzali için de akıllı kişi mutlu kişidir. Ama buradaki akıl diğer düşünürlerde olduğu gibi teorik bir akıldan ziyade, baskın bir pratik akıldır. İbn Bacce ise Gazzali’nin mutluluk anlayışını eleştirmiştir. Onun felsefesinde, gerçeğin bilgisine ve mutluluğa ulaşmanın yolu haz almaktır.

Buraya kadar anlatmaya çalıştığımız düşünceler İslam filozoflarının mutluluğa bakış açılarıydı. Artık eudaimonizm yani mutluluk kavramını bir kenara bırakarak, çalışmamızın asli bölümünü teşkil eden bir diğer bölüme geçebiliriz.

İKİNCİ BÖLÜM

FRANCİS BACON VE YUSUF HAS HACİB' İN HAYATLARI, ESERLERİ VE YAŞADIKLARI DÖNEMLER

2.1. FRANCİS BACON' IN HAYATI, ESERİ VE YAŞADIĞI DÖNEM

“Hiç kimse ondan daha yalın, özlü ve anlamlı konuşmuyordu, ağzından hiçbir zaman anlamsız ve saçma bir söz çıkmazdı. Söylevlerinin her bölümünde ayrı bir güzellik vardır. Dinleyenler bir sözcüğünü bile kaçırmamak için öksürmezler ya da gözlerini ondan ayıramazlardı. Onu dinleyen herkes sözünü bitirecek diye korkardı.”⁶⁰

Ben JONSON

2.1.1. Francis Bacon'ın Hayatı

Francis Bacon 22 Ocak 1561'de Londra'da doğmuştur. Kendisi İngiliz filozoftur. Aynı zamanda bir devlet adamıdır. Bacon'ın babası, İngiliz kraliçesi Elisabeth'in döneminde yirmi yıl boyunca adalet bakanlığı görevini icra eden Nicola Bacon'dır. Annesi ise İngiltere'nin nüfuzlu ailelerinden birisidir. Ayrıca Bacon'ın annesi iyi bir dilci ve tanrıbilimcidir.⁶¹

Bacon'ın ilk eğitimi ile annesi ilgilenmiştir. Onun üstün başarısını daha ilk zamanlarda fark eden, annesi olmuştur. O henüz on üç yaşındayken Cambridge'de Trinite kolejine başlamış, bu okulda üç yıl okuduktan sonra, Aristo felsefesine bağlı kalmanın yanlış bir felsefe biçimi olduğunu ve felsefeyi daha verimli bir hale getirmek gerektiğini düşünmüştür. Bu idealist fikirlerle hemhal olduğu yıllarda henüz on yedi yaşına bile gelmemiştir. Skolastik felsefenin kısırlığından ve eksiklerinden bahsetmiş ve bu felsefe biçimine karşı fikirler geliştirmeye çalışmıştır.

⁶⁰ Francis Bacon, *Denemeler*, (Çev.: Akşit Göktürk), 16. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019, 7-8-9.

⁶¹ Francis Bacon, *Novum Organum*, (Çev.: Sema Önal), Say Yayınları, İstanbul 2012, 9-10.

1576'da hukuk okumaya başlamış, daha sonra Fransa'daki İngiliz elçisinin yanında çalışması için bir teklif almıştır. Teklifi kabul ederek, öğrenimine ara vermiş ve ardından Fransa'ya gitmiştir.

Bacon'ın felsefeye olan aşkının iyice filizlendiği bu yıllarda, babası aniden vefat etmiştir. İngiltere'ye döndükten sonra hukuk öğrenimine tekrardan devam etmiştir. Ardından avukatlık yapmaya başlamış, bir taraftan da siyasi kariyeri için çalışmıştır. Elbette ki onun bu çalışmaları boşa çıkmamıştır. Nitekim 1584'te parlamentoya girmiştir.⁶²

Bacon'ın Essex kontuyla yakın bir arkadaşlığı olmasına rağmen, bu yakın ilişki, Essex kontunun Kraliçe 1. Elizabeth'i devirmek üzere kurduğu planlar nedeniyle bozulmuştur. Kraliçeye olan bağlılığının büyük olduğunu belirten Bacon, uzun süre arkadaşını bu yanlış fikirlerinden uzaklaştırmaya çalışmış fakat muvaffak olamamıştır. Bacon'ın tüm bu çabalarına rağmen, Kraliçeye yapılan başarısız bir suikast girişiminden sonra Essex kontu tutuklanmıştır. Yine Bacon'ın karşı konulmaz ricası üzerine Kraliçe tarafından affedilip salıverilen kont, yeni girişimlerde bulunmuş, Kraliçeyi devirmek adına türlü gayretler içerisine girmiştir. Fakat bu sefer yeniden tutuklanmış ve idamdan kurtulamamıştır. Bu durum her ne kadar Bacon'ı zor durumda bırakmış olsa da kraliçeye olan bağlılığı neticesinde siyasi kariyerine devam edebilmiştir.

1603'te Kraliçenin veliahdı olarak James I tahta geçince, Bacon, hızlı bir şekilde önemli mevkilere gelmiştir. Önce "sir" unvanı almış, sonra 1606'da başsavcı, 1618'de ise İngiltere başyargıcı olmuştur. Kariyerinin zirvesindeyken, çöküşü aniden kapıyı çalmış, 1621'de rüşvet suçuyla tutuklanıp yargılanmıştır. Mahkeme tarafından suçlu bulunmasından hemen sonra hapis cezasına çarptırılmıştır. Hapishanede fazla kalmayarak, salıverilen Bacon, parlamentodan uzaklaştırılmış ve günümüz tabiriyle siyaset yapması yasaklanmıştır. Siyasi ve hukuk serüveni son bulan Bacon, hayatının geri kalan yıllarını felsefi düşüncelerine adanmış, 1626'da zatürre olduğu varsayılan bir hastalık yüzünden vefat etmiştir.⁶³

⁶² Bacon, *Novum Organum*, 9-10.

⁶³ Bacon, *Denemeler*, 6-7.

2.1.2. Bacon' un Düşünce Dünyası

Bacon'un düşünce dünyasını tanımak onun eudaimonizm anlayışını temellendirmemiz için ciddi katkı sağlayacaktır. Zira bir kişinin mutluluk hakkındaki düşüncelerini doğru değerlendirmek için onun toplumsal, siyasi, ekonomik, dini ve ahlaki meseleler hakkındaki yorumlarının bilinmesi lazım gelmektedir.

Modern felsefenin babası sayılan Bacon, düşüncelerinin merkezine insanı yerleştirmiştir. O insanın doğaya hâkim olmasını sağlamaya çalışan bir filozof olarak Rönesans düşüncesinin klasik temsilcileri arasına girmiştir. Onun deney bilgisi anlayışı düşünce dünyasının mihenk taşı olmuştur. Bilmenin egemen olmakla eşdeğer olduğunu savunan Bacon, doğanın karşısına çıkmak için elimizdeki yegâne silahın bilgi olması gerektiğine inanır. Sonraları “*Bilgi güçtür.*” şeklinde ün kazanan bu sözle, bilginin hem doğaya hâkim olmada hem de toplumla alakalı doğru değerlendirmeler yapmada ciddi bir güç niteliği taşıdığını savunmaktadır.⁶⁴

Bacon'a göre doğaya egemen olmak için ona boyun eğmemiz gerekmektedir. Çünkü doğa yasalarını öğrenmek ve keşfetmek için bu kaçınılmazdır. Ona göre doğanın keşfi insanoğluna çok önemli bir güç elde ettirir. Bu güç insanın doğada yaşarken vazgeçilmez silahı olacaktır. Toplumların doğayı keşifle elde edeceği yaşam tarzının, insan ırkının en refah yaşam tarzı olacağına inanan Bacon, bu keşfin devlet eli ile gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Nitekim onun ütopya niteliğindeki Yeni Atlantis adlı eserinde, doğayı keşif okulları devlet eliyle kurulmuş olup ve yine onun kontrolünde çalışmalarını sürdürmektedir.

2.1.2.1. Bilgi Anlayışı

Bacon bilmek ile yapabilmek arasındaki bağlantıyı modern dünyanın anlayabileceği tarzda ele almıştır. Nitekim ona göre, insanın bilgiye sahip olabilmesi için yalnızca duyumlar ve aklın birlikteliği yeterli olmayıp, bu iki yetinin kendine has yardımcı unsurlarla da donatılması gerekmektedir.⁶⁵ Olguların algılar yardımıyla toplanması, zihin yoluyla işlenmesi ve belli bir yöntem dâhilinde uygulanması insana

⁶⁴ Ömer Özden, Osman Elmalı, *Yeniçağ Felsefesi Tarihi*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2012, 114.

⁶⁵ Francis Bacon, *Seçme Aforizmalar*, (Çev.: C. Cengiz Çevik), 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, 27.

doğa karşısında daha önce kaybettiği gücü tekrar kazandıracaktır. Bilgiyi bir amaç olarak değil, pratik işlevi için arzu eden insan, sonuç olarak bu bilginin form ve yasalarına ulaşacaktır.

Onun bilgi felsefesi incelendiğinde aletlere yaptığı vurgu, insan hayatındaki pratik değeri öne çıkardığı gibi, bilginin teknolojiye dayalı bir anlayışının izleri görülmektedir.

Tanrının egemenliğinden insanın egemenliğine geçiş sırasında zaruri bir öneme sahip olan bilgi, insanın bu egemenlik serüveninde tek silahıdır. İşte bu silaha sahip olana kadar insan, önce doğaya boyun eğmek zorundandır. Zira doğaya egemen olmanın yolu bilgiyi elde etmekten geçiyor ise, onu sağlayacak olan da yine doğanın kendisidir.

O, “*Novum Organum*” isimli eserinde tabiatın işlevsel gücü hakkında şöyle demektedir;

Tabiatın hâkimi ve yorumlayıcısı olarak insan, hem nesnelerin hem de zihnin işleyişini dikkate alarak tabiatın düzeni üzerine yaptığı gözlemlerin kendisine izin verdiği ölçüde onu anlayabilir ve onunla baş edebilir. Aksi halde ne daha fazlasını bilir ne de daha fazlasını yapabilir⁶⁶.

Bacon “*Bilginin İlerlemesi*” isimli eserinde bilimleri sınıflandırırken, insan ruhunun üç temel yetisi olan hayal gücü, hafıza ve akla karşılık olarak, şiir, tarih ve felsefe olmak üzere üç bilimden bahseder.⁶⁷ Bu bilimler öyle ya da böyle doğanın bilgisine ulaşmak ve onu egemenliği altına alabilmek adına pratiğe dönüştürülerek kullanılması gereken bilimler olmalıdır.

2.1.2.2. Toplum Ve Siyaset Anlayışı

Bacon’a göre toplumun şekillenmesinde kullanılması gereken iki yol vardır. Bu iki yol topluma müreffeh bir ortam hazırlamakla beraber toplumun emniyet ve devamlılığını koruma altına alabilecek yegâne formüllerdir. Söz konusu olan bu iki formülün ilki, doğanın tüm yönleri ile keşfedilmesidir. Bilimsel araştırmaların ve deneysel çalışmaların neticesinde doğaya hâkim olunabileceğini savunan Bacon, bu neticeyle insanoğlunun doğanın tehlikelerinden korunabileceğini ve doğadan elde

⁶⁶ Bacon, *Novum Organum*, 119.

⁶⁷ Özden, Elmalı, *Yeniçağ Felsefesi Tarihi*, 118.

edilebilecek ne varsa tamamının elde edilebileceğini savunmaktadır. Toplumların iyi yaşam sürmeleri adına uygulamaları gereken ikinci formül ise teknolojik açıdan gidilebilecek yere kadar gidilmesidir. Toplumların teknolojik çalışmalarla ve bu çalışmaların neticeleriyle güç elde edeceklerini savunan Bacon, bilginin kudret olduğunu her alanda savunmuştur.

Bacon, toplumu yönetme sanatı olan siyaset anlayışında Machiavelli ve Bruno'dan oldukça fazla etkilenmiştir. Bunların yanında topluma ve siyasete bakış açılarını daha detaylı bir şekilde ele alacağımız üçüncü bölümde, onun siyasi anlayışı, bilime dayalı bir toplum tasarımı ile kendisini gösterecektir.

2.1.2.3. Din Anlayışı

Bacon'a göre bilimden üstün bir şey varsa o da dindir. Fakat bu dini inanç biçimi hurafelerden arındırılmış bir inanışla olmalıdır. Aksi halde hurafelerle dolu bir dini inanış, inançsızlıktan daha aşağılık ve ahlak dışıdır.⁶⁸

Onun din anlayışı da tıpkı siyaset anlayışı gibi iki biçimdedir. Doğaya hâkim olunana dek toplumun refahı ve mutluluğu açısından kiliseyi kutsayan Bacon, teknolojik ilerlemelerin ve doğa hâkimiyetinin bir sonucu olan "Yeni Atlantis" adlı ütopyasında ise insanları mutluluğa erdirmeye ikinci sıraya düşmektedir.

2.1.2.4. Ahlak Anlayışı

Temelde somut sorunlara ağırlık veren Bacon bu pragmatist düşünce biçimiyle ampirik felsefe anlayışını birleştirmiş ve toplumsal meselelere bu bakış açısıyla çözümler aramıştır. İnsanoğlunun mutlu ve aydınlık geleceğine dair iyimser düşüncelere sahip olmuştur. Ona göre toplumların aydın geleceğe ulaşmasının yolu güvenilir bilgiye ulaşmasından geçmektedir.⁶⁹ Akli, teolojik tutsaklıktan kurtarmak ve deneysel çalışmalara kapı açmak bu güvenilir bilginin ilk aşamasıdır.

⁶⁸ Özden, Elmalı, *Yeniçağ Felsefesi Tarihi*, 118-119.

⁶⁹ Cemal Yıldırım, *Bilimin öncüleri*, 6. Baskı, Tübitak Yayınları, İstanbul 1995, 80.

2.1.3. Yeni Atlantis Adlı Eseri

2.1.3.1. Esere Genel Bir Bakış

Yeni Atlantis, Bacon'ın eserlerinin ve düşüncelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve bu düşüncelerin pratik hayatta nasıl uygulanacağını gösteren kurgusal bir metindir. Eser ütopyik bir çalışma olmasıyla beraber siyaset, din, bilim, ahlak ve aile gibi pek çok teolojik ve sosyolojik unsurların bir arada bulunduğu bir çalışmadır. Bacon'ın diğer eserlerinde ve düşüncelerinde bulabileceğimiz temalar ve konular Yeni Atlantis ütopyasında da yer almaktadır.

2.1.3.2. Eserin Kurgusu

Francis Bacon Yeni Atlantis isimli eserinde denizde geçirdikleri bir felaket sonucu yolunu kaybeden bazı denizcilerin karşısına, varlığından haberdar olmadıkları ve hiç tanımadıkları Bensalem Adası (Yeni Atlantis) çıkar. Burada ada sakinleri tarafından daha ilk dakikada fark edilerek engellenen bu yabancılar adaya ayak bile basmadan halk tarafından durdurulurlar. Ada halkı bu yabancıların kendileri için tehlike arz etmediklerine emin olmalarından hemen sonra -çünkü Hristiyan olduklarını öğrenmişlerdir- karaya ayak basmalarına müsaade ederler. Ada halkı bu gemicilere fazlaca barışçıl davranarak onlardan hasta olanları tedavi ederler ve her türlü ihtiyaçlarını karşılarlar.

Savaşa karşı olduklarını söyleyen ada halkı, barış içinde refah bir hayat yaşamaktadırlar. Ada halkından yoğun bir şekilde etkilenen gemicilere arzu ettikleri süre boyunca orada kalma hakkı tanınır. Gemiciler, hem adanın güvenliği, hem de rahat etmeleri adına "yabancılar evi" diye isimlendirilen bir misafirhane de ağırlanırlar. Bensalemli bir görevli misafirleri sık sık ziyaret ederek onlarla sohbet eder. Bu geçici misafirlerin adayı tanımalarına ve uyum sağlamalarına yardımcı olmaya çalışır. Gördükleri şeylerden oldukça etkilenen bu kayıp ve çaresiz gemiciler adada kalmak ve sonsuza kadar bu mutluluklar ülkesinde yaşamak isterler.

Bensalem halkının, bilge kişi diye adlandırdıkları bir kişi vardır. Halk ve yöneticiler bu kişiye oldukça fazla saygı gösterirler. Adeta ona itaat ederler. Hatta ona efendimiz, atamız diye hitap etmekten geri durmazlar. Bu durumun asıl sebebi, bu

kişinin güçlü, zengin ya da çok asil olması değil, bilakis çok bilgili bir insan olmasından kaynaklanmaktadır.

Bensalemliler, dış dünyadan bilgi devşirmeye inanılmaz özen gösterirler ancak bunu yaparken adayı ve kendi varlıklarını bir sır gibi gizli tutarlar. Böylece kendi saflıkları ve düzenleri bozulmadan, dış dünyanın maddi, manevi tüm nimetlerinden de uzak kalmamış olurlar. Görevlendirilen elçiler 12 yılda bir yabancı kılığına girerek diğer ülkelere ve kıtalara giderek buralardan bir gemi eşyayla dönerler. Temel ihtiyaçları dışında öğrenebildikleri tüm bilgileri ve bilimsel çalışmaları not edip gelirlerdi. Bu bilgilerin bir arada toplandığı ve geniş bir şekilde işlediği yerin adı ise Salomon Evi (Süleyman'ın Evi) dedikleri bir çeşit ilim ve bilim akademisidir. Bu akademide her şeyden daha çok önemsenen ve kıymet verilen asıl çalışma konusu, doğaya hâkim olma konusudur. Onlara göre doğa, insanla bir bütün halinde olacak ve insanlık çok daha üstün bir nitelik kazanarak çok daha fazla mutlu olacaktır.

Bensalemlilerin bir diğer önemli özelliği de kendilerinin aile müessesesine yükledikleri kutsal değerdir. Kadınlar, çok üstün haklarla donatılmış olmasa da, annelik sıfatına çok fazla anlam yüklenerek değer verilmiş olup, tek eşlilik anlayışı çok ciddi önemsenmektedir. Halk bütünlüğünü ve dinamiğini bu önemli değerler sayesinde koruduklarına inanmakta ve bu değerleri zarar getirilecek tüm kavramlardan uzak tutmaya çok fazla önem göstermektedir. Bu tür kavramların onları koruyacağına çok inanmaktadırlar.

Francis Bacon, ütopya eseri olan Yeni Atlantis adlı bu kitabını tamamlayamadan hastalanarak vefat etmiştir ve eser böylece yarım kalmıştır. Onun ölümünden hemen sonra, danışmanı, sırdaşı ve arkadaşı olan Guillelmus Rawley, Bacon'ın İngilizce olarak kaleme aldığı bu eserin ölümsüzlüğüne ve yüceliğine olan inançla Latince'ye çevirmiş ve 1638 yılında yayımlamıştır.

2.1.3.3. Eserde Adı Geçen Yer Ve Kavramların Kısa Analizi

Çalışmamızın daha anlaşılabilmesi için eserde adı geçen yer ve kavramların kısaca analizini yapmakta fayda görmekteyiz. Nitekim bir ütopya klasiği olan bu eser yazarın kendi ideal devleti olması açısından, eserde bulunan yer ve kavramlar da onun kendi hayalinin birer ürünüdür.

Bu bakış açısıyla, yazarın ütopyasının geçtiği Bensalem adasının ismini açıklamakla işe başlamayı uygun gördük. Bensalem adının, “Jerusalem” (Kudüs) ile arasındaki isim benzerliği dikkat çekmektedir. Zira Jerusalem kelimesi batılılar tarafından Kudüs’e verilen bir isimdir. Yazar eserindeki o gizemli adaya verdiği isimle Hristiyan inancının sembol şehri olan –ki bu şehir üç büyük dinin de sembol şehridir– Kudüs’ün kelime anlamına vurgu yapmaktadır. “Kutsal yer” manasında kullandığı Bensalem ismini adanın genel adı olarak kullanmıştır.⁷⁰

Salomon evi diye isimlendirilen ve adada adeta bilim akademisi niteliğinde çalışmalara imza atan bu yer, Bacon’un diğer eserlerindeki bilim, felsefe, doğa, toplum, sağlık ve daha birçok alandaki fikirlerinin uygulamaya geçtiği ve üzerinde çalışıldığı hayali bir yerdir. Eserin sonlarına doğru yabancıların sözcüsü olan kişi, bir görevli aracılığı ile bu evi gezmiş ve çalışmaların işleyişi hakkında ciddi malumat elde etmiştir. Bazı kaynaklarda Süleyman Evi diye de geçtiği iddia edilen bu evin bir enstitü modeli olduğu görülmektedir. Esere göre bu eve salomon evi denilmesinin ilginç bir hikâyesi vardır. Adada bin dokuz yüz yıl önce hüküm süren ve ada halkının da hala ona saygı gösterdiği Solamona isminde bir kral vardır. İşte akademi olarak inşa ettikleri bu yerin ismine onun adını vererek o kralın hatırasını yaşatmaya çalışmışlardır. Biz burada bu kralın Süleyman Peygamber olduğunu anlamaktayız.⁷¹

Eserde ismi geçen bir halk da Renfusa halkıdır. Yunancada koyun anlamına gelen “rhen” kelimesi “koyun gibi” anlamı taşımaktadır. Kurguya göre bu halk, Hz. İsa’nın göğe yükselişinden yirmi yıl sonra denizde bir ışık huzmesi gördüklerini iddia eden halktır...⁷²

2.1.4. Bir Ütopya Olarak Yeni Atlantis

2.1.4.1. Felsefi Bir Terim Olarak Ütopya

Toplumsal bunalım dönemlerinde, olması arzu edilene duyulan özlemle üretilmiş bir düşünce yapısıdır. Mükemmel düzen arayışının bir ürünü olarak ortaya çıkan bu kavram, kelime anlamı olarak, olmayan yer anlamına gelmektedir. İlk defa Thomas

⁷⁰ Francis Bacon, *Yeni Atlantis*, (Çev.: Selin Aktuyun), 2. Baskı, Say Yayınları, İstanbul2019, 48.

⁷¹ Bacon, *Yeni Atlantis*, Say Yayınları, 59.

⁷² Bacon, *Yeni Atlantis*, Say Yayınları, 49-50.

More tarafından kullanılmış olan bu kelime yunanca “topia” kelimesinden türemiştir. “Gerçekte var olan toplumsal düzen” anlamına gelen “toia” kelimesinden türeyen bu kavram bunalım dönemlerinde yaşanan durumdan kurtulmak için üretilmiş bir tür olarak felsefe literatüründe yerini almıştır.⁷³

Ütopyanın sözlük anlamına baktığımız zaman “gerçekleştirilmesi imkansız tasarı veya düşünce”⁷⁴ olarak ele alınmaktadır. Eski Yunanca’da ou-(yok) ve eu-(iyi) önadlarından türetilerek ve yer anlamına gelen topos kelimesiyle birleştirilerek üretilen bir sözcük olduğu görülmektedir.

Kavram yazılış amacına göre ilk olarak Platon’un eseri olan Devlet kitabına atfedilse de, daha geriye baktığımızda Hesiodos’un “işler ve günler”⁷⁵ adlı eseri belki de bu örneğin ilklerinden birisi özelliğini taşımaktadır.

Ütopyalar genellikle iyi bir yaşam elde etme ve mutluluğa ulaşma idealine dayanmaktadır. Ütopya kavramını, kavramsal bir keşif ve siyasi/edebi/sosyolojik bir tür olarak ele alan isimlerin başında Thomas More gelmektedir. Ütopya, batı dünyasının yeni bir yaşam şekli yaratma arzusuna dayanmaktadır. Ütopya bir yönüyle Orta Çağ’ın kalıplaşmış paradigmasını yıkıp, bazı formlarına ise sahip çıkarak modern dönemin oluşmasına zemin hazırlamıştır. İşte bu yönüyle ütopya, yeni ve eskinin uyumlu ve bir o kadar da çalkantılı birlikteliğinin yaşandığı Rönesans döneminin bir ürünü olmuştur. Her ne kadar antik felsefe dünyasında ütopya örneklerine rastlasak bile yazılış amacı ve ele alınış biçimiyle bu dönemde kavramsal boyut kazanmıştır.

Toplumların, bozulma süreçlerini ve nedenlerini ele alıp onları iyileştirme ve yenileme istenciyle ideal ve kalıcı olana duyduğu ihtiyaçtan türeyen ve engel olunmasının mümkün olmadığı ütopyacılı dürtü, ütopyaların oluşumunda en önemli kaynak olarak karşımıza çıkar.

2.1.4.2. Dünyayı Yeniden İnşa Etme Arzusu Olarak Ütopya

Tüm ütopya örneklerinin genel amacının mutlu ve iyi yaşam idealine dayandırıldığı göz önünde bulundurulursa, düşünce tarihinin kadim konularından olan

⁷³ Yıldırım Torun, Hanifi Macit, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, Orion Kitap Evi, Ankara 2014, 423.

⁷⁴ Türk Dil Kurumu, 2457.

⁷⁵ Bacon, *Yeni Atlantis*, Say Yayınları, 7.

bu iki eğilimin, insanoğlunun zihnini çok eskiden beri meşgul ettiği söylenilebilir. Bir mitos kavramı olarak Altın Çağ ideali, metafizik düşüncenin cennet vaadi veya Aziz Augustinus'un oluşturduğu Tanrı Devleti bunlara örnek teşkil etmektedir. Bu sebeple iyi ve mutlu hayat tasarımı, nihai erek olarak kabul edilirken, her tasarımın bu ereğe ulaşma biçimi değişiklik arz etmektedir.

Ütopyalar, mükemmel topluluklar olarak, insan gayreti ile bu dünyada kurulabilecek ideal toplum fikridir. İnsanın toplum içerisinde tespit ettiği aksaklıkları ve bozuklukları ilga edip, güzel olanı ihya etme çabası insanlığın kendisine biçtiği en eski vazifelerden birisidir. Bu görüşün bir tezahürü olarak insanın dünyayı yaşanabilir bir biçimde yeniden inşa etme arzusu ütopya geleneğinin oluşmasında ana sebep olmuştur. Bir başka açıdan ise ütopyalar, alternatif toplumlar oluşturma çabaları ile insanın mutlu bir yaşam sürebileceği alternatif ortamların heyulasını doğurmuştur.

Özellikle toplumlara toplum olma özelliği kazandıran ve o toplumun ana arterleri olarak adlandırabileceğimiz sanat, eğitim, ekonomi, bilim ve yönetim biçimi gibi kavramlar üzerinde tahayyül edilen yeni sentezler ve yeni bakış açıları ütopyaların ana konusunu oluşturur. İsimleri anılan bu kavramların uygulama sahasındaki bozukluk ve yanlış işleyişi toplumun ve bireyin mutluluğuna gölge düşüreceği gibi, adaleti, ahlakı ve dolayısıyla mükemmel yaşam tarzını da tehdit etmeye başlar. İşte bu tehdit unsurlarının ortadan kalkması ve bir daha asla böyle bir tehdit oluşmaması adına alınan tedbirlerin kurgusal boyutu ütopyanın temasını oluşturmaktadır.

Dünyayı her türlü şekilde yaşanabilir kıılma gayreti ve bu uğurda gerekirse toplumları yeniden inşa faaliyeti, tarihte olduğu gibi şimdi de filozofların en çok kafa yordukları konulardan biridir. Sonuç olarak diyebiliriz ki iyi yaşam ve mutlu olma arzusunun bir sonucu olarak üretilmiştir. O halde ütopya ve ütopyacılık insanın dünyayı yaşanabilir bir hale getirmek için yeniden inşa tahayyülünün bir yansımasıdır.

Tüm bu açıklamaların ardından çalışmamızın bu kısmını burada sonlandırıyor, ütopya ve ütopyacılık ile ilgili bu kısa tanımlamaların ardından Yeni Atlantis adlı ütopya eserinin üzerinde yoğunlaşmayı çalışmamız adına daha sağlıklı buluyoruz.

2.1.5. Yeni Atlantis Ütopyasının Tarihsel Arka Planı Ve Yazıldığı Dönemin Başlıca Özellikleri

Rönesans dönemine ait ütopyalara baktığımızda, mevcudun eleştirisinden hareket ederek geleceği şekillendirme çabası içerisinde oldukları görülmektedir. Bu durum ütopyalara zaman üstü bir özellik kazandırmıştır. Bu özellik ise iyinin ve doğrunun geçmişe ait bir kavram olmadığını, zaman ötesi bir anlayışla tüm zamanları ve tüm toplumları kapsayabilme karakteri kazandırmıştır. Bir diğer ifadeyle evrensel nitelik elde etmiştir.

Antik düşünceyi ve karanlık Çağ'ı modern döneme bağlayan bir geçiş dönemi olarak Rönesans, özgür düşüncenin şahlandığı, skolastik düşünceye karşı tecrübeye ve deneye dayanan doğa bilgisinin yükseliş dönemidir. Eski Çağlardan beri doğa kendisinden uzak durulan mistik bir alan olarak ele alınırken, Rönesansla beraber bu algı değişmeye başlamıştır. Böylece doğanın üzerindeki mistik anlayış kaldırılmış, bilginin keşfi ve bilimin ilerlemesinde doğa, merkezi bir öneme sahip olmuştur. Felsefeden bilime, sanattan edebiyata hatta yeni teknolojik icatlara varıncaya kadar Rönesans kendisini iyiden iyiye göstermeye başlamıştır. Tüm bunlarla beraber siyaset, ahlak, adalet, özgürlük, mutluluk gibi kavramlara yeni anlamlar yükleme merakı hasıl olmuştur. Kilisenin, üzerlerine kara bulut gibi çöktüğü toplumlar artık bu yeni oluşumun tamamlanmasını sabırsızlıkla bekliyorlardı. Zemin oluşturulmuş, değerler ve yargılar yeniden ele alınmış, çözüm önerileri ardı ardına sıralanmaya başlamıştır.

İşte böyle bir zamana denk gelen Bacon dünyanın kendisini yenileme sürecinde kendisine bir rol belirlemiş ve ciddi çalışmalarla bu Yeni Dünya'ya katkılar sağlamıştır. Yazı, fikir, siyaset, sanat, ekonomi, edebiyat ve din alanlarında yeni ürünler filizlenmekte, bu ürünlerin toplumu mutlu etmedeki rollerinin kesilip biçildiği birçok ütopya örnekleri baş göstermektedir. İşte Yeni Atlantis böyle bir atmosferin ürünü olarak ütopya tarihindeki yerini almıştır.

Ütopya her ne kadar mükemmel olanı ve mutluluk arayışını nihai hedef olarak belirlese de bu hedefe ulaşmadaki yolların çeşitlilik arz ettiğini söylemiştik. Nitekim bu bağlamda Bacon'ı diğer ütopyacılardan ayıran en temel özellik, ütopyasının merkezine, toplumu dönüştürecek ve mutluluğa ulaştıracak güç olarak bilimi koymasından kaynaklanmaktadır. O insan ve doğa arasında oluşturmuş olduğu

paralellikten hareket ederek bilimin işlevsel hale getirilmesini, ekonomik ve toplumsal mutluluğun bilimin teknik yönü ile elde edilebileceğini savunmuştur. Bacon her ne kadar yeni fikirlerin ortaya atıldığı bir sürecin bireyi olsa da eski geleneklerin ve ihya yolu ile düzeltilebilecek kadim alışkanlıkların yeni fikirlerle çarpışma/kaynaşma durumu onda da kendisini göstermiştir.

Dolayısıyla Bacon'ın ütopyasının ortaya çıkışındaki tarihi arka plan göz önünde bundurulduğu zaman Yeni Atlantis'in hem kavramsal hem de kurgusal boyutta kaotik bir yapıya sahip olmasının sebebi anlayışla karşılanabilir.

2.1.5.1. Dönemin Siyasi Ve Toplumsal Özellikleri

Bacon, yaşamının büyük bir bölümünü, döneminin reel politik süreçlerinde aktif ve önemli roller alarak geçirmiştir. Dönemin İngiltere'si sosyal değişimlerin, politik ve ekonomik çekişmelerin ve dinsel kavgaların olduğu bir ülkedir. Gelişmekte olan burjuvazinin dünya algısı, yaşamın merkezine pratik yarar ilkesini ve gücü yerleştiriyordu. Böylelikle, dünyaya açılan, kendi özgür eylemleriyle ona katılan ve dünyayla olan ilişkisini değiştirebilen bir insan algısı hakim olmaya başlamıştır. Bu algı, toplumsal yapıdaki değişimler ve gelişmelerle iç içedir. Bacon, bu değişim ve gelişmelerle çok yakın ilişkiler kurmuştur. Bu durum, onun, politika ve moralite söz konusu olduğunda gerçekçi ve empirist bir tutum almasına kaynaklık edecektir. Elbette onun antropolojisi, bu konulardaki kavrayışından ve tutumundan bağımsız değildir. Zira Bacon'ın antropolojisi, hem döneminin tarihsel-toplumsal koşulları ile hem de insanı ampirik yaşamın gerçekliği üzerinden ele alan düşüncelerle ilişki içerisinde gelişecektir.

2.1.5.2. Dönemin Dini Ve Ahlaki Özellikleri

Bacon'ın içine doğduğu dünya çelişkilerle dolu bir dönemi yaşıyordu. Bir taraftan insanoğlunun yeni keşiflerle bilinemeyene açıldığı, bir taraftan da büyü, fal ve sihir gibi aldatıcı uygulamaların dikkate alındığı bir dönemdi. Kilise buyruklarına karşı gelenlerin yıkıldığı ve canice katledildiği bu dönem bağnazlıklar ve sefaletin coşkulu bir şekilde yaşandığı dönemlere denk gelmekteydi. Bacon Hristiyanlık dininin kilise kontrolünde

tekelleştiği, mezhep kavgalarının toplum üzerinden bir silindir gibi geçtiği, sanatta bilimde ve felsefede sancılı bir sürece girildiği dönemin sonucunda doğan çocuktur.

Batıl inançlarla bozulmuş mezhep çatışmaları ile yıpranmış bir Hristiyanlık inancı Bacon tarafından reddedilmiştir. O saf ve insan eli değmemiş bir Hristiyanlık hasreti ile yanıp tutuşmaktadır.

Eserin yazıldığı dönem dikkate alındığında ahlaki yozlaşmaların ve evrensel ahlak değerlerinin bir yıkılma dönemine girdiği görülmektedir. Nitekim Bacon eserinde Avrupa halkının ahlaki değerlere bakış açılarını ciddi bir biçimde eleştirmiştir.⁷⁶

2.2. YUSUF HAS HACİB'İN HAYATI, ESERİ VE YAŞADIĞI DÖNEM

Ey bilgili insan, her işte itidalden ayrılma ki muttu olasın.

Yusuf Has Hacib

2.2.1. Yusuf Has Hacib'in Hayatı

Yusuf Has Hacib'in hayatı ile alakalı bildiklerimiz eserinde kendisinin vermiş olduğu bilgilerle sınırlıdır. Ayrıca Yusuf hakkında edindiğimiz bilgiler, Kutadgu Bilig adlı esere önsöz yazan ismi belirsiz şahsiyetin belirttiklerinden ibarettir.⁷⁷ Yusuf, Orta Asya'nın bugünkü Kırgızistan sınırları içinde, Çu Irmağı vadisinde ve Tokmak kenti yakınında eski bir Türk kenti olan Balasagun'da doğmuştur. Asil bir aileden geldiği bilinen Yusuf, toplum içerisinde bilgili, züht ve takva sahibi birisi olarak biliniyordu⁷⁸. Bu tür özellikleri ve yaşadığı yer, esere sonradan ilave edilen ve yetmiş yedi beyitten oluşan manzum mukaddimenin 54, 55, 56 ve 57. beyitlerinde şu şekilde ifade edilir;

“Dikkatle bak, bu kitabı telif eden insan insanlar arasında ileri gelen, hünerli bir kimse imiş. Bu tür faziletler ve meziyetler ile kendilerini süslemiş ve bahtiyar bir hayat

⁷⁶ Bkz.: Bacon, *Yeni Atlantis*, Say Yayınları, 69.

⁷⁷ Ömer Özden, *Türk Düşünce Tarihi*, Arı Sanat Yayın Evi, İstanbul 2014, 79.

⁷⁸ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, (Ç.: Reşid Rahmeti Arat), 2. Baskı, Kabcacı Yayınları, İstanbul 2008, s. 27.

*sürmüştür. Doğruluk, hürmet ve zühde sahip olduğu gibi, bir de takva sahibi, bilgili ve temiz bir insan imiş. Yaşadığı yer Kuz-Ordu memleketi imiş, kendisi asil bir aileden olup, dili de buna göredir.”*⁷⁹

Yusufun gençliği hakkında bir bilgiye sahip olmadığımız gibi eserini yazmaya başladığı yıllara kadar olan hayat hikâyesi hakkında da bir malumatımız yoktur.

Reşid Rahmeti ARAT'ın, S. Maksudi ARSAL'dan aktardığına göre: Yusuf Has Hacib'in İslam filozofu Farabi (Ö- 950) ile arasında çok sıkı bir yakınlık vardır.⁸⁰ Ayrıca gençlik yıllarında İbn-i Sina'dan ders aldığı iddiaları da bulunmaktadır. Eserinin felsefi tutumuna baktığımızda İbn-i Sina'nın felsefi sistemine uygunluğu bu rivayetleri güçlendirmektedir.⁸¹

Yusuf, eserini kaleme aldığı yılı şu beyitleriyle ifade ediyor:

*“Hayatımda bu sözleri söylediğim zaman, sene dört yüz altmış iki idi. Bu sözleri tam on sekiz ayda söyledim; sözleri toplayıp, derleyerek, seçtim ve ayırdım.”*⁸² Eserini yazmaya elli yaşında başladığını ise 365. beyitte şu şekilde dile getiriyor: *“Elli yaşım bana elini değdirdi; kuzgun tüyü gibi olan başımı kuğu tüyüne çevirdi”*⁸³ Eserini yazmaya elli yaşında başladığına ve on sekiz ayda tamamladığına (H.462, M.1070) göre kendisi 410 (1019) yılında doğmuş olmalıdır.⁸⁴

Müellifimiz, eserini Karahanlı hükümdarı Süleyman Aslan Han'ın oğlu Hakan Tabgaç Buğra Kara Han'a sunmuş, Hakan ise eseri çok beğendiği için kendisine sarayında Has Haciblik (teşrifatçılık, başmabeyncilik) görevi vermiştir.⁸⁵ Eser bu bilgiyi bizlere şu şekilde nakleder;

“O bir kitabı nazma çekip, tamamlamış ve doğduğu memleketten ayrılmıştır. Esasını yazmış ve tertibe koymuş; fakat bu manzume son şeklini Kaşgar ilinde almıştır. Bu hanlar hanı, Tavgaç Kara Buğra Han”ın huzurunda eserini okumuştur. Akıla karşı hürmet ve kalemin hakkıdır diye, hükümdar ona çok itibar etmiş ve çok ihsanda

⁷⁹ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, s.80.

⁸⁰ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, s.27.

⁸¹ Özden, *Türk Düşünce Tarihi*, 79.

⁸² Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 6623-662, s. 1087.

⁸³ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 365, s. 147.

⁸⁴ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, s. 27.

⁸⁵ Mehmet Gökaş, Hilal Kalkandelen, Reyhan Keleş, *Türk İslam Edebiyatı*, Zafer Medya, Erzurum 2015, 29.

*bulunmuştur. Ona bu Has Hacib ünvanını tevcih etmiş ve onu kendi yakınları arasına almıştır.*⁸⁶

Yusuf'un ölüm tarihi ise bilinmemekle beraber, 1076-77 yılları civarında vefat ettiği ittifak ile birçok kaynakta ifade edilmektedir.

2.2.2. Yusuf Has Hacib'in Düşünce Dünyası

2.2.2.1. Bilgi Anlayışı

Yusuf'a göre , *“Âlimlerin ilmi, halkın yolunu aydınlatır, ilim bir meşale gibidir; geceleri yanar ve insanlığa doğru yolu gösterir. Bu nedenle âlimlere hürmet göstermek ve ilimlerinden yararlanmaya çalışmak gerekir”* Yazarımız bilimlerin çeşitli olduğunu, bir âlimin ilminin diğerinin ilminden farklı olduğunu, mesela hekimlerin hastaları tedavi ettiklerini, astronomların ise yılların, ayların ve günlerin hesabını tuttuklarını dolayısıyla ilimlerin hepsinin halk için faydalı olduklarını bunu da insanların eğitim yoluyla alması gerektiğini savunmaktadır.

2.2.2.2. Toplum Ve Siyaset Anlayışı

Biz Yusuf'un siyaset hakkındaki değerlendirmelerini eserindeki iki karakter üzerinden yola çıkarak anlayabiliriz. Zira eserin karakterlerinden öğdilmiş, dini değerlerin ve olguların toplum ve siyasi hayat içerisinde yürütülebileceğini iddia ederken, bir diğer karakter olan odgırmış, bu değer ve olguların toplum ve siyasi hayat içerisinde yürütülemeyeceğini iddia etmektedir. Fakat eserin tamamı dikkate alındığında din ve dünyanın iç içe geçmemesi gerektiğini hissettiren bir düşüncenin olduğu görülebilir. Bu düşüncelerin laik devlet anlayışının bir tezahürü olması düşünülmektedir. Nitekim Yusuf eserinin birçok yerinde bu anlayışını örneklerle açıklamaktadır.

Yusuf'un toplumsal ve siyasi düşüncelerini, çalışmamızın sonuç kısmında daha geniş bir perspektifte ele alacağız. Şu kadarını bilmeliyiz ki Yusuf, eserini, yeni bir toplum tasavvuru anlayışı ile yazmamıştır. Zira o, eserini, mevcudun malumu üzerine

⁸⁶ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 58-59-60-61-62, s. 81.

kaleme almış olup, birey/toplum/devlet üçlemesini sorumluluklar ahlakı zemininde değerlendirmiştir.

2.2.2.3. Din Anlayışı

Onun din anlayışını incelediğimizde karşımıza çıkan manzarayı tıpkı Rönesans'ın kaotik karakterine benzetebilmek mümkündür. Nitekim eski ile yeninin çatışma/kaynaşma durumu Yusuf'un din anlayışında da görülmektedir. Çünkü Türklerin İslam öncesindeki teolojik anlayışları ile İslam'ı benimsedikten sonraki İslam anlayışı elbette ki bir çatışma ve uyum mücadelesi sürecinden geçmek mecburiyetindedir.

Türklerin Müslüman olmadan önce, bir inanış biçimi olan gök tanrı inancının üç temel unsuru vardı. Bunlar; doğanın gücüne inanmak -burada Bacon'un doğa hakkındaki düşünceleri hatırlamak faydalı olacaktır- atalar kültü ve yaratıcının tekliği inancıdır. İşte Yusuf'ta görülen çatışma izleri bu üç unsurun ilk ikisinden kaynaklanmaktadır. Fakat yine de burada belirtmeliyiz ki Türklerin İslam öncesindeki din tasavvuru ile yeni benimsedikleri İslam tasavvuru ile hızlı ve kolay bir etkileşim süreci geçirmiştir.

2.2.2.4. Ahlak Anlayışı

Yusuf'un ahlak anlayışında ilahi bir boyut vardır. Ona göre tanrı yarattıkları içerisinden insanı seçmiş ve ona bilgi, erdem, akıl ve anlama yetisi vermiştir. İnsanın öncelikle bu nimetlerin farkında olması onun en asli vazifelerinden birisidir. Çünkü bu melekeler, insan tarafından kullanılmadığı takdirde bir anlam ifade etmeyecektir. Ayrıca Yusuf'a göre, ,insanı erdeme ulaştıracak yegâne unsur, ondaki bilgi ve anlama yetisidir. Bu ifadeler ışığında, Yusuf'un ahlak anlayışını, sokratik ahlak anlayışına benzetmek mümkündür.⁸⁷

⁸⁷ Aygün Akyol, *Kutadgu Bilig'de Ahlak Ve Siyaset*, Araştırma Yayınları, Ankara 2013, 32.

2.2.3. Kutadgu Bilig İsimli Eseri

2.2.3.1. Esere Genel Bir Bakış

Yusuf'un insanları ve toplumları ideal bir hayata kavuşturmak arzusu ile yazdığı Kutadgu Bilig adlı eseri, isminden de anlaşıldığı üzere (kut-ad-gu bil-i-g) bireye her iki dünyada da mutluluk vermek için lâzım olan yolu göstermek amacıyla kaleme alınmıştır.

Türklerin İslam dinini kabul etmelerinden sonra Yusuf Has Hacib tarafından dönemin Karahanlı hükümdarı Süleyman Aslan Han'ın oğlu olan, Hakan Tabgaç Buğra Kara Han'a sunulan bu eser Türk İslam dünyasının ilk siyasetnamesi olma özelliğini taşımaktadır.

Manzum bir eser olan Kutadgu Bilig, şehname vezni ile yazılmış olup, 6645 beyitten oluşmaktadır. Eser, Karahanlı Türkçesi, Hakaniye lehçesi ile yazılmıştır. Didaktik ve öğretici bir nitelik taşıyan eser, dil, tarih, sosyoloji, inanç sistemleri, bilim ve devlet yönetim biçimleri gibi konular hakkında adeta belge niteliğindedir.⁸⁸

*“Kitabın adını Kutadgu Bilig koydum; okuyana kutlu olsun ve ona yol göstereyim.
Ben sözümü söyledim ve kitabı yazdım; bu kitap uzanıp, her iki dünyayı tutan bir eldir.
İnsan her iki dünyayı devletle elinde tutarsa, mesut olur; bu sözüm doğru ve dürüsttür.”⁸⁹*

Bu ifadeler ışığında, “saadet ve mutluluk veren bilgi” anlamını taşıyan Kutadgu Bilig, insana dünya ve ahirette mutlu olmanın yolunu göstermeyi amaçlamıştır.

Alegorik bir çalışma olan bu eserin bilinen üç nüshası vardır. Bunlardan ilki Viyana nüshasıdır. Viyana nüshası, şimdiye kadar bulunmuş ilk nüsha olup, Uygur harfleriyle yazılmıştır. 1439-1440 yılları arasında Afganistan'ın Herat şehrinde yazıldığı düşünülen bu nüsha, yazıldıktan bir süre sonra Anadolu'nun Tokat şehrine, oradan da İstanbul'a getirilmiştir. Oryantalist tarihçi Joseph Von Hammer'in İstanbul'da bulduğu bu nüsha, şimdilerde Viyana genel kitaplığında bulunmaktadır. İkinci nüsha ise Kahire nüshası olup yazmanın tarihi bilinmemektedir. Son olarak Fergana nüshası 1914'te Zeki Velid Togan tarafından Fergana kentinde bulunmuştur. Her üç nüsha da 1943 yılında

⁸⁸ Mehmet Gökaş, Hilal Kalkandelen, Reyhan Keleş, *Türk İslam Edebiyatı*, Zafer Medya, Erzurum 2015, 30.

⁸⁹Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, s.145, b.350-351-352.

Türk Dil Kurumu tarafından tıpkıbasım olarak yayın hayatına kazandırılmıştır. Eser Türkiye'de Reşit Rahmeti ARAT tarafından çalışılmış ve üç nüshasının da karşılaştırmalı tenkidi yapılmıştır. Son olarak eser 1959 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından Türkçeye çevrilmiştir.⁹⁰

Eserimiz A, B, C, D ve E harfleriyle toplamda beş bölüme ayrılmıştır.

A harfiyle gösterilen ilk bölüm besmeleyle başlar ve Allah'a hamt ile devam eder. Ardından Hz. Peygambere ve sahabeye salât ve selam getirilir. Son olarak eserden ve yazardan bilgi verildikten hemen sonra dört büyük karakter tanıtılır.

B bölümü 1-77 numaralı beyitlerin yer aldığı kısımdır. Burada da yine kitabın tanıtımı yapılmıştır.

C bölümü ise 1-82 numaralı bölümlerin fihristidir.

D harfiyle gösterilen bölüme geldiğimizde eserin asıl metnine ulaşmış oluruz. Fakat 6645 beyit olan bu asıl metnin içerisinde 6521 den 6645 arasındaki beyitler E harfiyle gösterilen ek bölümü oluşturmaktadır.

2.2.3.2. Eserde Bulunan Karakterlerin Kısa Analizi

Kutadgu Bilig'in konusu, devleti yönetmenin bilgisine ulaşmaktır. Yönetenin yönetilen üzerindeki hakları ve sorumlulukları, yönetilenin yöneten üzerindeki hakları ve sorumlulukları açık bir biçimde ele alınmıştır. Bununla beraber devletin toplumsal refahı sağlama sorumluluğu ve bu sorumluluğu yerine getirirken uygulaması gereken yol ve yöntemler ele alınmıştır. Bu konular dört kişi arasında geçen diyaloglarla alegorik bir tarzda işlenmiştir. Hikâyedeki dört kişi aynı zamanda dört temel kavramın simgeleridir. Bu kişiler ve kavramlar şunlardır:

Kün-Toğdı

Eserin başkarakterlerinden birisi olan bu kişi iktidar yani hükümdardır. Hikâyede doğruluğu ve adaleti temsil etmektedir. Toplumun üzerine güneş gibi doğan yönetici, tıpkı güneş gibi her şeyi ve herkesi eşit şekilde ısıtmaktadır.

⁹⁰Göktaş, Kalkandelen, Keleş, 30-31.

Ay-Toldı

Hükümdarın baş veziridir. Bu karakter ise mutluluğu ve devletin kendisini temsil eder. Kelime anlamı dolunay olan bu karakter akıllı ve bilgili bir kişiyi yansıtmaktadır.

Öğdülmiş

Öğdülmiş karakteri ikinci vezirdir. Ay-Toldı'nın oğludur. Kelime anlamı övülmüş olan bu karakter ise akli temsil etmektedir.

Odgurmuş

Son olarak Odgurmuş karakteri ise kendisini ahirete adanmış, dünya ile bağlarını koparmış bir tasavvuf ehli olarak kanaati temsil etmektedir. Ayrıca bu karakter akıbet kavramının sembolüdür. Sözlükte uyanmış, gerçeği bulmuş anlamlarına gelen Odgurmuş aynı zamanda Öğdülmiş'in arkadaşısıdır.

2.2.3.3. Eserin Kurgusu

Kutadgu Bilig, ahlaki ve siyasi öğelerin adeta bir bütün halinde kurgulanmış şeklidir. Ahlak ve siyaset temellendirilirken bireysel olarak insanın iyi ve ahlaklı bir birey olmasının yanı sıra toplumsal ve siyasal düzenin de ahlaklı, adaletli ve refah bir ortam oluşturması noktasında çözüm önerileri sunmuştur. Toplumun en üst kesiminden başlayarak aşağıya doğru yöneten ve yönetilenin görev ve sorumluluklarını belirlemiş ve kurgulamıştır.

Böylece toplumu yöneten kişi olarak belirlediği başkarakterlerden birisi olan Kün Togdı, yurduna yararlı bir hükümdar olmak isteyen, fakat bunu tek başına başaramayacağını anlayan bir hükümdardır. Hükümdar öncelikle kendi ülkesine, ardından da tüm dünyaya adaleti, doğruluğu, erdemi ve toplumsal mutluluğu yaymak ve sağlamak istemektedir. Ancak bunu nasıl yapacağını bilememekle beraber tek başına sağlanamayacak bir şey olduğunun bilincindedir.

Ay Toldı, zeki, akıllı ve bilgili bir genç olup hükümdarın bu samimi düşüncesini bilmekte ve kendisine yardım etmek istemektedir. Günlerce yol yürüdüktan sonra hükümdarın şehrine gelir. Ay Toldı burada kendisini hükümdar ile tanıştıracak olan

Küsemiş ile görüşür. Özleyiş demek olan Küsemiş, topluma ve insanlara faydalı olan işlerde yardım sever bir kişidir. Ay Toldı'ya referans olup, onu hükümdar ile tanıştırır. Yazarımız burada töre ile kut arasındaki kavuşma özlemini ve bu özleyiş neticesinde ikisinin bir araya gelişini anlatamaya çalışmaktadır.⁹¹

Sonuç olarak hükümdar, Ay Toldı'yı kendisine vezir olarak seçer. Ay toldı da hükümdara doğruluğun, adaletin, erdemin ve bilginin toplumları ve bireyleri mutluluğa eriştireceğini her fırsatta vurgular.

Bir gün Ay Toldı hastalanır. Tek oğlu olan Ögdülmiş'i yanına çağırır ve ona vasiyet eder. Hükümdara yazmış olduğu vasiyetnameyi oğluna emanet eden Ay Toldı ölür. Hükümdar ise Ögdülmiş'i babasının yerine vezir yapar. Aklın timsali olan Ögdülmiş hükümdara olan destek ve yardımları ile devleti daha çok güçlendirir. Yıllar sonra çok yorgun düşen Ögdülmiş arkadaşı Odogurmuş'un kendisine yardımcı olmasını ister. Hükümdar adına Odogurmuş'a üç kez davet mektubu gönderir. Kamil bir insan olan Odogurmuş bu zorlu devlet görevini bir müddet yerine getirdikten sonra, kendi rızası ile görevi bırakıp geldiği yere döner. Bir süre sonra da ölür.

Yusuf, eserin başında gençlikle ilgili meselelere yer verirken eserin sonuna doğru ihtiyarlıktan söz ederek hikâyeyi sonlandırır.

2.2.3.4. Eserin Önemi Ve Yazılış Gerekçesi

Kutadgu Bilig'in önemi, eserin giriş kısmında, yoruma ihtiyaç duymaksızın sade bir biçimde anlatılmıştır. Kutadgu Bilig'in yazıldığı dönemde yasayan Çinli ve Maçinli âlimlerinin Kutadgu Bilig'in üstünlüğünü tasdik ettikleri, o bölgede Türkçe olarak böyle bir eserin daha önce kimse tarafından yazılmadığı ve Kutadgu Bilig'in kim tarafından ve ne zaman yazılıp kime sunulduğu hakkında ayrıntılı bilgiler esere sonradan eklenen bu mukaddime kısmında belirtilmektedir.

"Çin ve Maçin alimleri ile hakimlerinin [11] hepsi ittifak etmişlerdir ki, Meşrik eyaletinde ve bütün Türkistan [12] illerinde, Buğra Han dilinde Türkçe olarak bu kitaptan daha iyi bir kitap [13] hiç kimse tarafından tasnif edilmemiştir. Bu kitap hangi padişaha veya hangi diyara [14] eriştiyse fevkaladelîği ve sonsuz güzelliği sayesinde o

⁹¹Özden, *Türk Düşüncesi Tarihi*, 80.

[15] illerin hakimleri ve alimlerince makbul görülerek, her biri ona bir türlü ad ve lakap [16] verdiler. Çinliler Edebü'l-mülük adını koydular, Maçin melikinin hakimleri, [17] Ayinü'l memleke ve Mesrikler Zinetü'l-ümera dediler [18] İranlılar Sahname-i Türki diye ad koymuşlar, bazıları da Pendâme-i Mülük [19] demişler. Turanlılar ise Kutadgu Bilig demişlerdir. Bu kitabı yazan [20] Balasagun şehrinden takva sahibi kişidir. Fakat eserini Kaşgar [21] ilinde tamamlayıp Meşrik meliki Tavgaç Buğra Han huzuruna sunmuş [22] ve Buğra Han da yazarın değerini takdir ederek onu yükseltmiş ve ona kendisinin has hacipliğini vermek lütfunda bulunmuştur. [23] Bundan dolayı onun adı ve şöhreti Yusuf Ulu Has Hacib olarak [24] dünyaya yayılmıştır. Bu aziz kitap dört ulu ve önemli temel üzerine bina [25] olunmuştur. Biri doğruluk, ikincisi mutluluk, üçüncüsü akıl dördüncüsü kanaat. [26] Yazar bunlardan her birine Türkçe bir ad vermiştir. Doğruluğa Hükümdar Kün-Togdı adını verip [27] onu padişah tutmuş, mutluluğa Ay-Toldı adını verip vezir [28] yerine koymuş, akıla Ödgilmiş adını verip vezirin oğlu ve [29] kanaate de Odgurmuş adını verip vezirin kardeşi kabul etmiştir. [30] Yine yazar kendi fikirlerini sualli cevaplı münazara tarzında bunlara yükleyerek ifade etmiştir. [31] Okuyanın gönlü açılıp yazarı hayır dua ile yâd etsin diye."⁹²

Yusuf'un, eseri hangi gerekçeyle yazdığı açık bir biçimde bilinmemekle beraber, onun dışarıdan gelen bir talimat veya istek üzerine yazıldığını belirten bir işaretle de karşılaşmamıştır. O dönemin Orta Asya'daki hanedan üyelerinin birbirlerine karşı göstermiş oldukları mücadelenin güçlenmiş olması ve bu iç kargaşa arasında gerek fertlerin ahlaki yapısı, gerekse toplumun ve devletin temel felsefesinin yerinden sarsılmış olması göz önünde bulundurulduğunda, toplumun temelini oluşturan yegâne ahlak prensiplerinin yeniden reformize edilmesinin bir zorunluluk haline geldiği düşünülebilir.

Yusuf, Kutadgu Bilig'e Allah'a övgü ve Peygamber'e methiyelerle başladıktan hemen sonra, hükümdara da övgüde bulunur ve ona nasihatler ederek Kutadgu Bilig'in hükümdara sunulmasını anlatır. "Binlerce el ona çok nadide şeyler sundu, işte sende bu Kutadgu Bilig'i hediye et. Onların hediyesi gelir geçer, benim bu hediyemse sonsuza dek kalır." diyerek mahiyetine ve evrensel boyutuna dikkat çekmiştir.

⁹²Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, s. 69-71.

2.2.4. Bir Siyasetname Olarak Kutadgu Bilig

Siyaset kelimesi, Arapça kökenli bir kavram olup sonradan Türkçe'ye kazandırılan bir kelimedir. Sözcük Arapça'da "siyâsa" şeklinde kullanılmaktadır. Sâsa kökünden türeyen kelime, "yönetmek, eğitme ve yetiştirmek" anlamlarına gelmektedir⁹³. Etimolojik olarak İbranice kaynaklarda "kutsal kitaptaki at" anlamına gelen sûs kelimesine karşılık gelmektedir.⁹⁴ Bedevi toplumlarda at ve develerin eğitilmesi için kullanılmış olup, atları besleyen ve onların bakımı ile ilgilenen kişiye de seyis denmektedir.⁹⁵

Siyaset sözcüğü, eğitmek, yönetmek, tedbir almak anlamında olup sonraları şehirlerin ve insanların idaresinde ve bu alandaki ilişkilerde kullanılmıştır. Sözcük, genelde devlet yönetimini ve idaresini çağrıştırmaktadır. Batı dillerinde siyaset kelimesi yerine politika kelimesi kullanılmıştır. Etimolojik olarak eski Yunan şehir devletleri için kullanılan "polis"; yurttaşlar için kullanılan "polites"; siyasal rejim ve anayasa anlamlarına gelen "politeia"; vatandaşlık haklarına ilişkin şeylerdir. Devletin yapısını ve egemenlik haklarını ilgilendiren şeyler anlamında "politica", politika sanatı anlamında "politike" sözcükleri ile aynı kökten türemekte olup polis/devlet yönetimine ilişkin işler, devleti ilgilendiren tüm faaliyetler anlamını taşımaktadır.

Terim olarak siyaset kelimesinin tanımını yapmak oldukça zordur. Çünkü siyaset kavramı değişken ve göreceli bir kavramdır. Siyasetin ne olduğu ve nasıl tanımlanması gerektiği konusunda birçok filozof farklı görüşler ileri sürmektedir. Bunlardan Aristoteles, "insanları yönetme sanatı" ya da "en yüksek iyiyi ve en iyi yaşamayı hedefleyen devlete ilişkin tüm faaliyetler, devlet idaresi ve topluma ilişkin işler"⁹⁶ diye açıklarken, Platon ise, "devlet ve adaleti hâkim kılma sanatı"⁹⁷ olarak tanımlamaktadır. Tüm bunlarla beraber siyaset, "adil toplum yaratmaya ilişkin etik bir faaliyettir"⁹⁸ denilebilmektedir.

Siyasetin tarifini yaptıktan sonra "name" kelimesini ele almanın konuya açıklık getireceğini görmekteyiz. Farsça bir kelime olan nâme, mektup, yazı anlamını

⁹³ Davut Dursun, *Siyaset Bilimi*, Beta Yayınları, İstanbul 2014, 29.

⁹⁴ Bolay, 211.

⁹⁵ Dursun, 29.

⁹⁶ Aristoteles, *Politika*, (Çev.: Furkan Akderin), (1. Baskı), Say Yayınları, İstanbul 2013, 23-24.

⁹⁷ Fahrettin Korkmaz, *Gazali'de Devlet*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, 42.

⁹⁸ Andrew Heywood, *Siyaset*, (Çev.: B.B. Özipek vd), (9.Baskı), Adres Yayınları, Ankara 2013, 8.

taşımaktadır. İşte siyâset-nâme “devlet adamlarına siyaset sanatı hakkında bilgi vermek, devlet yönetiminde dikkat edilmesi gereken hususlara dair tavsiyelerde bulunmak amacıyla yazılmış kitap veya bu kitapların oluşturduğu tür” anlamında kullanılır. Bu eserler devlet başkanları için yazılmışsa “nasihatü’l-mülûk, âdâbü’l-mülûk, tuhfetü’l-mülûk, ahlâku’l-mülûk, enîsü’l-mülûk”, vezir, emîr veya diğer devlet adamlarına yönelikse “nasihatü’l-vüzerâ, tuhfetü’l-vüzerâ, mir’âtü’l-vüzerâ” gibi adlar da verilmiştir.

İşte eserimizi bir siyasetname örneği olarak ele almamızın sebebi; tüm bu sayılan özellikleri kapsamı ve yönetilen ile yönetene nasihat anlamında bir uyarı, tavsiye hatta bir muhtıra gönderme özelliği taşıması bağlamında ele alınmış olmasıdır.

2.2.5. Kutadgu Bilig’in Tarihsel Arka Planı Ve Yazıldığı Dönemin Başlıca Özellikleri

Yusuf Has Hacib’in, Müslümanlığı kabul eden ilk Türk devleti olan Karahanlılar döneminde yaşadığını söylemiştik. Bu dönem gök tanrı inancı ve uzak doğu uygarlığından İslam uygarlığına geçiş sürecindeki sancılı bir dönemdir. On birinci yüzyılda İslam’ın Türkler arasında çok çabuk yayılmış olması Türk toplumunda kültürel ve sosyal açıdan bir çalkantılı süreci meydana getirmiştir. Yusuf Has Hacib ise, Türk dünyasının geçirmekte olduğu bu siyasal, kültürel ve toplumsal değişmelere karşı, Kutadgu Bilig adlı eseri yazarak, bu çalkantılı sürece girmiş olan toplumu yeniden istikrara kavuşturmayı arzu etmiştir. Dönemin alt üst olan ahlak ve siyaset ilkelerini ihya etmek onun temel hedefi olmuştur. Başka bir ifadeyle Yusuf, Türk gelenekleri ile İslam dini arasında köprü kurma girişiminde bulunmak istemiştir.

2.2.5.1. Dönemin Siyasi Ve Toplumsal Özellikleri

Karahanlılar Devleti’nin Türklerin tarihindeki en önemli özelliği İslam dinini kabul eden ilk Türk devleti olmasıdır. Doğu ve Batı Türkistan’da hüküm sürmüş olan ilk Türk İslam devleti olarak 840 ile 1212 yılları arasında varlığını sürdürmüştür.⁹⁹

⁹⁹Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009, 130.

Karahanlıların siyasî yapılanmalarına bakıldığında, devletin ikiye bölünerek yönetildiğini görmekteyiz. Doğu ve Batı bölgelerine ayrılan devleti hanedan üyeleri kendi aralarında anlaşarak yönetmişlerdir. Doğu bölgesinin hâkimi olan kişi, büyük Kağandır ve “Arslan Kara Han” unvanını taşımaktadır. Arslan Kara Han, ülkenin doğusunu yönetirken, Buğra Kara Han ise ülkenin batısını yönetirdi. Fakat Arslan Kara Han genel anlamda, bütün Karahanlıların hükümdarı sayılmaktaydı. Buğra Kara Han ise onun hâkimiyeti altındadır ve merkezde ona bağlıdır.¹⁰⁰ Adeta eyalet sistemini hatırlatan bu yönetim biçimi çok büyük sınırlara sahip olan Türk devletlerinin pek çoğunda görülmektedir.

2.2.5.2. Dönemin Dini Ve Ahlaki Özellikleri

Türkler, İslam dinini sekizinci yüzyıldan itibaren kabileler ve boylar halinde kabul etmeye başlamış ve neticede onuncu yüzyılda devletin resmi dini olarak kabul etmişlerdir. Daha önce, Türkler arasında yaygın inanış biçimleri olarak Budizm, Manihaizm ve Hıristiyanlık dinlerinin anlaşılması ve kaynak teşkil etmesi amacıyla yazılmış eski Uygur Türkçesine ait pek çok eser mevcuttur. İslam'ın kabulü ile beraber İslamiyet'i anlatan eserler, dil ve edebiyat tarihimizde yerini almaya başlamıştır. Bu eserlerden ilki olan ve yazılış tarihi hakkında malumatımızın olmadığı, Hakaniye lehçesi ile yazılmış olan ilk Türkçe Kuran Tercümesi olan Rylands Nüshası'dır. Bu tercüme ile (tahmini 976'dan sonra) Kutadgu Bilig (1069) arasında ortalama yüz yıllık bir zaman dilimi olduğu tahmin edilmektedir.

¹⁰⁰ Süleyman Kazmaz, *Hukuk ve Devlet Açısından Kutadgu Bilig*, Takav Yayıncılık. Ankara 1985, 27

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ ATLANTİS VE KUTADGU BİLİG'DE EUDAİMONİZM

3.1. YENİ ATLANTİS' DE EUDAİMONİZM' İN İZLERİ

Bacon'ın düşüncelerinin hayat bulduğu Yeni Atlantis, adeta modern felsefenin ilk ütopyasıdır. Yeni Atlantis, halkın ve yöneticilerin bu dünyada mutluluğu yakaladığı, en mükemmel iyiye ulaştığı, egemenliğin insan eline geçtiği bir dünya cennetidir.

Peki, bu dünya cennetinde eudaimoniaya ulaşmanın sırrı neydi? İşte bu sorunun cevabı, çalışmamızın Bacon'a bakan yönünü teşkil etmektedir. Bacon'ın eudaimoniayı elde etme anlayışı Yeni Atlantis ülkesinin her bucağında kendisini göstermektedir. Mutluluğu elde etmenin ve onu elde tutmanın iksirini bu küçük adada gözler önüne sermeye çalışan Bacon, bu çabasında evrensel bir mutluluk anlayışı yaratabilmiş midir bilinmez fakat insanlığa modern bir mutluluk anlayışı kazandırmış olduğu açıkça görülmektedir. Bizler de onun Yeni Atlantis'inde mutluluğa götüren davranışları tespit ederek Bacon'ın eudaimonizm hakkındaki görüşlerini anlamaya ve aktarmaya çalıştık.

3.1.1. Yeni Atlantis'de Mutluluğa Giden Yolun Yapıtaşları

Bacon'ın felsefesinin merkezine bilimi yerleştirdiğini söylemiştik. Onun ideal devleti, siyasi anlayışı ve ütopyası tamamen devletin ve toplumun doğayı iyi kullanması üzerinedir. Bu yolla bilgiye ulaşmaya çalışan Bacon, elde ettiği bu bilgiyi ise insanlar için en iyiye erişme aracı olarak kullanmaya çalışmıştır. Ona göre insanın her şeye muktedir olması, doğa kanunlarına da hükmedebilmesi anlamını taşımaktadır. Doğaya hükmeden insan elbette ki kendisi için en iyi olanı (eudaimonia) bulabilecek ve mutluluk sırlarına erişebilecektir.

Eserin kurucu metaforları gözden geçirildiğinde, bu metaforların hemen hepsi insan yaşamını kuşatan unsurlardan oluştuğu görülür. Nitekim bütün insanlık mutlu yaşamın sırlarını aramış fakat ona ulaşmadaki sihirli formülü bir türlü keşfedememiştir. Bacon ise bu gizemli arayışı, eserinde yeni bir devlet kurgusu ile başlatmış ve belki de eserini tamamlayabilmiş olsaydı insanı eudaimoniaya ulaştıracak tablonun tam resmini

çizmiş olacaktı. Fakat yine de eserin tamamı göz önünde bulundurularak ve Bacon'ın diğer felsefe anlayışları dikkate alınarak toplumların mutlu olma ve iyiye ulaşma yönteminin yansımaları karşımıza çıkmaktadır.

Yukarda da dile getirdiğimiz gibi burada Bacon'ın eudaimonia anlayışını yeni Atlantis adlı eserinden yola çıkarak tespit etmeye çalışacağız. Fakat bazı önemli kavramların ve ahlakın temel problemlerinin eserde açık bir şekilde bahsedilmemesi ya da kısaca değinilmiş olması çalışmamızda Bacon'ın diğer eserlerinden faydalanmamızın sebebini oluşturmuştur.

Eserde geçen kavramlar ve karakterler ideal toplumun oluşmasında birer yardımcı unsur haline gelmişlerdir. Söz konusu eserin mutluluğu temini noktasında belirlediği temel unsurlar, ideal devletin ana prensiplerini oluşturmaktadır.

3.1.1.1. Yeni Atlantis'de Bilim

Bilim tek kelimeyle Yeni Atlantis'in varlık sebebidir. Nitekim Salomon evi diye adlandırılan enstitüde üretilen ve üzerinde çalışılan konuları hatırlayacak olursak; bunların birçoğunun o dönemde mevcut olmadığı ve bilim dünyasının on sekiz-on dokuzuncu yüz yılda yeni yeni keşfetmeye başladığı birçok konu, kavram ve teknolojik ürünler dikkat çekmektedir.

Söz konusu olan bu enstitüde doğal madenlerin taklitlerinin yapımından, suni gübre ve atık üretimine, su ürünleri tesislerinin oluşturulmasından, hava durumunun tespiti ve yapay yağmurların üretilmesi için meteorolojik kulelerinin inşa edilmesine, modern sağlık odalarının inşa edilip vücut ısı kontrol mekanizmalarının üretilmesine varıncaya kadar birçok çalışma alanı sıralanmıştır¹⁰¹

Ayrıca hastalıkların tedavisi için küçük ve etkileyici kapsüllerin üretildiği, zirai ürünlerde verimliliğinin artması için çeşitli laboratuvarların kurulduğu, yaygın türlerle beraber çeşitli bitki ve meyvelerin üretildiği, hayvanlar üzerinde deneylerin yapıldığı, onların genetik yapılarının değiştirilmek suretiyle yeni hayvan türlerinin şekillendirildiği, bir enstitü oluşturulmuştur.¹⁰²

¹⁰¹ Bacon, *Yeni Atlantis*, Say Yayınları, 75-76-77.

¹⁰² Bacon, *Yeni Atlantis*, Say Yayınları, 78-79.

Çeşitli mekanik becerilerin geliştirildiği, halkın kullanımına sunulması için üretilen birçok el aleti ve günlük kullanılan temel ihtiyaç araçlarının üretildiği, tüm renkli cisimlerden ışık üreten çeşitli makinaların olduğu, yıldızların araştırıldığı, toprağın işlendiği, denizin değerlendirildiği, insanın mutluluğa erişebilmesi için doğanın her türlü zenginliklerinin adeta didik didik edildiği bir yerdir Salomon evi.¹⁰³

Tüm bu anlatılan bilimsel faaliyetler ışığında, Bacon'ın doğaya hükmetme derecesindeki kuvvetli bilgi merakı, adeta bilimin ilham kaynağı olmuştur.

Teknolojinin imkânlarından faydalanabilecek bir bilgi Bacon'a göre mutluluğun temel yasasıdır.

Son olarak belirtmek isteriz ki birçok düşünür ve araştırmacının iddialarına göre Bacon, Yeni Atlantis adlı eserini İbn Tufeyl'den etkilenerek yazmıştır.¹⁰⁴ Nitekim İbn Tufeyl'in bin yüzlü yıllarda yaşadığı ve Hay Bin Yakzan adlı eserinin de bir ada hikâyesi olduğu göz önünde bulundurulursa iddiaların yersiz olmadığı düşünülebilir. Ayrıca ileriye yönelik teknolojik ve bilimsel tahminler ilk defa Bacon'da görülmüş bir şey değildir. Zira İbnül-Arabi'nin Bacon'dan birkaç asır evvel, bin iki yüzlü yıllarda buna benzer tahminleri dikkate şayandır. On üç katlı binaların olduğu şehirler, seston daha süratli vasıtalar gibi bilimsel ve teknolojik tahminler Arabi'nin Fütuhât Risaleleri'nde mevcuttur.¹⁰⁵

3.1.1.2. Yeni Atlantis'de İnanç

Bacon'a göre insanları dinden soğutan en temel iki sebep vardır. Bunlar dindeki birliğin bozulması ile yükümlülüklerin değişmesi ve ortadan kalkmasıdır.¹⁰⁶ Çünkü yazara göre din, insanlar için birleştirici bir unsurdur. Başkaları için birleştirici unsur olan şey kendi içerisinde de birlik bağına sahip olmalıdır.

Bacon Yeni Atlantis adlı eserinin ilk kısımlarında saf din inancına vurgu yapmıştır. Bozulmamış ve değiştirilmemiş bir din arzusunun olduğunu okuyucularına göstermiştir. Bozulmamış, değiştirilmemiş ve hükümleri kişiler tarafından yok

¹⁰³ Bacon, *Yeni Atlantis*, Say Yayınları, 80-81.

¹⁰⁴ Nihat Keklik, *Felsefede Metafor*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990, 133.

¹⁰⁵ Nihat Keklik, 135.

¹⁰⁶ Bacon, *Seçme Aforizmalar*, 16.

edilmemiş bir dinin toplumların ve bireylerin ruh sağlığı açısından ne kadar önemli bir etken olduğunun altını çizmiştir.¹⁰⁷

Tüm bunların yanında, onun kurgulamış olduğu eserdeki Bensalem adası bir Hristiyan devletidir. Ellerinde Hz. İsa'nın havarilerinden Bartholomaeus vasıtasıyla yollanan Tevrat ve İncil'in bozulmamış ve değiştirilmemiş ilk halleri vardır. Bir diğer ifadeyle onların elindeki din kitapları, hiçbir yorumla kirletilmemiştir. İşte Bacon'a göre böyle bir inanış toplumların salahiyeti ve mutluluğu için gereken bir inanış biçimidir.¹⁰⁸

Eserin kurgusuna göre karaya yaklaşan geminin ada halkı tarafından durdurulduktan sonra bir gurup görevlinin gemiye yanaşıp yolculara verdiği mektubun üzerindeki melek kanatlı çocuk damgası ve yanında bulunan haç dikkat çekmektedir. Kanatları açık olmayan bu çocuk yüzlü melek damgası ve haç aslında, Yahudi ve Hristiyan inancını çağrıştırmaktadır. Bacon bu simgesel mesajla okurlarına iki şey vurgulamaktadır. Birincisi semavi dinlere mensup olanların güvence teşkil etmesi gerektiğini -zira biz bu simgelerin her ikisine ya da bir tanesine inanıyoruz, bizden korkmayın anlamına gelmektedir- vurgular. İkincisinde ise hangi semavi inanışta olursanız olun, bir diğerine gösterilmesi gereken saygı ve kabullenme ahlakını vurgulamaktadır ki her iki dinin sembollerini mektuba iliştiirmeleri her ikisini de var saymaları anlamına gelmektedir. Zaten eserin ilerleyen kısımlarında ada halkının saf, bozulmamış ve kusursuz Hristiyan inanışına mensup olduklarını vurgularken kendi dini düşüncelerini de satır aralarına iliştiirmekten geri durmamıştır.

Eserin tamamına baktığımızda Bacon'ın zihnindeki, saf, bozulmamış ve kusursuz Hristiyanlık inancı ütopyasında da net bir şekilde görülmüştür. Dönemin Avrupa'sının dini duyuş ve yaşam şekillerini beğenmediği açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Ona göre saf ve kusursuz bir din, toplumun salahiyetini sağlaması, ruhsal açıdan beslemesi ve sağduyulu bir toplum modeli inşa etmesi bakımından koca bir toplumun mutluluğa ulaşmadaki ilk adımıdır. Eserin birçok yerinde, tanrının emirlerine istisnasız ve koşulsuz bir uyumla, ruhun, beden ve aklın salahiyete erişeceğini ifade etmektedir.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Bacon, *Yeni Atlantis*, Say Yayınları, 50.

¹⁰⁸ Francis Bacon, *Yeni Atlantis*, Alfa Felsefe Yayınları, (Çev.: Çiğdem, Dürüşken), İstanbul, 2014, 14.

¹⁰⁹ Bacon, *Yeni Atlantis*, Say Yayınları, 46.

3.1.1.3. Yeni Atlantis’de Adalet

Bacon bir filozof olduğu kadar aynı zamanda bir hukukçuydu. Onun adalet ve hukuk anlayışı oldukça ilginçtir. Eserde ada görevlisinin gemidekileri adaya almadan önce bu yabancılara son kırk gün içerisinde hukuk dışı bir eylemde bulunup bulunmadıklarını sormuş ve yemin ederek cevap vermelerini istemiştir¹¹⁰. Çünkü Bacon’a göre hukuk dışı bir iş yapmak toplumun huzursuzluğu için yeterli bir sebeptir ve huzursuz toplumlarda görülecek ilk belirti mutluluğun kaybolmasıdır. Zira hukukun yeteri derecede sağlanamadığı bir toplumda güvensizlik baş gösterir ki ada halkı böyle bir şeye asla müsaade etmezdi.

Bacon’a göre yargıçlara düşen yegâne görev, zorbalığı ve dolandırıcılığı ortadan kaldırma görevidir.¹¹¹ Onun ütopyasında ne zorbalık ne de dolandırıcılık söz konusudur. Nitekim bu suçlar toplumsal refahı ve güven ortamını yok ettiği gibi bireyleri farklı suçlara meylettirmesi açısından da oldukça tehlikelidir.

Ona göre yargıçlar tanrının benzerleri gibidirler. Nasıl ki tanrı adaletsiz hükümler vermez ise bir yargıçta o şekilde hassas olmalıdır. En temel yasanın toplumun esenliği yasası olduğunu savunan Bacon, yasa koyucunun da bu hassasiyet üzere davranmasını temenni etmektedir.¹¹²

Bu anlayışla, Bacon’ın yasalara, yargıçlara ve adalete bakış açısının yine toplumun huzuru ve bireyin mutluluğu adına olduğu görülmektedir. Ona göre hiçbir yasa, toplumu kısıtlamak için getirilemez. Bilakis yasalar, toplumların hür ve güven içerisinde yaşamaları içindir.

3.1.1.4. Yeni Atlantis’de Ölçülülük

Ölçülülüğün yararlı bir serinlik olduğunu savunan yazar, onun zihni topladığını söyleyerek hayatımızın her alanında yapılan iş ve eylemleri ölçü terazisinde tartarak uygulamayı ön görmüştür.¹¹³ Zira onun enstitü niteliğindeki Salomon evinde bile tüm

¹¹⁰ Bacon, *Yeni Atlantis*, Say Yayınları, 42.

¹¹¹ Bacon, *Seçme Aforizmalar*, 1.

¹¹² Bacon, *Seçme Aforizmalar*, 2.

¹¹³ Bacon, *Seçme Aforizmalar*, 98.

bilimsel faaliyetlerin pratiğe katkı sunması gibi ölçülü ve faydalı olanla ilgilenme felsefesi ile kurulu bir düzen vardır.¹¹⁴

3.1.1.5. Yeni Atlantis’de Sevgi ve Dostluk

Toplumları bir arada tutacak ve onların müreffeh bir hayat sürmelerini sağlayacak olan temel ahlaki kavramlardan bir tanesi de sevgidir. Bacon’ın eserinde sevgi unsuru çok net bir biçimde ele alınmıştır. Kişilerin birbirlerini karşılıksız sevdiği, yaptıkları işleri en iyi şekilde ve sevgi ile yaptığı bir toplulukta, mutluluğun hüküm sürmemesi asla söz konusu değildir. Bu iki şeyin dışındaki tüm sevgiler Bacon’a göre tehlikelidir. Nitekim Bacon, sevginin çok tehlikeli bir şey olduğunu savunur. Sevginin çılgınlık derecesini reddeden yazar, onun, ağırbaşlılığı ortadan kaldıracağı gibi yaltaklığın da habercisi olduğuna inanır. Sevmekle bilgeliğin bir arada olamayacağını altını çizen Bacon, bilgeliğe duyguların karışması durumunda öfkenin baş göstereceği inancını taşır. Öfke ise kişiyi yanlışa sürükleyen bir canavardır. Sevgi idareli ve kararlı bir şekilde olmalıdır. Karşılık beklemezsiniz gösterilen sevgiden zarar gelmez.¹¹⁵

Sevgi kavramı hakkında bunları düşünen yazarımız dostluk kavramına gelince daha ılımlı bir hal ile karşımıza çıkar. Fakat yine de temkini elden bırakmaz. Nitekim yaşamlarında birbirlerine eşit kişilerin kolay kolay gerçek dostluklar kuramayacağını düşünmektedir. Dostluğun çıkar ilişkileriyle doğru orantılı olduğunu söyleyen yazar, bu tür dostlukların sahteliğinden ve ahlaksızca bir durum olduğundan yakını. Fakat onun adasında böyle ahlaksız bir durum söz konusu değildir. Nitekim eserde dünyanın hiçbir yerinde oradaki gibi vefalı ve saf dostlukların olmadığını altını çizmektedir.¹¹⁶ Her kalabalığa, içinde dostluk var gözüyle bakılmamasını tembih ederek gerçek dostlukların paylaşım, vefa ve saf bir sevgi belirtisi ile anlaşılabilceğini savunmuştur.¹¹⁷

¹¹⁴ Bacon, *Yeni Atlantis*, Say Yayınları, 77-78.

¹¹⁵ Francis Bacon, *Sevgi Üstüne*, (Çev.: Akşit Göktürk), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, 31-32.

¹¹⁶ Bacon, *Yeni Atlantis*, Say Yayınları, 71.

¹¹⁷ Bacon, *Seçme Aforizmalar*, 20.

3.1.1.6. Yeni Atlantis’de İyilik ve Erdem

Bacon iyiliği insanoğlunun mutluluğu istemesi anlamında ele alır. Huy güzelliğini ise iyilik eğilimi olarak telaffuz eder. İyilik eğilimi Bacon’a göre tanrının bir niteliğidir. Bu eğilimin insanda teşekkülü ise erdemlerin en yücesidir. Bu eğilimden yoksun olan insanın bir haşarattan bile daha aşağılık bir varlık olduğunu savunur. Bacon’a göre iyilik, dini boyutuyla ele alınırsa hayırseverlikle eş anlamlı hale gelir.¹¹⁸

Bacon’ın iyiliğin dağılımı anlayışı biraz da İslam inancındaki gibi Allah’ın Rahman ve Rahim sıfatlarındaki anlayışa benzer. Nitekim İslam inancında Allah Rahman sıfatıyla tüm yaratılmışlara merhamet ederken, Rahim sıfatıyla sadece sevdiği ve dilediği kullarına merhamet eder. İşte Bacon’a göre de iyilik böyle olmalıdır. Din, dil, ırk ayrımı yapılmadan sadece insan olduğu için yapılması gereken bir takım iyilikler olduğu gibi bazen de hak edene ya da din dil ırk vb. farklı kıstaslar göz önünde bulundurularak iyilik yapmada inisiyatif alınabilir. Nitekim eserde Bensalem topraklarına yanan yolcuların ilk başta adaya ayak basmalarına izin verilmemesinin ardından yolcuların Hristiyan olduklarını söylemeleri, son kırk günde hukuka aykırı iş yapmadıklarına ve kan dökmediklerine yemin etmeleri üzerine adaya girişlerine izin verilmesi herkese iyilik yapılmaması gerektiğini savunan bir örnektir. Bununla beraber salomon evinde üretmeye çalıştıkları tüm bilimsel araç ve gereçler, her çeşit hastalık için aranana ilaçlar, doğayı, insanın egemenliğine sunmak için yaptıkları tüm araştırmalar ve yine insanoğlunun mutluluğa ulaşması için gerekli olan tüm bilgilerin orada devşirilmesi ve insanlığın hizmetine sunulmak için gayret gösterilmesi ikinci iyilik anlayışının örneğidir.

Bacon’a göre iyilik eğilimi insanın fitratında doğuştan var olan bir özelliktir. Bu, o kadar güçlü bir eğilimdir ki insanlara yönelmese bile bir şekilde başka canlılar için kullanılır. Bacon, *Denemeler* adlı eserinde bu konuyu ele alırken Türkleri örnek göstermiştir.¹¹⁹ Türklerin, acımak bilmez bir ulus olduğunu dile getirerek onların hayvanlara iyilik ettiklerini, kuşlara köpeklere yem dağıtarak bu eğilimlerini yansıttıklarını iddia eder!

¹¹⁸ Bacon, *Denemeler*, Yapı Kredi Yayınları, 62.

¹¹⁹ Bacon, *Denemeler*, Yapı Kredi Yayınları, 62-63.

3.1.1.7. Yeni Atlantis’de Güçlü Devlet

Bacon’ın güçlü devlet olabilmek için ileri sürdüğü bir takım kanun ve kuralları vardır. Bu kuralların başında “haklı durumda silaha sarılabilmek”¹²⁰ yeteneğinin güçlü olması gelir. Zira Bacon’a göre dünyada egemenlik güçlü bir hazır ordu ile sağlanabilir. İşlenmeyen bir insan bedeni nasıl ki güçten düşerse ülkenin güç kaybetmesi de savaşız ve gagesiz dönemlerinin bir sonucu olarak görülür.

Bacon’a göre denizlere hâkim olmak, üstün devlet olabilmenin en temel kanunlarından bir diğeridir. Gerek askeri donanmalarla olsun, gerekse ticari faaliyetlerde olsun denizlere egemen olan bir devlet, dünya devletleri arasında güçlü ve onurlu niteliklere sahip olur.

Büyüme ve egemen olma amacı güden ülkelerin yapması gereken en önemli şeylerden bir diğeri ise soylu tabaka/ileri gelenler sınıfının hızlı artışının önüne geçmesi gerekliliğidir. Nitekim soylu tabakanın çoğalmasına paralel olarak halkın köylüleşmesi, yüreksizleşmesi ve eğitimsizleşmesine sebebiyet vermektedir. Sonuç olarak ise bayağılaşan ve kafasızlaşan bir halktan üretim odaklı bir başarı elde edilemeyeceği gibi, ülkenin topluca karşılaşılabileceği tehlikeli durumlarda da sadakat ve fedakârlık örnekleri beklenemez. Bu açıdan baktığımızda halkın tamamının mutluluğu ve refahı için devlet, soylu tabaka artışındaki hız dengesini elinde bulundurmalıdır.

Amacı güçlü olabilmek ya da güçlü kalabilmek olan devletlerin dikkat etmesi gereken bir diğer husus da vergi meselesidir. Nitekim Bacon’a göre sırtına ağır vergi yükü yüklenmiş olan uluslar devletleri için asla fedâkar olamazlar.

Saydığımız bu güçlü devlet olma yasaları Bacon’ın güçlü devlet felsefesi yasalarıdır. Bacon, bu yasaları belirlerken ulusun mutluluğu ve salahiyetini göz önünde bulundurmuştur. Bir devletin güçlü ve egemen olduğu halde, ulusunun mutsuz ve ezik olması gibi ters bir orantı söz konusu değildir. İşte bu yüzden toplumların mutluluğu yönünden bir devletin büyüme ve egemenlik hedefi her zaman dimdik ve taze kalmalıdır.

Bu sayılanları Yeni Atlantis’te görmemiz mümkündür. Zira lider ada halkının mutluluğu için bazı inisiyatifler almıştır. Bunlar kimi zaman dışardan gelebilecek olan

¹²⁰ Bacon, *Denemeler*, Yapı Kredi Yayınları, 129.

tehlikelere karşı aldıkları tedbirler, kimi zaman dış dünyadan derledikleri bilgileri ülkenin egemenliği ve devamiyet için kullanmaya gösterdikleri gayrettir.¹²¹

3.1.1.8. Yeni Atlantis’de Politik Düzen, Yöneten Ve Yönetilen

Bilmenin egemenlik olduğu görüşünü savuna Bacon, en iyi politik düzenin, doğaya egemen olma yolunda önemli adımlar atıldıktan sonra tasarlanabileceğine inanır. Bu açıdan Bacon, iki türlü siyaset felsefesi tasarlamıştır. İlki, ideal devlete ulaşana dek uygulanabilecek politik düzen, diğeri ise ideal devlete ulaştıktan sonraki kalıcı bir politik düzendir.

İç karışıklıkları tıpkı “insan vücudundaki yüksek ateşe”¹²² benzeten Bacon, bu ateşli süreçlerde, siyasi kargaşa ortamında, dini çatışma ve bölünmelerin olduğu bir düzlemde bilimin ilerlemesinin imkansız olacağına inana Bacon, bu hastalıklı durumu iyileştirme sürecinde geçici bir muhafazakârlık politikası gütmektedir. Bu geçici politik anlayışında üç temel kurumun savunuculuğunu yapmıştır. Bunlar: Taç, kilise ve imparatorluktur.¹²³ Bu açıdan baktığımız zaman onun ilk başta bir monarşi ve teokrasi savunucusu olduğu söylenebilir. Fakat Bacon’ın ilerici ve evrensel olarak ele aldığı ve meşrulaştırmaya çalıştığı Yeni Atlantis’in temellerini attıktan sonra, politik düşüncesi ikinci anlayışa evrilerek, emperyalist bir düşünce şekline dönüşür.

Bacon’ın meşrulaştırmaya çalıştığı bu emperyalist düşünce, eserde denizciliğe, fetihlere, dünyanın çeşitli yerlerinden bilgi, belge ve ihtiyaç malzemesi teminine dayanan yeni bir insan sınıfı olarak karşımıza çıkmaktadır.¹²⁴ İşte adaya malzeme taşıyan ve tamamıyla iktisadi kazanç sağlamayı amaçlayan bu gemi, ada topluluğunun refahı, mutluluğu ve devamiyeti açısından olmazsa olmaz bir emperyalist düzenin temsilcisidir.

Yazarımızın politik düşüncesine kısaca değindikten sonra yöneten ve yönetilenler hakkındaki bir takım düşüncelerine de değinmekte fayda görmekteyiz.

¹²¹ Bacon, *Yeni Atlantis*, Say Yayınları, 75-76-77.

¹²² Bacon, *Denemeler*, Yapı Kredi Yayınları, 127.

¹²³ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Tarihi*, (4.Basım), Say Yayınları, İstanbul 2012, 458-459.

¹²⁴ Bacon, *Yeni Atlantis*, Say Yayınları, 62-63.

Bacon yöneticiye iki tembihte bulunur. Bunların ilki, insan olduklarını unutmamaları ilkesi, diğeri ise bir tanrının vekili olduklarını unutmamaları ilkesidir.¹²⁵ Yazar, bu ifadelerin ilki ile yöneticinin gücünü sınırlarken, diğeriyle de isteklerinin sınırlarını çizmeyi amaçlar. Ayrıca yöneticiyi tanrının vekili olarak görmesi, yukarıda bahsettiğimiz teokratik ve monarşik bir yönetim anlayışına sahip olduğu politik felsefenin ilkinde örnektir.

Yöneticiler sorgulamayı seven, gözü açık ve zeki kişilerden ziyade, uyumlu, dikkat çekmeyen, düşünmeyen ve buyruklara sorgusuz sualsiz boyun eğen kişileri severler ve yardımcı olarak ise bu tür özelliklere sahip olanları tercih ederler.¹²⁶ Bunun, yöneticinin karar alma, uygulama ve yönetmede pratik ve olmasını sağladığına inanmaktadır. Machievelist bir düşünceye sahip olan Bacon bu düşüncesini savunurken böyle bir yönetimin ulusun mutluluğu için gerekliliğine inanır.

Bacon'a göre yöneticiler, zorba ve kan dökücü kimseleri kendisinin rezil ve alçak işlerinde kullanarak onlardan faydalanmalı ve bu şekilde onları dizginlemelidir.

Bacon'a göre akıllı bir yönetici ülkesinin zenginliğinin kaynağını başka ülkelerin zenginliğinden elde etmesini bilen yöneticidir¹²⁷. İşte burada Bacon'ın emperyalist düşüncesinin netliğini görmekteyiz.

Bacon'a göre yöneticiler mutluluğun yollarını hazırlasalar bile mutluluğu verecek olan tanrıdır. Nitekim bir kadının yönetici olması durumunda o ülkede saadetin olmayacağını savunan Bacon böyle bir durumda toplumda mutluluk sağlanmışsa bu tanrının bahsettiği bir mutluluktur.

Ayrıca Bacon'a göre yönetilenler devlete tam itaat halinde olmalıdırlar. Yeni Atlantis halkı bu konuda oldukça başarılıdırlar. Görevlerini layıkıyla yerine getiren halk, asla ama asla sorumluluk almamakta, görevi dışında başka bir işle ilgilenmek şöyle dursun, söyleyeceği sözlere bile dikkat ederek hareket etmektedirler.

¹²⁵ Bacon, *Seçme Aforizmalar*, 14.

¹²⁶ Bacon, *Seçme Aforizmalar*, 12.

¹²⁷ Bacon, *Seçme Aforizmalar*, 13.

3.1.1.9. Yeni Atlantis’de Dürüstlük

Yeni Atlantis’e göre eudaimonizme engel teşkil edebilecek ve insan onuruna aykırı bir takım öğeler vardır. Bunların en önemlisi ise rüşvettir.

Yabancılar, adada kendilerine yardımcı olan (elçi, yabancılar evi görevlisi, rahip vb.) görevlilere teşekkürlerini ifade etmek için para vermek istediklerinde, görevliler onlara gülerken hep aynı cevabı vermişlerdir; “bir iş için kere ücret mi alacağım?”¹²⁸ Bu ifadeler adada rüşvetin olmadığını ve böyle bir ahlak dışı durumun asla kabul edilmediğini göstermektedir.

Bacon’ın hayatına baktığımız zaman görmekteyiz ki kendisi 1621 tarihinde rüşvet almakla suçlanmıştır. Bu ahlak dışı hareketin kendisine mal edilmesine kederlenmiş olmalıdır ki eserinde bu konu hakkındaki görüşünü çokça dile getirmiştir. Sonuç olarak görüyoruz ki Bacon’a göre toplumun ve bireylerin mutluluğunu engelleyebilecek ahlak problemlerinden birisi rüşvet konusudur.

3.1.1.10. Yeni Atlantis’te İffet Ve Onur

Erdemin onurla başlayacağına inana Bacon, ada halkının iffet ve onurundan birçok kere bahsetmiştir. Zira yeryüzünün en iffetli ve onurlu halkı olarak Bensalem halkından övgü ile bahsettiği gibi, rüşvet almama, dine batıl inanç eklememe ve yaptığı işleri severek yapma gibi özelliklere sahip olan ada papazlarını da onurlu birer din adamı olarak görmektedir. İşte böylece topluma ve kişilere mutlu bir ortam sunan bu güzel davranış biçimleri, adayı tanrının krallığının hüküm sürdüğü bir yer olarak adlandırmaktadır.

Sonuç olarak denilebilir ki esere göre ada halkı mutluluğa erişme yolunda gerek yöneten gerekse yönetilenler olmak üzere, toplu bir birliktelik ve çalışma aşkı ile elde ettikleri eudaimonia yani en mükemmele ulaşma arzusu bu topraklarda kendisini göstermiştir.

¹²⁸ Bacon, *Yeni Atlantis*, Say Yayınları, 43.

3.1.1.11. Yeni Atlantis'te Sağlık

Tüm bunlarla beraber sağlığın kişileri mutlu edeceğini ve eylemleri neticelendirecek yegâne güç olduğunu iddia eden Bacon, eserinde kurmuş olduğu akademide hastalıkları iyileştirecek pratik ilaçlar üretmeyi ihmal etmemiştir. Günümüz ilaçlarına ilham olma özelliği taşıyan bu cümleler gerçekten Bacon'ın bilim dünyasına katkılarını bir kere daha gözler önüne sermektedir.¹²⁹ Ayrıca eserin birçok yerinde sağlıklı yaşamın ömrü uzatacağını, hatta salomon evinin de bu yolda çalıştığını vurgulamıştır.

3.1.1.12. Yeni Atlantis'te Aile, Kadın, Evlilik

Belki de Yeni Atlantis'in üzerinde durduğu en önemli üç şey; aile, kadın ve evlilik meselesidir. Bacon eserinde Avrupa toplumlarının bu kavramlara bakış açılarını oldukça sert ifadelerle eleştirmiştir. Birey ve toplumların ruh ve beden sağlıkları, bu konulara bakış açıları ile doğru orantılıdır. Bu nedendir ki Bacon eserinde benselem adasının bu müessese ve kavramlara bakış açılarını etraflıca ifade etmiştir.

Benselem halkı aile kavramına oldukça önem vermektedir. Bacon'a göre en kötü vatandaş bekâr vatandaştır.¹³⁰ Esere göre benselem halkı yeryüzü toplumlarının en iffetli topluluğudur. Ada için dünyanın bakiresi sıfatını kullanan yazar, orada zinanın asla olmadığına vurgu yapmaktadır. Adada ne genel ev, ne çapkınlık, ne de fahişelik asla bulunmamaktadır.¹³¹ Bu tür şeylerin evliliğe zarar verdiğine inanmaktadır.

Bacon'a göre evlilik, yasa dışı cinsel arzuların bir çaresi olduğu gibi cinsel arzular sadece evliliğe mahsus olmalıdır.¹³² Evlilik müessesesi asla akrabalık, miras, itibar kazanma gibi çirkin amaçlarla pazarlık konusu edilemez. Bu tavırlar, kişinin iffetini yok etmesiyle beraber iffetsiz kimselerin hayatları boyunca en iyi olana, mükemmele ulaşamayacağı bir gerçektir.

Avrupa toplumlarında kadına yapılan en büyük aşağılama hareketi de eş değiştirme ahlaksızlığıdır. Bacon bundan ciddi şekilde iğrenmiş olacak ki bu meseleyi

¹²⁹ Bacon, *Yeni Atlantis*, Say Yayınları, 80.

¹³⁰ Bacon, *Seçme Aforizmalar*, 3.

¹³¹ Bacon, *Yeni Atlantis*, Say Yayınları, 70.

¹³² Bacon, *Yeni Atlantis*, Say Yayınları, 70-71.

eserinde ele almıştır. Eş değişikliği ahlaksızlığının evliliği er ya da geç bitireceğinden bu evliliğin artık bir yük ve külfet olacağından söz eder.¹³³ Kadın gibi kutsal bir varlığa ihanet olarak algıladığı bu çirkin durumun Hristiyanlık ya da herhangi bir inanış biçiminde asla rastlanamayacağını vurgular. Üstelik Avrupa toplumlarının bu davranışlarını savunma biçimlerine ise ayrıca tepki göstermektedir. Nitekim kendilerini bu ahlaksız davranışları karşısında Lut'un sunağına benzetmeleri ve kendilerini bu yolla aklamaya çalışmaları Bacon u oldukça öfkelenmektedir.

Tüm bu davranışların kişiyi iffetsiz kılacağını, iffetsiz bir insanın ise kendisine asla saygı duymayacağını ifade eden Bacon, toplumların ve bireylerin bu tür ahlak dışı davranışlarının kitlesel problemlere yol açacağını ifade eder. Zira Bacon'a göre kişinin kendisine saygısı, ahlaksız davranışları dizginlemede dinden sonra gelen yegâne güçtür.¹³⁴

Çok eşliliğe izin verilmeyen adada, iki kişinin evlenmeleri için tanışma gününden bir ay geçmesi gerekmektedir. Evlilik müessesesi ile alakalı ciddi yasaları olan ada halkı, evliliğin başlangıcını ve ilerleyişini sağlıklı ve devamlı kılar düşüncesine sahiptirler. Toplumların refahı ve mutluluğu aileden başlayacak şekilde bir su çemberi gibi dışa doğru açılmaktadır.

Başka bir eserinde, bir eş ve bir çocuğun, erkek için bir insanlık eğitimi¹³⁵ olduğunu söyleyen Bacon Yeni Atlantis'te çocuk eğitime detaylı bir biçimde değinmemiştir. Fakat çocukların çok küçük yaşlarda salomon evinin birer üyesi olması gerektiğinin altını çizmektedir.

3.2. KUTADGU BİLİG' DE EUDAİMONİZM' İN İZLERİ

3.2.1. Eserde Siyaset, Ahlak Ve Mutluluk İlişkisi

Yusuf Has Hacib *Kutadgu Bilig*'i sadece bir siyaset felsefesi ya da bir siyasetname niteliğinde yazmamıştır. O aynı zamanda bir ahlak kitabıdır. O eserin bir ahlak kitabı olarak yazıldığını eserinde şöyle ifade eder:

¹³³ Bacon, *Yeni Atlantis*, Say Yayınları, 70.

¹³⁴ Bacon, *Yeni Atlantis*, Say Yayınları, 71.

¹³⁵ Bacon, *Denemeler*, Yapı Kredi Yayınları, 3.

“Kitap adı verdim Kutadgu Bilig’i, Kutlu olsun, okuyanın tutsun elini; Sözümü söyleyip kitabı bitirdim, her iki dünyayı tutman için eline sundum; Kişi kutla elinde tutarsa iki dünyayı, Mutlu olur, bu söz tümüyle doğru; Bu Kün-Togdı hakan dedim söz başı, Yorumlayıp açıklayayım ey iyi kişi; Sonra söyledim bu Ay-Toldı’yı, Ondan yayılır kutluluk ışığı; Bu Kün –Togdı dedim doğru töredir, Bu Ay-Toldı dediğim ise mutluluktur; Sonra anlattım bak Ögdülmiş’i, Akıldır adı, yüceltir kişiyi; Ondan da sonra Ogdurmuş’tur, tarafımdan akıbet diye yorumlanmıştır; Bu dört kişi üstüne söyledim sözümü, okursan açıktır, keskin kıl gözünü.”¹³⁶

Eserde karakterlerin tamamının ortak yönü, ahlak öğretilerini kendilerine özgü karakter özelliklerine büründürerek insanların düşünmesini sağlamalarıdır.

Yazar öncelikle kitabı yazmakta amacının insanlara dünya ve ahiret mutluluğunu nasıl sunmak olduğunu belirtmektedir. Kitaba tam ve bütüncül bir bakış açısı ile bakıldığı zaman akıl, din ve ahlak konuları etrafında ciddi bir abartıya ve ihmalkârlığa düşmeden, birey-toplum içerisinde insan yaratılışına uygun bir hayat sürmeyi önerdiği görülmektedir. Yusuf Has Hacib’e göre tam manasıyla erdemli ve dürüst bir yaşam sürdürüp hem dünyada hem de ahirette mutluluğa ulaşmak için bu ahlaki öğretileri uygulamak çok önemlidir.

Eserde mutluluğa ulaşmak için birçok erdemli davranışların bir arada olması gerektiği şöyle belirtmektedir;

“Ay- Toldı dedi: Bana bağ olan; Birkaç şey vardır, vereyim nişan. Beni bulan olmalı alçakgönüllü; Tatlı dilli ve yumuşak sözlü. Kendini gözetmeli, çok abartmamalı. Kötü, çirkin işe yakın durmamalı. Dengeli tutmalı derilmiş malını; Düzenlemeli yolunu, eylemini tavrını. Kendinden büyüğe saygı göstermeli; Kendinden küçüğe tatlı söylemeli. İnsanları kibirle incitmemeli; Alçalıp kendinden küçüğe güldürmemeli. Gevşeyip içkiye dadanmamalı; Boşuna malını saçmamalı. Eliyle, diliyle oyuna katılmamalı; Tavrını doğruluk üzerine kurmalı”¹³⁷

Yusuf Has Hacib eserinde insanın aslında iyiliği temsil ettiğini, iradi eylemlerin de iyiliğin, doğruluğun ve mutluluğun yolunu açtığını ve bunların birer ahlaki ödev olduğunu şu şekilde ifade etmiştir;

¹³⁶ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 350-358.

¹³⁷ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 702-709.

“İyi huylu insan ne der işit; Bu beyti oku ve kendini avut. Özgür ve azat edilmiş kişilerin tümü iyiliğin kulu; Sen iyilik yap aç doğruluk yolunu. İnsanlık yapmak için sen daima insan ol; İnsan böyle kurdu insanlığın temelini.”¹³⁸

Ahlak ilkelerinde önemli olan şey, ahlaki bir davranışı fiilen yapmış olmaktan ziyade içselleştirilerek yapılması gerektiği ve bu davranışların her birisinin birer hayat felsefesi haline gelmesi arzulanmaktadır. Çünkü içselleştirilmeden yapılan her bir ahlaki eylemin, devamlılık noktasında eksik olacağı tecrübe edilmiştir. Eylemlerimizi içselleştirmenin yolu ise aklımızı devreye sokarak eylemlerimizi ahlaki seçimlerle devamlılığını sağlamaktır. Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*'de aklını kullanan kişinin ahlaki davranışlarına nasıl bir içsellik kazandırdığını şu beyitlerde oldukça açık bir biçimde ifade etmiştir;

“Aklın buna benzer bir sözü vardır; Akli işine tutarsan bak yararı çoktur. İnsanı hayvandan ayıran bilgi; Bilgiyle insan her şeye uzattı elini. Yürü, hayvan olma, akıllı ol, öğren bilgi; Bilgiyle söyle doğru tut dilini.”¹³⁹

3.2.2. Eserde Mutluluk Kavramıyla İlgili Temel Metaforlar

Mutluluk hem ahlaki hem de siyasi bir problemdir. Mutluluk kavramı ile alakalı bahsimizde bu konuyu kapsamlı bir şekilde ele aldık. Şimdi burada izah etmek istediğimiz şey başkadır. Mutluluk insan fiillerinin bir sonucudur. Bu yüzden bu sonucu doğuran şeylere dikkat çekmekte fayda vardır. Bu nedenle mutluluğu sağlayan davranışlara bakacak olursak bunlar; erdem, adalet, hikmet, şecaat, cesaret, vb. kavramlardır.

Tüm bu sayılan davranışların daha iyi idrak edilebilmesi adına eserde belli başlı mutluluk metaforları belirlenmiştir. Bunları kısaca sıralayacak olursak; ay, top, döneklik, akarsu ve ürkek geyik gibi metaforlardır.

Eserin baş karakterinden de (ay toldı) anlaşılacağı gibi ay metaforu, eserin sadece mutluluk açısından değil tüm erdem ve özellikleri açısından genel bir metafor olarak ele alınmıştır. Ayın ışık saçması ve aydınlatmasında insanın moral olarak dingin bir seviyeye gelmesi gibi ay toldı'da devlette bu mutluluğun bir nedeni gibi ele

¹³⁸ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 2305-2308.

¹³⁹ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 1844-1846.

alınmaktadır. Yaşamda, iyi hal olarak ele aldığımız mutluluk doğal olarak değişkenlik arz etmektedir. Nasıl ki ay değişkenlik arz eder, o halde mutlulukta onun gibi bireyde ve toplumda değişkendir.

Bir başka mutluluk metaforu ise toptur. Bilindiği üzere top yuvarlak bir yapıya sahip olmasından dolayı nerede duracağı ve ne sürede orada kalacağı belli değildir. İşte tıpkı top gibi mutlulukta gelip geçicidir.¹⁴⁰

Mutluluğun dönecek bir karakterinin olduğunu söyleyen yazarımız bu metaforla aldatıcı bir etkiye de sahip olduğunu vurgulamaktadır.¹⁴¹

Mutluluğun değişkenliğine dair akarsuyun akıcılığı ve değişkenliği oldukça ilgi çekici bir metafordur. Eserimizin 667 ve 669. beyitlerinde, güzel sözün ve devlet işlerinin durağan olmadığını ve yorulup dinlenmeden dünyayı dolaştığını ifade ederek bunlara güvenilmeyeceğini dile getirir.

Mutluluğun elde edilmesinin zor olduğunu gösteren ürkek geyik metaforu ise bu anlamda en üst seviyede bir örnek olmuştur. Nitekim 7123. beyit mutluluğun ürkek bir geyik olduğunu ve elde edildiği takdirde sıkıca tutulması gereken bir şey olduğunu dile getirmiştir.

Bu saydığımız metaforlar sadece mutluluk için algılanmamış olup adalet, ahlak ve bunlara ulaşmadaki tüm yolları kapsamaktadır. Şimdi bu anlatılanlar üzerinden yola çıkarak mutluluğa ulaşmada bizlere sunulan bir takım ahlaki kavramları eserimizin bakış açısıyla incelenmesi için bir sonraki başlığımıza geçebiliriz.

3.2.3. Kutadgu Bilig'de Mutluluğa Giden Yolun Yapıtaşları

3.2.3.1. Kutadgu Bilig'de Erdem

İnsanlara doğru ve iyi yaşam sürmeleri için, "insanları -birey veya topluluk- mutlu etmek, onların mümkün olabildiği kadar, birbirlerine zarar vermelerini engellemek için, varlığına inanılan metafizik otorite" bu dünyada olduğu gibi öldükten sonra da mutluluk

¹⁴⁰Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b.660- 664.

¹⁴¹Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 548-549, 670, 695.

vadetmektedir. Mutluluk denilen şey, ruhun felaha kavuşmasıdır, onun kurtuluşudur. Kurtuluşun yoluna ise erdemlilik ile girilir.¹⁴²

Yusuf Has Hacib'in eserinde ahlaki temellendirdiği kavram erdemdir. Yazar bununla ilgili ifadeler şu şekilde yer vermektedir;

“Kimde erdem varsa onun adı yayılır; Eğer erdemi yoksa adsız yaşanır. Kişi erdemiyle insanları geçer; Kimin erdemi çoksa o yükselip uçar. Kim erdemle uzatırsa elini; Ulu dağların başını eğer, yere indirir”¹⁴³

Erdem, mükemmeliyetin bir ölçüsü olan kişisel özellik ve yetkinliktir. Her biri birer üstün nitelik sayılan, neredeyse her toplumda takdir edilen ve hemen her ilahi din tarafından mensuplarına tavsiye edilen, doğruluk, dürüst olmak, adalet, iyilik-severlik, ölçülülük, kanaat, cesaret, alçak gönüllülük, merhamet, sevgi ve saygı gibi ahlaken öğütlenen niteliklere genel anlamda “erdem” denilmektedir. Bunlara sahip olan kişiye “erdemli insan”, erdemli insanda görülen güzel davranışlara da “erdemli davranış” denmektedir.

Yusuf, insanın tam manasıyla ahlaki olgunluğa erişmiş olduğunu tek bir kelime ile şöyle ifade etmiştir;

“Değerli bir şey olayım dersen; Ey adlı, ünlü, erdeme değer ver.”¹⁴⁴

Yusuf Has Hacib, insanın erdemli bir kişi olabilmesini, insanın erdemli davranış ve tutumlara değer verip bu davranışları günlük hayata geçirmek ile mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Hangi erdemli tavır olursa olsun bu tavırları küçümsemeden insanın hayatına uygulaması gerektiğini sade bir ifadeyle şöyle öğütlemiştir;

“Ucuz tutma erdemi, öğren oğul; Bu erdemın tavrı akkuş gibidir. Akkuşun kutu gibidir bu erdemın kutu; Yürü sen, erdeme kuş adını ver. Ne der işit ak saçlı insan; Dünyayı kocatmış, uzun yaşamış insan. Bigi, erdem öğren, ağır tut onları; Ağır kılar sonunda erdem seni. Bilgi edin, anlayış sahibi ol, boş gezme; iyilik verir o sana zamanı gelince”¹⁴⁵

¹⁴² Topçu, 84.

¹⁴³ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b.2645-2647.

¹⁴⁴ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 2081.

¹⁴⁵ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 3010-3014.

Yusuf, erdem kavramına çokça önem vermiş, bu kavramı adeta temel ahlak felsefesinin zemini halinde göstermeye çalışmıştır.

3.2.3.2. Kutadgu Bilig'de Akıl

Yusuf Has Hacib'in eserinde arka planında aklın insana verilen yegâne büyük nimet olduğu vurgulanmıştır. *Kutadgu Bilig* onu okuyanı düşünmeye ve dünyadaki tüm varlıkları sadece zahiri anlamıyla değil batını anlamda da fark etmesini sağlamaya davet etmektedir.

Yusuf Has Hacib aşağıdaki ele alacağımız beyitlerde aklın insan için ne kadar büyük bir sermaye olduğunu belirterek bilgi ile zenginleştirilen aklın dünyanın hâkimi olacağını ve yine akılı ile dünyayı güzelleştireceğini vurgulamıştır. İnsana değer kazandıran şeyin güzel ve doğru bir şekilde yönlendirilen aklın olduğunu belirtmiştir. Çünkü doğru yönlendirilmeyen aklın fayda yerine zarar getireceğini savunmaktadır.

Yusuf Has Hacib şöyle demiştir;

En büyük bilge, dileğim söyleşmek; Bilgi ve akıldan söz etmek. Akıl karanlık gecede meşale gibidir; Bilgi seni aydınlatan ışıktır. İnsan akılla değer bulur, yücelir; Bu ikisi ile saygınlık kazanır. Akıllı insan da yaşlanır, bunar; Akıl gidince kalem de susar. İnsan akılla balsa balsa soyluluk bulur; Bilgi ile insan yapsa yapsa beylik yapar. Kimde akıl varsa o asil olur; Kim de bilgi varsa o beylik bulur. Aklın azını azımsama, yararı çok; Bilginin azını azımsama, değeri çok. Akıl sana yeminli bir arkadaştır; Bilgi sana içten bir kardeştir. Akıllı kişinin eşi yine akılı; Bilgisiz kişinin sövgüdür adı. Akıllı kişi öfkeyi kendinden uzaklaştırır; Bilgili bey öfkelenmez iyi ad alır.¹⁴⁶

Yusuf, eserinde akılı insanı aydınlatan bir meşaleye benzetmiştir. İnsanın ancak aklını kullanabildiği zaman ahlaki yönden erdemli bir birey olacağını söylemiştir. O bunu şöyle ifade eder;

Aklın yeri üstte, beyindedir; Değerli olduğu için yeri baştadır. Akıl kuşkusuz insan için bir köstektir; Tavrı doğru ve işi ölçülüdür. Merhametli Tanrı seçtiği kulunun; Tavrını, dilini akılla köstekler. Akılsız ölüdür, akıllı diri; akıl böyle ayırt eder insanlar. Karanlık evdir kişinin bedeni; Akıl meşale gibi aydınlatır onu. Akıldan gelir bak her

¹⁴⁶ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 287-326.

*türlü iyilik; Bilgiyle büyür er, bulur seçkinlik. Bu ikisiyle insan olur ulu; Bu ikisiyle sağlanır doğruluk yolu.*¹⁴⁷

Akıl ile alakalı görüşleri bizlere Aristo'nun ahlak ve mutluluk sentezini hatırlattığı gibi aynı zamanda Farabi'nin görüşlerine de yakın olması oldukça ilgi çekicidir.

Müellifimiz eserinde Ögdülmiş ile hükümdar arasında geçen bir konuşmada akla kimlik giydirek onu bir nevi kişileştirmiş ve yine onu ahlaki erdemlerle özdeşleştirmiştir;

*“Yanıt verdi Ögdülmiş, dedi: Aklın davranışı doğrudur, ona çok güvenilir. Yüzü, görünümü güzel, yaşı gençtir; Bütün iyiliklere geçit veren odur. Sakin tavırlı ve alçakgönüllüdür; Bütün canlılar için içten bir gönüldür. Nereye eli dokunursa orayı ilerletir; Nereye sözü erişirse yeterlidir. Sıcak yüzlüdür, herkese sevimli gelir; İnsanlara ondan yarar gelir. Keskin gözlü ve uzak görüşlüdür; Hangi işe başlasa ayağını sağlam basar. Nice bulanık işe el sürünce süzer; Nice ters düğümü bakınca çözer.”*¹⁴⁸

Burada da ilginç bir şekilde aklın insanı tutkularında arındıracağını ifade ederek bizlere Demokritos'u hatırlatmıştır.

Yazar, Ogdurmuş karakterinin yani Hükümdar ile konuşmalarındaki sırasında kişinin dünyevi arzularını akıl ve mutluluk ile bastıracağını şöyle dile getirerek ifade etmiştir;

*“Çabala, aklınla bastır hevesini; Hevesine yenilen kişinin boşa geçer yaşamı. Seni mahveden bu beden tadıdır; Bedenin tüm tavrı sana katıdır. Çok geçkindir bu dünya, yaşlı; Çok beyleri geçirdi bu sert tavırlı. Çok bey kocattı. Senin gibi erleri; Seni de uzun tutmaz bu diri. Onlar gitti, bu yer sana kaldı; Hazırlık yap, boşa geçirme zamanını gününü. Ölümü unutma ey hakan uyan; Kuşku duyma sana da geleceğinden.”*¹⁴⁹

Yazar diğer beyitlerde de aklın ve bilimin önemini şu ifadeleriyle sergilemiştir;

“Akılsız öykündü dedi; Ey akıl; Sensiz çok bunalyorum ben. Senden bir parça bana gelmedi; Sensiz kişinin ölü sayılır gönü. Meşale gibidir akıl, karanlığa göz; Ölü tene candır, dilsiz için söz. Akıllı akla der ki ey eşim; İşimi düzenleyen ne iyi bir

¹⁴⁷ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig* b. 1836-1842.

¹⁴⁸ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 1850-1856.

¹⁴⁹ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 5403-5408.

arkadaşın. Tavrı sağdandır, hiç solu yok; Dosdoğrudur akıl, hiç aldatması yok. Akıl kimdeyse belirtisi bunlardır; Bu belirtilerle akıl bilinir."¹⁵⁰

Yusuf Has Hacib insanın akli ile kaim olabileceğini vurgulayarak hem aklın öneminden hem de onun getireceği erdemlerden birçok yerde bahseder.

Buraya kadar aktardığımız bilgilerle diyebiliriz ki insanın sorumlu bir varlık olarak erdemlere ve o sayede mutluluğu elde etmesi için akli melekelerini iyi kullanabilmesi gerekmektedir. Filozofların tanımlarında ve Yusuf'un eserinde rastladığımız bulgularda insanın ahlaki sorumluluğunu yerine getirebilmesi için aklını bilgi ile süslemesi gerekir. İnsanın doğruları yanlışlardan ayırt edebilmesi için ve bilgiye ihtiyacı vardır. Bilgiyi doğru bir şekilde hayatına aktaran insan erdemli bir birey olur.

3.2.3.3. Kutadgu Bilig'de Adalet

Davranışlarda ve hükümlerde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, eşit davranmak, gibi anlamlara gelen adaleti, Kur'an-ı Kerim ve hadisler genellikle düzen, denge, eşitlik, gerçeğe göre hükmetme, doğru yol izleme, dürüstlük ve tarafsızlık gibi ifadeler içerisinde kullanmışlardır. Zulüm ve kötülüğün zıddı olan adalet; her şeyi yerli yerine koymak, hak edenin hakkını vermek olarak da de tarif edilebilir. Bu sebepten toplumlardaki dirlik ve düzen, ancak adalet sayesinde sağlanır.

Topçu, adalet, iki kefesi denge halinde duran terazi diye nitelemiştir. Bundan da eşitlik anlaşılır. Adaletin temelinde eşitlik bulunmakla birlikte, elbette ki her zaman eşitlikle beraber olmayabilir. Çünkü herkesin layık olabileceği şeyler başkadır. Bir şeye layık olmanın, yani ona hak etmenin şartları, ferdin kullandığı kabiliyet ruhu ve onun ihtiyaçlarıdır.¹⁵¹

Yusuf Has Hacib *Kutadgu Bilig*'de adalet kavramını temel erdemler arasına yerleştirmiştir. Eserde adalet kavramının toplumun hemen her kademesinde uygulanmasının öneminden bahsedilmiştir. Çünkü o, adaletin ahlaki bir erdem haline geldiği toplumlarda bozulmaların olmayacağını ve toplumun huzurunun sağlanacağını ifade etmiştir.

¹⁵⁰ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 1859-1864.

¹⁵¹ Topçu, 99.

Kutadgu Bilig’de hükümdar Kün-Toğdı, Ay- Toldı’ya adalet sıfatının nasıl olması gerektiğini açıklarken, doğruluk için en temel yasa olduğunu vurgulayarak mevki ve makama bakmadan adaleti herkes için eşit şekilde işlettirdiğini belirtmiştir.

Şu beyitler meseleyi oldukça güzel ifade etmiştir;

*Doğruluk üzerine keserim ben işi; Ayırmam ben bey ya da kul diye kişi. Bu bıçak böyle elimde durur; Ey becerikli, biçip keserek işler. Bıçak gibi keserim ben işi; Uzatmam davacının işini. Şekerse güçlkle karşılaşan; Kapıma gelince adalet bulanlar için. O kişi şeker gibi tatlı gider; Sevinir ve yüzü güler. Acı otu da zorba kişiler içer; Güçlük çıkarıp dürüstlükten kaçanlar.*¹⁵²

Özden'e göre Adalet olmadan mutluluk gerçekleşmeyeceği gibi, öncelikle onun gerçekleştirilmesinin önü açılmalıdır. Bu ise, ülkeyi yöneten hükümdarın ve çevresindeki yöneticilerin, toplumu tedbirle, dikkatle ve özen göstererek yönetmeleri ile sağlanabilir.¹⁵³

Nitekim Yusuf Has Hâcib, hükümdar devleti ne kadar dikkatli yönetir ve huzuru bozan kimseler hakkında gerekenleri yaparsa beraberinde mutluluğun elde edilebileceği çıkarımları yapmıştır.

*“Hükümdar, uygunsuz hareket eden kimseleri, ellerini bağlayıp, susturdu; kötülere memleketinden sürerek uzaklaştırdı. Memleketini tedbir ile idare etti; saadeti gündend güne arttı ve yükseldi. Her yerde insana böyle tedbir ve ihtiyat lazımdır; beylik işinde ise daha fazla dikkatli olmalıdır. Devlet işindeki bu tedbir ve uyanıklık, devletin uzun müddet devamı için daima faydalı olmuştur.”*¹⁵⁴

Bu eşsiz ifadeler adaletin nasıl işleneceğinin yanı sıra ona nasıl ulaşılabileceğini de gözler önüne sermiştir.

Adalet tüm dinler tarafından ve geçmişten günümüze kadar bütün ahlak ve siyaset filozofları tarafından en büyük erdemlerin başında anılmıştır. Yusuf Has Hacib de adalete dayanan kanunların, toplumun bütün kesimlerini mutlu edeceğini ve herkesin kendi vazifesini daha iyi yapacağını şu beyitlerinde açıklar;

¹⁵²Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 809-814.

¹⁵³ Ömer Özden, *Yusuf Has Hacib’e Göre Adalet Ve Mutluluk İlişkisi*, Dördüncü Uluslararası Felsefe Kongresi, 13-15 Ekim, Bursa, 2016, 261-267.

¹⁵⁴Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig* b. 437-440.

Ne der işit, bu il, kent beyi; Devleti yöneten ile bilgisi yeterli. Törelî, doğru bey gerçekten kuttur; Onun kutundan herkes payını alır. Nerede adaletiyle ünlü bir bey adı varsa; Oraya gitmeli, insan kutu onda bulur. Bu göğün direğidir doğruluğa dayanan töre; Töre bozulursa gök duramaz yerinde.¹⁵⁵

Elbette ki eserde adalet kavramı bu kadar sınırlı şekilde ele alınmış değildir. Hükümdarın adalet anlayışı, kanunların adaletle hazırlanması gerekliliği, diğer yöneticilerin adalet ve gayret içerisinde olması gerekliliği, halkın bireysel adalet ödevleri gibi birçok kavram, adaletin temini ve onun getirisi olan mutluluğun sonucunu doğuracağı gibi örnekler defalarca dile getirilmiştir.

3.2.3.4. Kutadgu Bilig'de Ölçülülük

Ölçü kelimesi insanın vasat dediğimiz, orta yolu takip etmesi, aşırılıklardan kaçınması dengeli ve tutarlı gibi anlamları ifade etmektedir. Dinler ve filozoflar defalarca ölçü erdeminin öneminden bahsederek ifrat ve tefrite düşmemeleri için insanları uyarışlardır. İslam'a göre Kuran'ı Kerim'de Allah, ölçü ve düzeni kader kavramı içinde belirterek insanlara haddi aşmamaları gerektiğini şöyle ifade etmiştir;

“Göğü o yükseltti, denge ve ölçüyü o koydu ki dengeden sapmayasınız; Ölçüyü düzgün tutasınız ve eksik tartmayasınız.”¹⁵⁶

Yusuf'un eserinde de İslam ahlakının ele aldığı şekilde bir ölçünün öneminden bahsettiğini görmekteyiz. Yazar ölçülü yaşamın öneminden bahsederek, onun insan hayatını nasıl olumlu yönden etkilediğini dikkatle vurgulamıştır. Yazar eserinde şunu söyler;

“Hiçbir işte kaçırma sen ölçüyü; Ölçüyü kaçırırsan bozuldu say onu. Her işin ölçüsü, dengi var; Her şey dengiyle esen olur.”¹⁵⁷

İtidal, Aristoteles gibi erdem ahlakçılarındaki çok belirgin bir biçimde gözükmektedir. Azlık ve çokluk yönündeki ifrat ve tefrit erdemsizlikleri; huylar ve eylemlerle ilgili denge veya ölçülülük durumu ise faziletleri doğurur. İslam tam da bu noktada insanların nasıl bir orta yolda olmaları gerektiğini inananlarına telkin etmiştir.

¹⁵⁵ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 3460-3463.

¹⁵⁶ Rahman Suresi, 7-8-9.

¹⁵⁷ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 4984-4985.

İşte Yusuf Has Hacib, bu İslami anlayışa uygun bir şekilde zıt eylemleri eserinde karşılaştırarak ölçü ve akıl erdemini beraber kullanmış ölçülü insanın her zaman sağlam kararlar alacağını birçok yerde ifade etmiştir.

3.2.3.5. Kutadgu Bilig'de Siyasal Mutluluk

Kutadgu Bilig'deki siyaset felsefesi düşüncesini belirleyen temel ilke, egemenliğin kaynağının Tanrı olduğu düşüncesidir. Bu "teokratik" anlayışının yanında egemenliğin "monarşik" yani, tek bir kişi etrafında toplanılması taraftarıdır. Fakat tüm bu düşüncelerine ek olarak, egemenliğin sınırlandırılması probleminde "meşruti" bir bakış açısı sergilemiştir. Çünkü ona göre yöneticinin egemenliği kanunlarla sınırlandırılmalıdır.¹⁵⁸

Yusuf eserinde, Türk- İslam siyaset felsefesinin temelinde demokratik, laik ve sosyal devlet anlayışı ilkelerine uygun bir anlayış olduğunu savunmuştur.¹⁵⁹

3.2.3.6. Kutadgu Bilig'de Egemenliğin Kaynağı

Eserde kut kavramının Türkçe karşılığı devlet kelimesinin karşılığıdır. Fakat buradaki devlet kelimesi "ülke" değildir. Buradaki devlet kelimesinin kader, mutluluk, şans ve egemenlik gücü anlamında kullanıldığına dair birçok görüş ileri sürülmüştür.

Yusuf'un teokratik bir anlayışa sahip olduğunu söylemiştik. Egemenliğin, yani kut'un Tanrısal bir lütuf olarak hükümdara verildiğine dair bulgular, eserde şu şekilde ifade edilmektedir;

“Beyler hakimiyeti Tanrı’dan alırlar.”¹⁶⁰

“Bu beyliği sen arzu edip kuvvet kullanarak ele geçirmedin. Onu tanrı kendi fazlı ile ihsan etti, lütfederek bu beyliği sana verdi, buna şükret”¹⁶¹

“Tanrı beylik işini kime verirse ona işi ile birlikte akıl ve gönül de verir. Tanrı kimi bey olarak yaratmak isterse ona önce uygun tavır hareket ve akıl verir.”¹⁶²

¹⁵⁸ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 1094.

¹⁵⁹ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 1020.

¹⁶⁰ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 2010.

¹⁶¹ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 1115.

Bu konuşmalardan anlaşılıyor ki, Yusuf'a göre egemenlik gücü, tanrı tarafından yöneticiye verilmektedir. Ona göre böyle bir yönetim biçimi anlayışı toplumun ve bireylerin mutlulukları için tek doğru yönetim biçimidir.

3.2.3.7. Kutadgu Bilig'de Egemenliğin Sınırlandırılması

Eser'de siyaset felsefesinin bir problemi olarak egemenliğin sınırlandırılması meselesi oldukça açık bir şekilde ele alınmıştır. Nitekim bu ifadelere baktığımızda egemen gücün kanunlar ve töre ile sınırlandırıldığı açıkça görülmektedir. Eser bu konuyu oldukça ilginç bir üslupla anlatmıştır.

Hükümdar vezirini huzuruna çağırır ve ona parmağı ile işaret ettiği yere oturmasını söyler. Fakat vezir yani Ay Toldı, hükümdarın gösterdiği yere oturmak yerine kuşağından çıkardığı bir topun üzerine oturur. Hükümdar bu duruma sinirlenir ve vezirin bu hareketinin sebebini sorar.¹⁶³ Ay Toldı ise şöyle cevap verir;

“İşte benim şimdi sana gelişim ve bu yaptıklarım yaradılışım icabıdır. Sen bana yer gösterdin, ben oraya oturdum. Benim için yer yoktur, sen bunu anla demek istedim. Söylediğimi teyit etmek ve neye benzediğimi sana göstermek için yere bir top koydum. Dümdüz yerde top nasıl yuvarlanırsa, saadet de öyledir; yuvarlanıp giderim. Bugün ben bir devletim, ben bir topa benzerim; kim bana yaklaşırsa, ben onu yakalarım. Sen tekrar konuştun, ben de cevap verdim, sevgi ile bakınca yüzümü sakladım. Bununla sana kendi tabiatımı göstermek ve ‘ Tabiatım kararsızdır bana inanma’ demek istedim.”¹⁶⁴

Eser birçok yerde kut'u elde tutmanın yollarından bahsederken aslında onun sınırlılıklarına atıfta bulunmuş oluyor. Onu elde eden kişi mütevazı, alçak gönüllü ve oldukça tatlı dilli olmalıdır. Kendisini gözetmeli, hiçbir zaman, kötü ve çirkin işlere yaklaşmamalıdır. Kibirli olmamalı ve kimseyi incitmemeli. İşte vezire gör dönele saadetin kösteği bunlardır, saadet bu şekilde bağlanırsa kaçmaz demıştır.¹⁶⁵

¹⁶² Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b.01410.

¹⁶³ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 620-656.

¹⁶⁴ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 314.

¹⁶⁵ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 703-710.

3.2.3.8. Kutadgu Bilig’de Doğruluk

Mutluluk İlişkisi bağlamında ele alınabilecek bir diğer ahlaki özellik ise doğruluktur. Yazar konuyla ilgili olarak kitabında şunları söyler:

“ Kimin düşündüğü ve söylediği bir olursa, işte doğru insan odur. Onun içi dışı gibi, dışı da içi gibidir; doğru ve dürüst kişi böyle olur. Kişi gönlünü çıkarıp avucuna koyarak, başkalarının önünde mahcup olmadan dolaşabilmeli. Mutluluğa yükselmek için insana doğruluk gerekli; insanlık doğruluğun adıdır, inan. İnsan nâdir değil, insanlık nâdirdir; insan az değil doğruluk azdır. ”¹⁶⁶

Ya da başka bir beyitte şu cümlelerle karşılaşmaktayız;

“Zenginlik ve dünya nimetleri istersen, bunlar doğruluk ile elde edilir. Ahiretini de mâmur etmek istersen, elinden gelirse bunun çaresini doğruluk ve imanda ara. Aklı eren ve doğruluk ile dünyayı elde eden insan da iyi söylemiş. Bu dünyada zenginlik istersen, özünle ve sözünle doğru ol. Ahireti kazanmak istersen, özünü, sözünü ve gönlünü daima temiz tut ”¹⁶⁷

Yazara göre doğruluk, adalet ve cesaretin bir arada bulunması ile oluşur. Doğruluğun iki dünyada da bir güneş olduğunu belirterek onun önemine vurgu yapar.

3.2.3.9. Kutadgu Bilig’de İyilik

İyilik aslında manası güçlü ve geniş bir kavramdır. İyilik kavramı tüm ahlak kaidelerini içine alabilir. İyiliğin ne olduğu meselesi diğer meselelerde olduğu gibi tanımının net bir şekilde tasvir edilmesi zor olan problemlerden biridir.

Yazar iyilikle ilgili şunları söyler:

“İyiliğin bu gün sana hiçbir zararı yoktur; fakat bugün inan ki, onun faydasını yarın göreceksin. Kötülük bu gün faydalı görünse bile, yarın zararını görürsün; bunu düşünüp anla. Bu gün kötü ne kadar huzur içinde olursa olsun, yarın pişman olup, azap çeker. İyi kişi ne kadar mağdur olursa olsun, yarın pişman olmaz ve huzura erer. Kötülük edersen kötülüğün karşılığı pişmanlıktır; bela, mihnet, zahmet, pişmanlık ve keder hep kötülüğün karşılığındadır. Cömertlik, insanlık, fayda ve iyiliğin hep iyi

¹⁶⁶ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 229-231.

¹⁶⁷ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 367.

kişiden geldiği şüphesizdir. Huzur, arzu, nimet, güven ve rahat bu neşe ve sevinç hep iyiliğin karşılığıdır”¹⁶⁸

Yusuf Has Hacib, insanın iyilik özelliğini kullandığı ölçüde huzura ve mutluluğa ereceğinden bahsetmektedir. İslam’a göre insan aslen iyidir. Fıtrat dediğimiz şey ise insanın bu bozulmamış yapısını ifade etmek için kullanılır. Bu açıdan insan ne kadar fıtratını değiştirmeden yani daha doğrusu bozmadan yaşarsa işte o minvalde huzura ve mutluluğa daha kolay erişir. İnsanlar birbirleriyle yardımlaşmak zorunda olan varlıklardır. Zira insanlar birtakım eksikliklerle yaratılmıştır.

Yusuf, eserinde şükür, sağlık, sevgi, huy güzelliği gibi birçok hasletlerden bahsetmiş olup her birisinin mutluluğa giden yolda ayrı ayrı faydalarını ve etkilerini eseri boyunca anlatmıştır.

3.3. YENİ ATLANTİS VE KUTADGU BİLİG’DE EUDAİMONİZM

Buraya kadar aktarmaya çalıştığımız tüm kavram ve bilgiler bir amaç doğrultusunda ilerlemiştir. Bu amaç; iki ayrı filozofun, yine iki ayrı eserinde eudaimonizm anlayışlarını tespit edip birbirleri arasındaki benzerlik ve farkları ortaya çıkarmaktır.

Bu benzerlik ve farkların ortaya çıkması, birçok problemin cevap bulması açısından önem arz etmektedir. Nitekim ele aldığımız her iki eser arasında dört temel mefhumun farklı oluşu kesindir. Bunlar; zaman mefhumu, inanç mefhumu, mekân, kültür mefhumu ve yönetim şekli olmak üzere sıralanabilir.

İşte bu saydığımız dört temel kavramın mutluluk arayışında ki etkilerini ortaya koymak ve en mükemmele ulaşma arzusu ile gidilecek olan yolu belirleme bakımından rollerini tespit etmek konumuzun nihai amacını oluşturmaktadır.

¹⁶⁸ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 239-241.

3.3.1. Yeni Atlantis Ve Kutadgu Bilig'in Mutluluk Anlayışlarının Karşılaştırılması

Her iki eserin mutluluk yani eudaimonia anlayışları ayrı ayrı incelenmiş olup müelliflerinin en mükemmel iyiye ulaşmada belirledikleri usuller tek tek ele alınmıştır. Fakat görmekteyiz ki her iki yazarımızda mutluluğa ulaşmada farklı yollar belirlemişlerdir. Aslında yolların farklı oluşlarından ziyade ehemmiyet dereceleri her iki düşünürü göre farklılık arz etmiştir. Örneğin Bacon'a göre mutluluğa ulaştıracak olan yegâne unsur bilim iken, Yusuf Has Hacib'e göre bilim ikinci hatta üçüncü sırada yer almaktadır. Ya da Yusuf'a göre erdem mutluluğun olmazsa olmaz temel yasası iken, Bacon erdemliliği alt kategoride değerlendirmiştir. İşte bu ehemmiyet farklılıklarının sebeplerini belirleyip farklılıklara yol açan unsurların ele alınmasını sağlamak çalışmamızın son basamağını oluşturmaktadır.

Bu bağlamda ele alacağımız dört kavram üzerinden hareketle her iki esere göre mutluluğa giden yolların benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koyacağız.

3.3.1.1. Zaman Mefhumundaki Farklılığın Mutluluk Anlayışına Etkisi

Daha önce dile getirdiğimiz üzere Yeni Atlantis ve Kutadgu Bilig adlı eserlerin yazılış tarihi arasında ortalama beş yüz elli yıllık bir fark olduğu düşünülmektedir.

Kutadgu Bilig adlı eser bin yetmiş yılında tamamlanmasının yanında Yeni Atlantis ilk olarak, müellifinin ölümünden bir yıl sonra yani bin altı yüz yirmi yedi yılında basılmıştır.

Fakat her iki eserinde mutluluk anlayışı ve mutluluğu arama yöntemlerindeki benzerlikler ve farklılıklar dikkat çekmektedir. Söz konusu eserler farklı asırlarda yazılmış olmasına karşın bireyde ve toplumda bir saadet arayışı içerisinde olmaları hangi zaman içerisinde olunursa olunsun “kişiler mutluluğu, en mükemmel iyiye aramakta ve onun varlığına ihtiyaç duymaktadır” tezini ortaya koymaktadır.

Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus şudur; her iki eserinde toplumsal düzenin iyileşmesine karşı sundukları fikirler ahlakın bir konusu olan eudaimoniaya çıkmaktadır.

İyiliğin, doğruluğun, erdemin, zaman üstü kavramlar olduğunu, insan fitratının yegâne unsurları olduğunu çalışmamızın başından beridir görmekteyiz. Nitekim bu özellikler Bacon ve Yusuf'a göre mutluluğa ulaştıracak unsurlar arasında sıralama ve ehemmiyet farkı gözetilse de her iki düşünürde mutluluk anlayışlarında bahsederek kendi varlıklarından söz ettirmişlerdir.

Sonuç olarak bir toplumun ya da bir kişinin hangi zamanda yaşadığının önemi olmaksızın ulaşmak istediği nihai amaç toplumun ve bireyin mutluluğu, selamet, devamlılığı ve huzurdur. Zira bunların olmadığı bir toplumda ne bireyler ne devlet ne de başka bir etnik unsur asla devamlılığını sürdüremez. Sonuç olarak ise kaos kavramı kendisini gösterir ki bu o toplumun başına gelebilecek en tehlikeli felakettir.

3.3.1.2. İnanç Mefhumundaki Farklılığın Mutluluk Anlayışına Etkisi

Bu başlıkla ele alınacak konu, eserlerin mutluluk anlayışındaki en belirgin farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koyabilecek güce sahiptir. Nitekim dini inanış biçimi toplumları ve bireyleri her açıdan birbirlerinden ayırdığı aşikârdır.

Yeni Atlantis adlı eserin yazıldığı döneme bakılacak olursa Avrupa'nın kilise hegemonyasından kurtulduğunu tüm dünyaya ilan ettiği bir dönemle karşı karşıya olduğumuzu görürüz. Bacon, ütopyasında ele aldığı Hristiyanlık biçimini anlatmaya çalışırken onun saf ve temiz, el değmemiş ve batıl inançlardan arı bir din olması gerektiğini vurgulamaya çalışmıştır.¹⁶⁹ Yine de bu durum Bacon'ın, bozulmuş, üzerine ekleme yapılmış ve İslam dinini gelişi ile beraber geçerliliğini yitirmiş olan Hristiyanlık dinine mensup olmadığını göstermez. Sonuç olarak biliriz ki onun anlattığı saf Hristiyanlık, ütopyasında mevcut olan hayaldir. Zira reel dünyada mutluluğunu ve hükümlerini, geçerliliği ile beraber kaybetmiş bir Hristiyanlık vardır.

Tüm bunların yanında İslam dinini henüz kabul etmiş olan bir devletin, Türk devletinin -ki bu daha öncede tek tanrı inancına mensup bir devlettir- İslam inanç sistemini özümseyip, onun önerdiği sistem doğrultusunda yaşamaya hızlıca empoze olmuşlardır.

¹⁶⁹ Bacon, *Yeni Atlantis*, Say Yayınları, 50.

Yeni Atlantis adlı eserde mutluluğa giden yollar belirlenirken, ada halkının; Doğaya hâkim olmak, bilimsel, adaletli, ölçülü ve emperyalist bir düzen oluşturmak gayreti içerisinde olduklarını gözlemlerken, Kutadgu Bilig’te bu arayış tamamen ahiret merkezli olup dünyada yansıması beklenmektedir. Bir insan, ahiret mutluluğu için gayret ettiği takdirde dünya hayatında saadete, en iyiye, mükemmele ulaşacaktır. İşte bu düşünce, Kutadgu Bilig’in ana fikrini oluşturur. Fakat Yeni Atlantis’te, yani Bacon’da mutluluğun dini inanışla değil bilimle sağlanacağı düşüncesi hâkimdir. Bu durum Yusuf Has Hacib’in bilimden ve bilgiden kıt olduğu anlamına gelememektedir. Zira İslam dininin doğaya, bilime ve dünyaya verdiği kıymet en az ahiret kadar ehemmiyetlidir. Nitekim “yarın kıyametin kopacağını bilseniz bile elinizdeki fidanı dikiñ” düsturu bizim inancımızın tabiata ve dünya hayatına vermiş olduğu değerin bir göstergesidir.

Eserlerin her ikisinin de incelendiği ve insanı mutluluğa ulaştıracak olan yöntem ve kavramların belirlenmeye çalışıldığı dikkate alındığında karşımıza çıkan manzaranın farklılığı, dini inanış biçimindeki farklılıktan kaynaklandığını gözler önüne sermektedir.

Zira insanların fitratında var olan inanma içgüdüğü, mutluluğun temel kuralı gibi görülse de neye, nasıl ve ne derecede inandığımızın gerçeği mutluluğu elde etmede/tutmada farklılıklar doğurmaktadır.

Zamanla deforme olmuş olan ve Bacon’unda bu deformasyonu eserinde çokça dile getirdiği bir Hristiyanlık inancının dünyada sağlayabileceği mutluluk ile son din olarak kabul edilen İslam dininin sunduğu dünya ve ahiret mutluluğu, asla eşit olmayacaktır.

3.3.1.3. Kültür Mefhumundaki Farklılığın Mutluluk Anlayışına Etkisi

Çalışmamızın ana öğelerini oluşturan her iki eserimizin de, yazıldığı dönemin toplumsal ve siyasal şartlarını anlatmıştık. Aralarında beş yüz elli yıllık bir zaman dilimi olan bu iki eserin zaman ve inanç farklılıkları göz önünde bulundurulduğunda dönemlerinin toplumsal kültür algılarının da farklılık arz edebileceği aşikârdır.

Ayrıca doğu ve batı kültürü adı altında ayrı bir tez başlığı olabilecek kadar önemli olan bu konu, insanların ve toplumların mutluluk anlayışlarında farklı algılamalara sebebiyet vermesi kaçınılmazdır.

Bu bağlamda Yusuf Has Hacib'in eserinden çıkardığımız mutluluğa götürecektir yolların tespitinde karşımıza çıkan temel kavramlar, doğu kültürünün duygularına tercüman olacak nitelikteyken, Yeni Atlantis'in yazıldığı batı Avrupa kültürünün mutluluk algısı ve ona ulaşmadaki ana öğeleri, batının kendi kültür alt yapısını oluşturmaktadır.

Nitekim Yusuf'a göre aile, anne-baba, büyüklere saygı, az konuşmak, eksiksiz ibadet, salih amel, az yemek, dünya malına tamah etmemek, akraba ve komşuluk hakları gibi meselelere bakış acısındaki hassasiyet, Bacon'ın Yeni Atlantis'inde ya önemsenmemiş ya da hiç yer verilmemiştir. Bununla beraber, Bacon'ın düşünce dünyasına baktığımızda ise , mutluluk adeta dünyanın ve doğanın keşfinden başka bir şey değildir. Bilimin elde edilebilmesi için gidilen yolda her şeyin meşru sayılması düşünesi, Bacon'ı ve Bacon'ın yansıttığı Rönesans kültürünü soyut değerlerden uzaklaştırmıştır.

Doğu kültürü ile batı kültürünün birçok konuya bakış açılarındaki farklılık, mutluluk anlayışında da kendisini göstermiştir. Nitekim doğu kültürünün mistik kavramlara yüklediği anlam batı düşüncesinde yerini maddi olana teslim etmiştir. Bu nedenle euaimoniaya ulaşma yolunda Yusuf, erdemli olmayı mutluluğun temel kuralı olarak görürken, Bacon tabiatın keşfini, yani maddenin hâkimiyetini savunmuştur.

Batı kültürünün bir sonucu olarak insan ve insanın değeri, hümanist bir bakışa evrilirken, doğu insana ayrı bir anlam kazandırmıştır. Bu anlam ise insanın sorumluluklarının ve ödevlerinin bilincine dayanmaktadır.

Tüm bunlarla beraber kültür farklılıkları her iki eserde de görüldüğü gibi mutluluk arayışından da farklı kavramlara önem vermelerini sağlamıştır.

3.3.1.4. Yönetim Anlayışındaki Farklılığın Mutluluk Anlayışına Etkisi

Kutadgu Bilig'in yazıldığı dönem incelendiğinde güçlü, sınırları geniş ve fetihlerle dolu bir Türk devletinin etkili olduğu görülmektedir. Yusuf'un ülkesi de ne kadar hanedanlıkla yönetilen bir ülke olsa da eserdeki hükümdar algısı, halkını ısıtacak olan bir güneş metaforu ile aktarılmaktadır. Bacon'ın eserinin ütopya olması bile dönemin yönetiminin elle tutulur hiçbir iyi yanının olmadığını göstermektedir. Nitekim

Kutadgu Bilik'teki yöneticinin özellikleri, halkına hizmet etmeye mecbur olan bir hizmetkâr vasıflarını taşıdığı gibi, halkına adalet, iyilik ve mutluluk sunmaya mecbur olan bir merci olarak görülür.

Bacon'ın eserinde yöneticinin, bilginin elde edilebileceği bir ortam hazırlaması yönetenlerin görevini yapış olmalarına yetmektedir. Zira Bacon'a göre yönetenler için başarıya giden yoldaki yapılacak olan her şey mubah iken, Yusuf'un ideal yönetici anlayışında, hükmedenler hükmedilenlere karşı bir takım sorumluluk bilinci içerisinde olmalıdırlar.

Yusuf'a göre yönetici bilgili, akıllı, cömert, yumuşak huylu, cesur ve yiğit olmalıdır.¹⁷⁰ Fakat Bacon'a göre kişinin yönetici olması için, bilimi desteklemesi ve diğer milletlerin zenginliklerini ülkesine taşıyacak uyanıklığa sahip olması yeterlidir.

Bu ve buna benzer anlayışlardan da görüleceği üzere, kişinin mutluluğa ulaşmada elde ettiği sonuç, döneminin yönetim biçimine göre farklılık arz eder. Nitekim Yusuf'un bulunduğu dönemin yönetiminde insanı yaşatmak asıl amaç iken Bacon'ın dönemi emperyalist bir düzenin gerekliliği olarak, değerlere ve insana bu denli anlam yüklememiştir.

¹⁷⁰ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, (Çev.: Yaşar Çağbayır), Türkiye Diyanet Vakfı Yay, (3.Baskı), Ankara,2018, 124.

SONUÇ

Tüm bu çalışma ile birlikte, zaman, inanç, kültür ve yönetim farklılıklarının eudaimonia anlayışına etkilerini ortaya koymaya çalıştık. Ayrıca ele aldığımız iki büyük eseri ve bu eserlerin yazıldığı tarihsel arka planı anlamaya çalışarak eudaimoninin her iki eser üzerindeki etkilerini görme fırsatı yakaladık.

Platon'dan başlayan, hayatı çeşitli yollarla mükemmelleştirme ve kemale erdirmeye çabaları bizi Yeni Atlantis'e sürükledi. Bu vesile ile Magna Instauratione diye bilinen anlayışın Bacon'ın kafasında tasarladığı adada hayat bulmasını seyrettik. Başka bir ifadeyle "*Büyük Yeni Düzen*" anlayışından Bacon'ın ne anladığını bu adayı okurken görmüş olduk. Teoriden çok pratiğe yönelik konuların ele alındığı, insanın ve toplumun eudaimoniaya ulaşmadaki yolların tespit edildiği ve kurgu yoluyla hayat kazandırılmaya çalışıldığı bu eserde Bacon'ın mutluluğa ulaştıracak unsurların neler olduğunu tespit ettik.

Ayrıca Yeni Atlantis'i, Türk-İslam kültürünü ilk siyasetnamesi olma özelliği taşıyan Kutadgu Bilig adlı eserle karşılaştırma yaparak her iki kültürün mutluluk arayışındaki farklılıkları ve benzerlikleri tespit etme şansı elde ettik. Nitekim Kutadgu Bilig'in yazarı olan Yusuf'un mutluluk anlayışı ile Bacon'ın mutluluk anlayışlarının zaman zaman farklılık arz ettiklerini görmemiz bizleri bunun sebebini araştırmaya yöneltti.

Bu arayışta karşımıza dört farklı unsur çıktı. Bunların mutluluk algısındaki etkileri dikkatlerimizi bu unsurlara yöneltti. Çünkü görülmektedir ki mutluluk ve ona ulaşma usulleri bu dört kavramın toplumlar üzerindeki oluş biçimine göre değişmektedir.

Bacon'a göre kişilerin ve toplumun mutlu olması için gerekli olan ilk şey, bilimin ilerlemesi anlayışıdır. Ona göre kişilerin ve toplumun mutlu olmasının en etkili iksiri, onların tabiatın hâkimi olacakları bir bilim üretmeleridir. Fakat Yusuf'a göre erdemli olmak hem toplumun hem de bireyin mutluluğu için yegâne unsurdur.

Bacon dini inanıştaki saf inanç biçimini, mutluluk için vazgeçilmez bir yol olarak ele alırken, Yusuf'a göre mutlu olmanın bir diğer yolu aklın iyi kullanılması ve doğru olanın bu akılla tespit edilmeye çalışılmasıdır. Zira Yusuf'a göre akıl, hem bu dünyada hem de ahirette kişiyi mutluluğa ulaşabilmesi adına, üzerine basıp zıplayabileceği bir basamaktır.

Yeni Atlantis'te devleti yöneticilerinin bilimi ve ona ulaşmak için sağlanması gereke ortamı oluşturmaları tek amaç gibi görülürken, Yusuf yöneticinin, adaletle hükmetmekten başka bir yolla mutluluğu sağlayacağı düşüncesine sahiptir. Ada halkında görülen, akla uygun dindarlık inancı, ağırbaşlılık, vakar, iyilikseverlik ve ince nezaket, konukseverlik ve eli açıklık, iş hayatındaki ciddiyet, topluma bağlılık, iffetli olma, namus, düzen, çalışkanlık onun hayal ettiği toplumsal bir düzendir. Aynı hasletlerin Yusuf'un eserinde de görülmesi, mutluluğa ulaşmadaki evrensel unsurların da olduğunun bir göstergesidir.

Bacon'ın eserinde bireyler, bilgiyi yalnızca bilgi olduğu için aramamakta, insanlara büyük çıkarlar sağlayacağı için elde etmeye çalışmaktadırlar. Yusuf'ta da aynı şekilde, fayda veren bilginin mutluluğa ulaştıracağı söz konusudur.

Bacon'ın eserinden hareketle batı düşüncesinin mutluluğa ve onu elde etme yollarına bakış açıları, insana ve insanın mutluluğuna vermiş olduğu değer kısırlığını gözler önüne sermektedir. Günümüz batı dünyasının gelmiş olduğu noktada Bacon'ın bilgi güçtür mantığı insanı mutlu etmemiştir. Bilgi güçtür anlayışı ile hareket eden batıya karşı bilgi erdemdir anlayışı insanı mutluluğa ulaştıran yegane yoldur. Nitekim batı düşüncesi, bilgiyi güç olarak kullanmakta ve sömürü anlayışını bu gücün bir sonucu olarak görmektedir. Oysaki Yusuf'a göre bilgi hem dünya hem de ahret mutluluğunun tek kılavuzudur.

Son aylarda dünya gündemini sarsan Covid-19 virüsü ile mücadele batı düşüncesinin mutluluk anlayışını bir kere daha şeffaf bir şekilde tüm dünyaya göstermiştir. Yaşlı nüfusa hiçbir önlem almayan batı ülkelerine karşın Türkiye yaşlı genç, çocuk, kadın demeden tüm vatandaşlarına aynı önlem planı hazırlamıştır. Nitekim yaşlı ve çocuklar için alınan dışarı çıkma kısıtlamaları insana ve insanlığa verilen değer bir göstergesidir. Tüm bunlara karşın bu süreçte batı ülkelerindeki huzur evlerinde ölüme terk edilen nice yaşlı bireyler batının medeniyeti ile doğu medeniyetinin insan mutluluğuna ve yaşam haklarına bakış açılarını bir kere daha tarihin sayfalarına kazımıştır. Bu açıdan bilginin güç olması düşüncesinin karşısında bir ahlak düşüncesi oluşturan Müslüman topluluklar bilginin erdem, ahlak ve maneviyat ile harman edilişi ile toplumlara ve bireylere dünya ve ahret mutluluğu vaat etmektedir.

Son söz olarak diyebiliriz ki, zaman, inanç, toplum ve yönetim farklılıkları kişilerin mutluluk anlayışında farklılıklar oluşturduğu gibi, iyi davranış yönünden de bazı benzerlikler içermektedir. Nitekim ele alınan her iki eserinde eudaimonia anlayışlarındaki farklılık ve benzerliler, bizlere göstermiştir ki, kişilerin ve toplumların mutlu olabilmesinin temel şartı, bilgiyi elde etmek ve onu erdemler ile süsleyerek pratik hayata kazandırmaktır. Zira bilgi güç ise, erdem bu gücün terbiyesidir. Erdemle terbiye edilmemiş güç, sahibini yaralayarak onu, mutsuzluk, huzursuzluk ve karamsarlık dehlizine sürükler.

KAYNAKÇA

Acaboğa, Asiye, *Din-mutluluk ilişkisi*, (Yüksek Lisans tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2007.

Akarsu, Bedia, *Mutluluk Ahlakı*, İnkılap Yayınları, İstanbul 1998.

Aktan, Coşkun Can, *Ahlak Ve Ahlak Felsefesine Giriş*, Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi, Cilt. 1, Sayı. 1, 2009.

Akyol, Aygün, *Kütadgu Bilig'de Ahlak Ve Siyaset*, Araştırma Yayınları, Ankara 2013.

Aristoteles, *Politika*, (Çev.: Furkan Akderin), (1. Baskı), Say Yayınları, İstanbul 2013.

_____, *NİKOMAKHOS' A ETİK*, (Çev.: Saffet Babür), BilgeSu, Ankara 2014.

Aydınlı, Yaşar, *Farabi*, İsam Yayınları, İstanbul 2008.

Bacon, Francis, *Novum Organum*, (Çev.: Sema Önal), Say Yayınları, İstanbul 2012.

_____, *Sevgi Üstüne*, (Çev.: Akşit Göktürk), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018.

_____, *Denemeler*, (Çev.: Akşit Göktürk), (16. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019.

_____, *Seçme Aforizmalar*, (Çev.: Cengiz Çevik), (4. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.

_____, *Yeni Atlantis*, (Çev.: Çiğdem Dürüşken), (1. Baskı), Alfa Felsefe, İstanbul 2014.

_____, *Yeni Atlantis*, (Çev.: Selin Aktuyun), (2. Baskı), Say Yayınları İstanbul 2019.

Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefeye Giriş*, (3. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara

Cevizci, Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, (4.Basım), Paradigma Yayınları, İstanbul 2000.

_____, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2005.

- _____, *Felsefe*, (2. Baskı), Sentez Yayınları, İstanbul 2008.
- _____, *Felsefe Tarihi* (4. Baskı), Say Yayınları, İstanbul 2012.
- Dursun, Davut, *Siyaset Bilimi*, Beta Yayınları, İstanbul 2014.
- Elmalı, Osman- Özden, H.Ömer, *İlk Çağ Felsefesi*, (2. Baskı) Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2012.
- _____, *Yeni Çağ Felsefesi*, (1. Baskı), Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2012,
- Elmalı, Osman, *George Edward MOORE'de ETİK*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2007.
- _____, *Bertrand Russell'da Ahlak Felsefesi*, Ataç Yayınları, İstanbul 2005.
- Fahri, Macit, *İslam Ahlak Teorileri*, (Çev.: Muammer İskenderoğlu, Atilla Arkan), Litera Yayıncılık, İstanbul 2014.
- Göktaş, Mehmet vd, *Türk- İslam Edebiyatı*, Zafer Medya, Erzurum 2015.
- Gündoğdu, Ali Osman, *Felsefeye Giriş*, (2. Baskı), Dem Yayınları, İstanbul 2016.
- Has Hacib, Yusuf, *Kutadgu Bilig*, (2. Baskı), (Ç.: Reşid Rahmeti Arat), Kabalıcı Yayınları, İstanbul 2008.
- Has Hacib, Yusuf, *Kutadgu Bilig*, (3. Baskı), (Çev.: Yaşar Çağbayır), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2018.
- Hançerlioğlu, O., "Kavramlar ve Akımlar", *Felsefe Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2012, IV, 191.
- Heywood, Andrew, *Siyaset*, (Çev.: B.B. Özipek vd), (9.Baskı), Adres Yayınları, Ankara 2013.
- Hilav, Selahattin, *100 Soruda Felsefe*, K Kitaplığı, İstanbul 2003.
- Karaman, Hüseyin, *İslam Felsefesi Tarihi*, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, Rize 2014.
- Keklik, Nihat, *Felsefede Metafor*, edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990
- Kılıç, Recep, *Ahlakın Dini Temelleri*, (7. Baskı), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Aankara 2012.

Korkmaz, Fahrettin, *Gazzali'de Devlet*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

Laertgos, Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, (Çev.: Candan Gentuna), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.

Moseley, Alexander, *A'dan Z'ye Felsefe*, (Çev.: Ali Süha) NTV Yayınları, İstanbul 2010.

Özden, H.Ömer, *Bir İnanç ve Kültür Terkipçisi Yahya Kemal*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011.

_____, *Türk Düşünce Tarihi*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2014.

_____, *Yusuf Has Hacib'e Göre Adalet Ve Mutluluk İlişkisi*, Dördüncü Uluslararası Felsefe Kongresi, 13-15 Ekim, Bursa 2016.

_____, *İslam Felsefesi Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları,(2. Baskı), İstanbul, 2018.

Özlem, Doğan, *Etik Ahlak Felsefesi*, Notos Kitap İstanbul 2014.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük* ,(11. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları,Ankara 2011.

Topçu, Nurettin, *Ahlak*, Dergah Yayınları, (2. Baskı), İstanbul 2010.

Torun, Yıldırım- Macit, M.Hanifi, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, Orion Kitabevi, Aankara 2014.

Tuğcu, Tuncar, *Batı Felsefesi Tarihi*, Alesta Yayınları, Ankara 2000.

Uyanık, Mevlüt, Akyol, Aygün, *İslam Ahlak Felsefesi*, Elis Yayınları, Ankara 2013.

Weber, Alfred, *Felsefe Tarihi*, (Çev.: H. Vehbi Eralp) Sosyal Yayınlar 1998.

Yazıcı, Nesimi, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009.

Yıldırım, Cemal, *Bilimin Öncüleri*, (6. Baskı), Tübitak Popüler Bilim Kitapları, İstanbul 1995.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Abdulkadir ÇÜLÜK
Doğum Yeri ve Tarih	Erzurum, 02/02/1990
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Erzurum Büyükşehir Belediyesi Kültür Daire Başkanlığı Personeli
İletişim	
E-Posta Adresi	kadirculuk@hotmail.com
Tarih	2020

